IRODALMI SZEMLE

LXI ■ 2018 ■ 12

ÁRA: 1,80 € / 800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 1,50 € / 600 FT

IRODALMI SZEMLE 60

■ ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
■ LXI. ÉVFOLYAM
■ ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
■ FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA**
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
■ SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
■ LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
■ KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR**
■ KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
■ **FŐMUNKATÁRSAK:**
GRENDEL LAJOS, TŐZSÉR ÁRPÁD
■ **SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:**
BALÁZS IMRE JÓZSEF,
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC, N. TÓTH
ANIKÓ, NAGY HAJNAL CSILLA,
POLGÁR ANIKÓ, SZALAY ZOLTÁN
■ **SZERKESZTŐSÉG:**
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7,
820 11 BRATISLAVA
■ ISSN 1336-5088
■ WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
■ FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
■ SZERKESZTOSEG.IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

A CÍMLAPON:

TERMELÉS, 2013, 160x220 cm, OLAJ, VÁSZON, MEGTALÁLHATÓ A KÖZÉP-SZLOVÁKIAI GALÉRIA GYŰJTEMÉNYÉBEN, BESZTERCEBÁNYÁN

A HÁTLAPON:

SZLOVÁK PARADICSOM, 2012, 60x25 cm, OLAJ, VÁSZON,

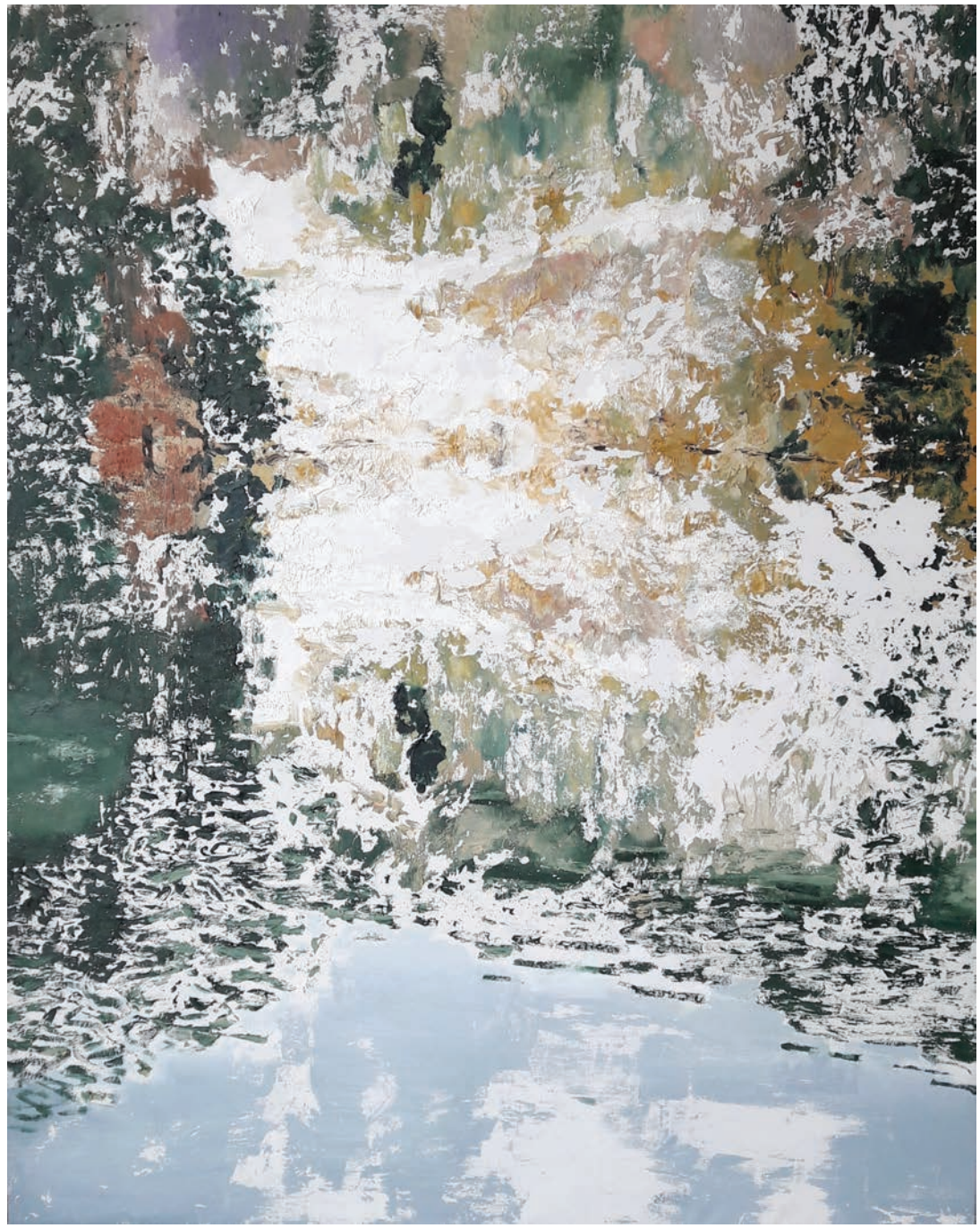

REZERVOÁR, 2018, 200x160 cm, OLAJ, VÁSZON

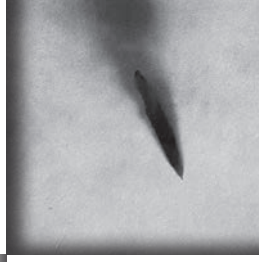

3 KUKORELLY ENDRE: A FELHŐ, A FELLEG ÉS A FODOR (VERS)
5 SIMON BETTINA: MAGAS; MIÉRT NEM LEHET ÉNEKESMADARAKAT ZÁRT HELYEN SZAPORÍTANI? (VERSEK)

IRODALMI SZEMLE 60

8 MIZSER ATTILA: 60
9 NÉMETH ZOLTÁN: EGY KÉZIRAT ELÉ
10 VARGA ERZSÉBET: FEHÉRRE FEKETÉVEL (VERS)
25 SZALAY ZOLTÁN: FAUSTUS KISÖCCSE (RÉSZLET)
34 FORGÁCS PÉTER: TERASZ (PRÓZA)
37 HANGÁCSI ZSUZSANNA: KÜLDETÉS ÉS TÖBBLETFELADAT. SZÉPIRODALMI FORDÍTÁSOK AZ *IRODALMI SZEMLÉ*BEN (TANULMÁNY)
48 SZÁSZI ZOLTÁN: ÉNEKVERSENY MENÁDOKKAL, AVAGY ORPHEUSZ VISZONTAGSÁGAI. AZ ÉN KÓRTÁRSAIM (PRÓZA)

53 JOHN KEATS: ÓDA EGY FÜLEMÜLÉHEZ (VERS, SZILI JÓZSEF FORDÍTÁSA)
57 GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF: A TUDOMÁNYÁGAK KORSZAKBAN FELTÉTELEZETT RANGSORA ARANY JÁNOS AKADÉMIAI TITOKNOKSÁGA IDEJÉN II. (TANULMÁNY)
74 CZUCZ ENIKŐ: „EGYSZEMÉLYES HALÁLTÁNC". KALI ÁGNES *ÓPIA* CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)
79 MELLÁR DÁVID: A TÉRBEVETETTSÉG ÉRZETE. ZÁVADA PÉTER *RONCS SZÉLÁRNYÉKBAN* CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)
83 STRICKLAND-PAJTÓK ÁGNES: TRANSZ-INTER-MULTI-? A TÖBBKULTÚRÁJÚSÁG IRODALMI MEGJELENÉSEI. A *TRANSZKULTURALIZMUS ÉS BILINGVIZMUS AZ IRODALOMBAN* CÍMŰ KÖTETRŐL (KRITIKA)
90 PÁPAY SZANDRA: TRANSZKULTURALIZMUS AZ IRODALOMTUDOMÁNYBAN. A *TRANSZKULTURALIZMUS ÉS BILINGVIZMUS AZ IRODALOMBAN* CÍMŰ KÖTETRŐL (KRITIKA)

96 SZERZŐINK

▌KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET"
▌(EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
▌A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

KULT MINOR
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

▌NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ▌TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ▌P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ▌E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ▌MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 300. ▌EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- € , EGY ÉVRE 18,- €, ▌MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍTJUK.

▌DECEMBER/2018 ▌ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET" ▌(EV 153/08).
▌ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ▌REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ▌ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ▌VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES ▌JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ▌ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ▌ISSN 1336-5088. ▌ WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ▌ ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ▌ IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ▌ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ▌TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ▌ ROZŠIRUJE VYDAVATEĽSTVO A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ▌ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ▌VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ▌NÁKLAD: 300. ▌CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

SZÁMUNKAT RASTISLAV PODOBA ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.
FÁTYOL, 2006, SPRAY, PAPÍR, FA, 150x195 cm, MAGÁNGYŰJTEMÉNY

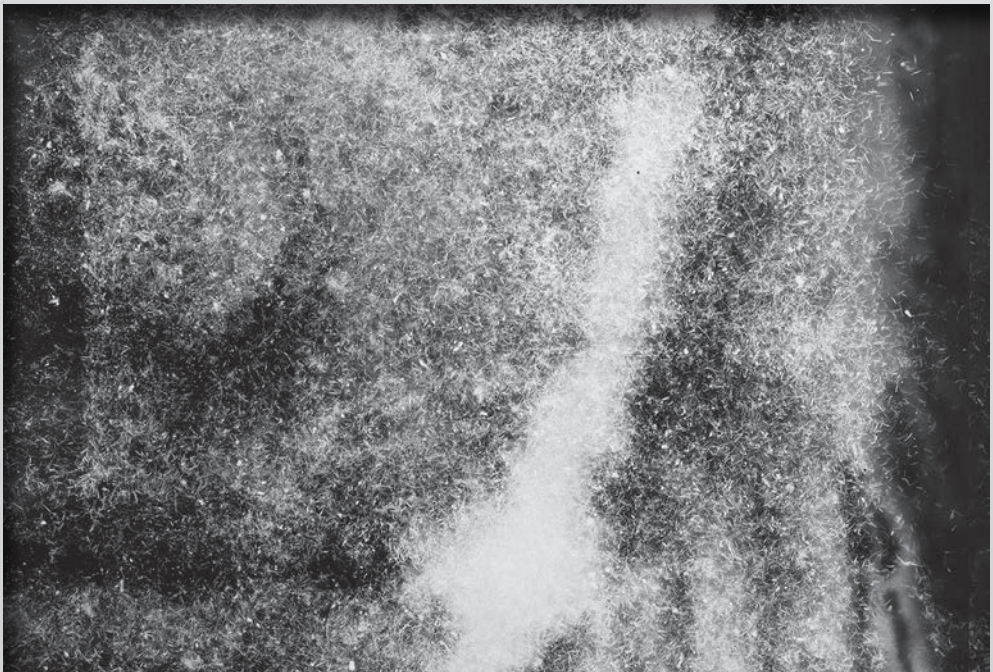

KUKORELLY ENDRE

A FELHŐ, A FELLEG ÉS A FODOR

Néz kifelé az ablakon. Nézi a
felhőket. Félrecsavart fejjel. Ahhoz félre kell
fordítania a fejét. Vagy a széket
elmozdítani. De nem fordítja el a
széket, az mégis túlzás volna. Butaság.
Nem baj. Butaság, ezt így nem

gondolja át. De hát attól még
butaság. Most meg kell csinálnia, ami
előtte van. Meg kell oldania. Megcsinálni
a házifeladatot, azért ül így. Azért
ül itt, nem pedig, hogy a
felhőket bámulja. Ahogy mozognak a felhők.

Egyik szinte rohan, közben folyton komikusan
változtatgatja az alakját. A másik nem
rohan sehova, ugyanolyan marad, ugyanott marad.
Egy ideig biztos. Mindjárt este van.
Vonulnak a felhők, olykor kisüt. Süt
a nap, kitakarják a felhő, megint

mindjárt kisüt. Észreveszi, hogy megfájdult a
nyaka. Már jó ideje ül itt
ebben a helyzetben, szinte derékszögben fordított
fejjel. Zárva az ablak. Két üveglap,
ha megmozdul, így mozgatja magát előre-
hátra, picit mintha hullámoznának a felhők.

SIMON BETTINA

MAGAS

A világ legmagasabb épületei Kínában vannak.
A budapesti állatkertben két zsiráf
egymás mellett állva majdnem
átlát az orrszarvúhoz.
Ha egymásra állnak, az állatpszichológust elbocsátják.
Az orrszarvú egyik fajtája kihalt
a szabadban ötven éve.
Ezért szomorú az állatpszichológus szerint a budapesti
állatkertben látható példány testtartása. A földet nézi.
Innen nézve még az is érthető,
hogy a pécsi huszonötemeletest lebontották.
De Kínából melyik állat fog idáig vándorolni.

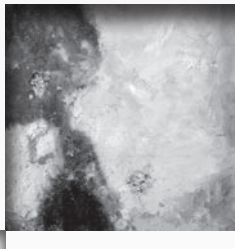

MIÉRT NEM LEHET ÉNEKESMADARAKAT ZÁRT HELYEN SZAPORÍTANI?

Az állatpszichológusok szerint
nem lehet. A madáretető-automata tele.

A fiókákat bőséges gilisztaadagokkal
látják el a gondozók, a madarak teletömik vele
az utódokat.

Miután betömték a tátogó csőröket,
kidobják a fiókáikat a fészekből,
hogy ne kelljen nekik is rabságban élniük.

Sokáig gondolták így. Pedig eredeti okát
a biológusok pontosan tudják.
Nem a szabadságért tették, hanem félreértés miatt.

Hogy megóvják a beteg fiókáktól az egészségeset,
aki enni kér, és kitátja csőrét.
Kidobálták a jóllakott,
csukott szájú fiókákat, egyiket a másik után.

A madáretető-automata tele.

60

„Ennél van jobb, de ez eddig csak olyan volt…” – írja Esterházy Péter. Valahogy így. Jó azt tudni, hogy mihez képest szövődik magyarázat, vagy bizonyíték. A hatvanat nehéz felülreprezentálni: nem lesz száz, de főleg nem kettő. És azzal az ember már nem, és ezzel az ember még nem, és főleg nem viccel, vagy viccelne. De addig az út, gondolom, minden nyűvel kikövezve. És a nyű persze bonyolultabb, és sokkal komplikáltabb, mint a kikövezés, és épp ezért szerintem az Irodalmi Szemle az elmúlt hatvan évében inkább találkozott, találkozhatott többet, és számottevőbben vele. Mármint nyűvel. Ej, mi a kő…

De aki megéri a hatvanat, az találkozzon is vele. Mert megérdemli. Aki eddig elér, az már az ötvenkedésen túl, és a hetvenkedésen innen élheti meg ezt. De az ünnep attól ünnep, ha ünneplik, vagy gondolnak rá, emlékeznek. Ez nem az ünnepelt feladata. Semmiképp. Csak rögzíteni kell. Kimondani. Beírni, ahová épp adatik, adatott. Alkalmasint kínálkoznak beszámolók, elszámolások, pályázatok. Ilyenkor az ívet mindig felül kezdjük meg, enyhe félkör és hurok. Majd mellé az a tojásdad kör. Hatvan. Köszönjük, hogy leírhattuk.

Mizser Attila

NÉMETH ZOLTÁN

EGY KÉZIRAT ELÉ

Pontosan egy éve, 2017 decemberében igazi meglepetés e-mail érkezett Zselízről. Gimnáziumi magyartanárnőm, egyben osztályfőnököm, Gubíkné Harmati Mária küldte. Így kezdődött:

„Kedves Zoli!
Remélem, az lesz. Meglepetés, hogy tőlem ilyen levelet kapsz. Nem kérés, inkább ajándékozni szeretnék.

1974-ben lehetett talán. Varga Erzsitől kaptam ajándékba egy zöld borítós 627-es sima kis füzetet. A tartalmát szkenneltem, mellékletként küldöm most neked. Azóta őrizgetem a füzetecskét. Varga Erzsi istápolt minket ez egyetemen. A nehéz kezdéskor jól jött a segítsége. Felnéztünk rá, nagy koponya volt irodalomból. Neki nem volt senkije, szülei már akkor nem éltek. Egyébként furcsa alkatnak tartottuk, mindig ugyanabban a nadrágban és blúzban járt, rengeteget dohányzott, és az alkoholt sem vetette meg. Mégis sokat tudott, rengeteget olvasott. Zeman tanár úr kedvenc tanítványa volt.

A kapcsolatot elveszítettem vele, mikor Zselízre kerültem. Viszont követtem pályafutását, tudom, hogy az Irodalmi Szemle főszerkesztője is volt. Értesültem haláláról is.

Most azért gondoltam, hogy elküldöm neked a kéziratot, hátha tudsz vele valamit kezdeni, hisz az Irodalmi Szemle 60 éves lesz, és az évforduló kapcsán esetleg emlékeztek a régi főszerkesztőkre is. Legépeltem az oldalakat, lehet, hogy a fényképezett oldalak nehezen olvashatók.

Gubíkné Harmati Mária”

Egykori kedvenc tanárnőmnek kétszeresen is igaza volt. Meglepetés volt a küldemény, és valóban, egy régi kézirat az Irodalmi Szemle egykori főszerkesztőjétől igazi ajándék számunkra, hogy méltóképpen emlékezzünk. Varga Erzsébet *fehérre feketével* című verse egyébként a költő *Zöld vizek, piros kavicsok* című kötetében jelent meg a Madách Kiadó gondozásában, 1976-ban.

VARGA ERZSÉBET

FEHÉRRE FEKETÉVEL

Mottó:

„Némely dolgok kiesnek az ember életéből,
Némely dolgok pedig megmaradnak.
Csak azt nehéz eldönteni, hogy mi a jobb:
Ami elvész, vagy ami megmarad.”

(Gál Sándor)

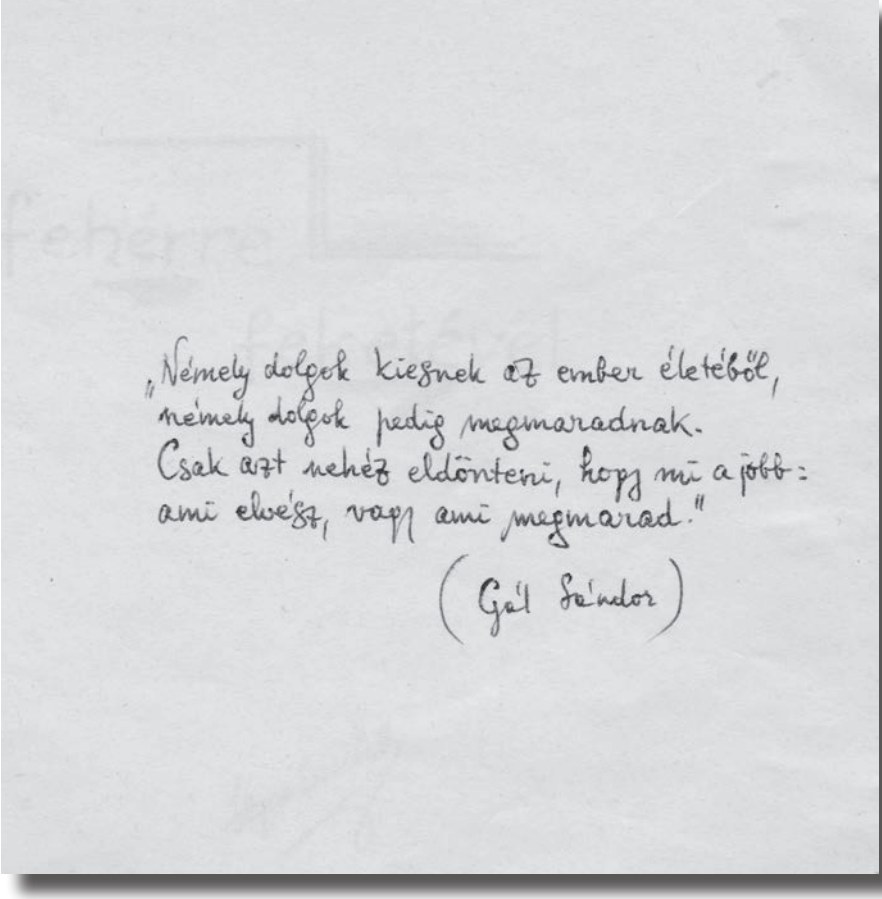
„Némely dolgok kiesnek az ember életéből,
némely dolgok pedig megmaradnak.
Csak azt nehéz eldönteni, hogy mi a jobb:
ami elvész, vagy ami megmarad.”
(Gál Sándor)

I.

jaj anyám
oly különös álmot láttam
menyasszony voltam
s fekete fátylam,
fehér ruhám
fekete fátylam
jaj
anyám
különös
álmot láttam
a halál volt a vőlegény
fehér koporsó volt az ágyam

I.

jaj anyám
oly különös álmot láttam
menyasszony voltam
s fekete fátylam
fehér ruhám
fekete fátylam
jaj
anyám
különös
álmot láttam
a halál volt a vőlegény
fehér koporsó volt az ágyam

II.

ó anyám
a rét megőrült
zöldre festette haját
(homlokára a nap csókolt
sok-sok sárga pattanást)
jaj
anyám
én lepke lettem
virágkelyhet csókolok
(a rét duzzadt
piros ajkát)
ó anyám
boldog vagyok

II.

ó anyám
a tét megőrült
zöldre festette haját
(homlokára a nap csókolt
sok-sok sárga pettanást)
jaj
anyám
én lepke lettem
virágkelyhet csókolok
(a tét duzzadt
piros ajkát)
ó anyám
boldog vagyok

III.

anyám
a kedvesem csókja
virágnak lepkecsók
ajka: piros lepkeszárnyak
mosolya: puha takaró

betakargat mosolyával
ajkamra borul lepkeszárnnyal
ó
anyám
éget az a csók

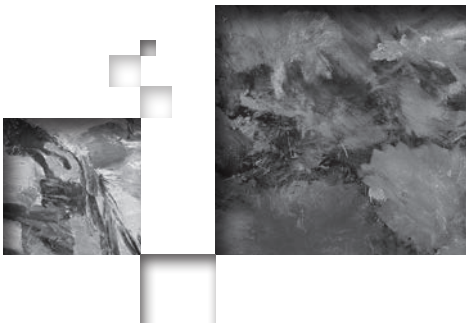

III.

anyám
a kedvesem csókja
virágnak lepkecsók
ajka: piros lepkeszárnyak
mosolya: puha takaró

betakarget mosolyával
ajkamra borul lepkeszárnyal
ó
anyám
éget az a csók

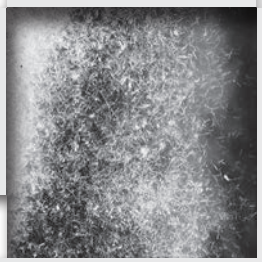

IV.

anyám
én már megtanultam
hogy az öröm őszi lomb
levelenként lehull rólam
s én maradok
fosztott ágként
bánatommal
egyedül

IV.

anyám
én már megtanultam
hogy az irtóm őszi lomb
levelenként lehull tőlem
s én maradok
fosztott ágként
bánatommal
egyedül

V.

ó
anyám
már hazamennék
puha karodba zuhannék
könnyű
csókoddal a számon
anyám
végre megpihennék

jaj
anyám
a karod tüskés
rózsaszál egy régi síron
s jaj
a csókod
könnyű csókod
harmatcsepp a rózsaszálon

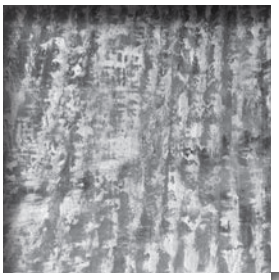

V.

ó
anyám
már hazamennék
puha karodba zuhannék
könnyű csókoddal a számon
anyám
végre megpihennék

jaj
anyám
a karod tüskés
rózsaszál egy régi síron
s jaj
a csókod
könnyű csókod
harmatcsepp a rózsaszálon

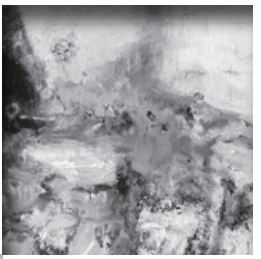

VI.

ó
anyám
különös álmot láttam
lehullott súlyos fekete fátylam
fehérruhásan
magasba szálltam
fehér ruhában
fekete égen
napsugár voltam
fény
a sötétben

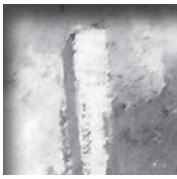

VI.

ó
anyám
különös álmot láttam
lehullott súlyos fekete fátyolom
fehérruhában
magasba szálltam
fehér ruhában
fekete égen
napsugár voltam
fény
a sötétben

LEVEGŐ, 2012, OLAJ, VÁSZON, 140x200 cm

SZALAY ZOLTÁN

FAUSTUS KISÖCCSE
(RÉSZLET)

A szlovákiai magyar író harmincéves lett, és még nem járt külföldön. Bertalan röviddel a születésnapja után szólt neki, hogy lenne most egy hirtelen adódott lehetőség, az írószövetségen keresztül, egy háromnapos hamburgi út, senki, akivel eddig számoltak, nem tud menni, ami persze sok mindent jelenthet, de a lényeg, hogy van két szabad hely, Bertalannak pedig megvannak a kapcsolatai, hogy megkaphassák ezt a két helyet. A szlovákiai magyar író felvillanyozódott, és rajongva mondott köszönetet Bertalannak, agyoncsókolgatta Anasztáziát és a kis Adriánt, és már pakolt is, még az év vége előtt indultak, arra számítva, Hamburg decemberben is sokkal szebb lehet, mint ez az elkopott város akár a legpompásabb májusi ragyogásban.

A szlovákiai magyar író előkereste azt a kissé szétrongyolódott világatlaszát, amelyet a születése évében adtak ki, akkor még nem állt a berlini fal, amely ekkor, harminc évvel később régebbinek, szilárdabbnak és megdönthetetlenebbnek tűnt minden más falnál, Hadrianusénál vagy a kínaiakénál is, a berlini fal még nem állt, de Hamburg ott volt rajta, mint az északnémet táj gyöngyszeme, a Hanza erődje, amelyet nemrég porig bombáztak, ám mostanra már olyan volt, mintha mi sem történt volna. A szlovákiai magyar író a kis Adriánnak mutogatta a megsárgult atlaszoldalakon, honnan folyik az Elba egészen a Balti-tengerig, és azt a torkolatot, amely olyan naggyá tette Hamburgot. A szlovákiai magyar író elcsukló hangon sorolta a kis Adriánnak a Bezirkek neveit, Altona, Bergedorf, Eimsbüttel, Wandsbek, amelyeket a felnagyított várostérképről olvasott le, kipirosodott arccal mutogatta neki az egykor és ma használt városi címereket, az állami nagycímert, a kikötőhatóság címerét, a szenátus címerét, és arról mesélt neki, ez a város nemcsak egyszerű város, hanem valójában egy városállam, amelynek senki külső hatalom nem mondhatja meg, mi történjen benne. A kis Adrián erre óvatosan elmosolyodott, Anasztázia pedig kissé mintha feddőleg nézett volna a szlovákiai magyar íróra, mint aki képtelen hülyeségekkel tömi a szegény kisgyerek fejét.

Egy keddi napon indultak a prágai reptérről, nem kísérte el őket senki, Anasztáziáéknak hosszú lett volna ez az út, Bertalannak pedig nem volt kitől búcsúzkodnia. Rituálisan megittak egy konyakot a reptéren, a szlovákiai magyar író végig kissé zavartan mosolygott, miközben körülötte mindenki halálosan komoly vagy unott képpel nézett maga elé. Mintha annyira mindennapi dolog lenni kiszabadulni innen. Amíg fel nem szálltak, alig szóltak egymáshoz Bertalannal. A szlovákiai magyar író az ablak mellett ült, és végig az ablakhoz tapadt, pedig ködös-párás idő volt odakint végig, semmit nem láthatott. Bertalan azt mondta neki, alig hiszi, hogy sikerült nekik, hiszen egyikük sem tagja az írószövetségnek, a szlovákiai magyar írónak még sosem jelent meg egyetlen írása sem nyomtatásban, Bertalannak pedig szintén nem ismerik a nevét, hiába publikált már vagy féltucatnyi írást, ahol némelyiknél a saját egész nevét is feltüntette. A szlovákiai magyar író erre hunyorogni kezdett, talán csak abban bíznak, hogy megszabadulnak tőlünk, mondta, majd mindketten ösztönösen körbepillantottak. Még itt is hallgatózhatnak, vagy talán csak itt hallgatózhatnak igazán. Többet inkább nem beszéltek, az utaskísérőket nézték, elvégre ők épp erre vannak, hogy a látványukba oltsa az utas a feszültségét, egyeztek meg egymás szemébe pillantva. A reptéren nem várta őket senki, be kellett jutniuk egy megadott címre, Bertalannak egy kis cetlire volt felírva a cím és egy név. Ettek egy sonkás-tojásos szendvicset a reptéren, kiléptek a ködös-párás hamburgi levegőre, és a szlovákiai magyar író olyan mély levegőt vett, mint legutóbb harminc évvel és néhány nappal korábban, csak most nem sírt fel utána.

A megadott címre taxival utaztak, a szokatlanul bőkezű írószövetség minden költséget állt. Egy arab kinézetű taxis vitte be őket a városba, a szlovákiai magyar író úgy látta, lenézően mosolyog rájuk, egy legalább ezer éve itt élő bennfentes mosolyával. Bertalan mégis rendes borravalót hagyott neki, a szlovákiai magyar író inkább ki sem számolta, mennyi pénz ez valójában. A taxisofőr intett nekik, az arcán az utálatos mosolyával, és otthagyta őket egy nagy sarki épületnél.

A kalapos ember ott tűnt fel először. Hosszú ballonkabátban ácsorgott a sarkon, miközben Bertalan megpróbált kiigazodni a kapucsengőn, úgy ácsorgott ott, mintha ez egy fantasztikusan komoly polgári elfoglaltság lenne ebben a fantasztikusan komoly polgári városban. A szlovákiai magyar író nem látta az arcát a kalapja karimájától, csak

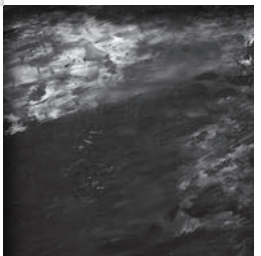

a kezét, a sötét bőrét a kézfején, ahogy körülményes mozdulatokkal cigarettát húzott elő egy vékonyka dobozból. Rágyújtott, és türelmesen pöfékelni kezdett, miközben Bertalan megtalálta a csengőt, és cseperegni kezdett az eső.

Raimond Mahlernek hívták azt az illetőt, akit keresniük kellett, de nem találták meg, egy negyvenes, vörös hajú titkárnő mosolyogva elnézésüket kérte, és taxit hívott nekik, amelyik elviszi őket a szállodájukba. Este hatra kellett megjelenniük abban a belvárosi épületben, ahol a felolvasást tartották.

Zuhogó esőben értek a szállodába, de Hamburg még így is sokkal derűsebb volt, mint minden, amit a szlovákiai magyar író eddig látott. Parkokon és újabb parkokon hajtottak keresztül, a szálloda maga is egy park tőszomszédságában feküdt, és a szobájuk ablakából láthattak egy darabkát a kikötőből. Már fél hatra megérkeztek az épülethez, ahova irányították őket, itt kellett felolvasniuk, másokkal egyetemben, a végén pedig ünnepélyes fogadás. Egy hársakkal szegélyezett allén állt az épület, komor, klasszicista homlokzattal, egy tágas udvarra vezetett a kapuja, ahonnan több újabb kapu nyílt, a szlovákiai magyar író és Bertalan először egy körfolyosón kötött ki, semmiféle feliratokkal nem találkoztak, majd az egyik ajtón találomra benyitva egy hosszú-hosszú kiállítás vette kezdetét, nagyméretű grafikák függtek a falakon, végeérhetetlen hosszúságban egymásba nyíló termekben, fekete-fehér grafikák, eligazítás nélkül, mindegyiken ugyanazok a figurák, két pálcikaember, mindig más és más, de alig eltérő pózokban. Nem szóltak egymáshoz, követték ezt az érthetetlen logikájú tárlatot, kellett hogy legyen előbb-utóbb valamiféle útmutatás. Percek múltán találkoztak látogatókkal is, de egyikük sem nézett feléjük, nem nézték viszont a kiállított grafikákat sem, csak maguk elé bámulva vonultak keresztül a termeken, ahogy végül már ők is tették, gyorsabb iramra kapcsolva. Az utolsó termekben egyre többen lettek, egyre több ajtón keresztül érkeztek a látogatók különböző irányokból, és köztük volt a kalapos férfi is, és a szlovákiai magyar író majdnem odaszólt Bertalannak, hogy ez ő, de aztán visszafogta magát. A tárlatnak valahol hirtelen vége szakadt, de további tárlatokat találtak még az épület többi emeletén, amelyeken végigrohantak, míg valahol hátul nem kötöttek ki, egy szűk lépcsősor lefelé vezetett, fehérre meszelt falak között, egy nagy, dohos levegőjű terembe, ahol pincérek álltak, pezsgőspoharakkal, és több asztal, amelyeket jobban és kevésbé jól öltözött, diskuráló férfiak és nők vettek körül. A szlovákiai magyar író arra eszmélt, hogy ott ül Bertalannal az egyik asztalnál, pezsgőt iszik, és

egy fiatal, vékony férfit hallgat, akinek a beszédéből alig értett valamit, és közben egy másik asztalnál, neki háttal ott ült a kalapos férfi is, még most is, itt is ugyanabban a széles karimájú kalapban.

Éjfél is elmúlt, amikor a társaság ritkulni kezdett, a szlovákiai magyar író ekkor döbbent rá, a felolvasás alighanem elmarad. Lekéstünk róla?, kérdezte Bertalant már az utcán, mint aki most ébredt. Bertalan csak mosolygott, piros volt az arca a sok italtól, mosolygott, majd kacagásban tört ki, hosszan és lehetetlenül hangosan kacagott bele az ázott szagú hamburgi éjszakába.

Másnap Bertalan délelőtt tizenegyig nem hagyta abba a horkolást, a szlovákiai magyar író addigra már túl volt a reggelin és a kávén, és körbesétálta a környéket, mindenhol tréfás szökőkutakat és tökéletesen rendben tartott parkokat talált. Városnézés várt rájuk, a többi íródelegációval közösen. Mint kiderült, velük pezsgőztek előző este a nagy belvárosi épületben, velük és a rendezvényt vezető Raimond Mahlerrel, a szlovákiai magyar író is diskurálgatott velük, de senki nevét és nemzetiségét nem jegyezte meg. Bertalan délután kettőre szedte magát annyira rendbe, hogy elindulhattak, de a közös, idegenvezetős városnézést már lekésték, így csak kettesben vágtak neki Hamburgnak. Túl sokat nem tudtak meg a nagy, díszes palotákról, az impozáns terekről és a többiről, tettek viszont egy motorcsónakos körutat a kikötőben, ahol ott volt minden hajótípus, amelyekkel a szlovákiai magyar író a rongyossá olvasott könyvtári könyvekben annó találkozott, az aprócska, szívós tolóhajóktól a gigantikus tankerekig, és még haditengerészeti naszádok és fregattok is, amitől a szlovákiai magyar író néhány röpke pillanatra elérzékenyült. Később alaposan besörözve indultak el a hírhedt Reeperbahn felé, Bertalan dörzsölte a tenyerét, a szlovákiai magyar író pedig utánozta, talán így viselkedik egy ragadozó bevetés előtt. A nők pedig tényleg ott pózoltak a kirakatokban, és a szlovákiai magyar író az egyiknél egy pillanatra megállt, hogy elmélázva megérintse az üveget, és a túloldalon a lány is hozzáért az üveghez, mire a szlovákiai magyar írót mintha áramütés érte volna. A lányok egyre csak mutogatták magukat, bent a pihe-puha vörös melegség mélyén, ők ketten pedig kényszeredetten és szédelegve nevettek. Be-betértek egy-egy snapszra, magyar hangokra lettek figyelmesek, egy nagy

banda volt, és együtt vihogtak tovább, amíg be nem futottak egy nagyobb kocsmába, magas mennyezete volt, amelyről kristályüveges, barokkos csillárok lógtak, az asztalok között pedig vaskos rézlábakon álló lámpák ontották a vörös fényt, amely irritálta a szemet, és mindenkiről dőlt odabent a víz, és csupa rossz arcú alak az asztaloknál, mogorvák és elgyötörtek, körülöttük pilletestű, hosszú ujjú, hosszú körmű szőke pincérlányok és -fiúk szökdelltek, a nyakukon és a karjukon tetoválások kusza indái, az arcukon renyhe közöny. A szlovákiai magyar író és Bertalan az új társaságukkal szabad asztal után kutatott, amikor a szlovákiai magyar író meglátta a kalapos férfit, amint végigvonul a termen. Az asztaloknál a férfiak elhallgattak, amikor melléjük ért, volt, aki oda is biccentett neki, a pultnál ülő lányok felpattantak, és fegyelmezett mosolyt erőltettek az arcukra, és mindenki egy kicsit visszavett a hőbörgésből. Ez az alak, suttogta a szlovákiai magyar író Bertalan felé, én ezt az alakot, de nem tudta befejezni, a magyarországi férfiak szintén a kalapos férfit méregették, és azt vihogták, őt inkább hagyjuk békén. A szlovákiai magyar író pedig az egyik pillanatban, amikor a legjobban elhalkult a terem, meghallotta, hogy a kalapos férfi oroszul köszönti az egyik fiatal pincérlányt, majd egy lengőajtón keresztül eltűnik a terem túlsó végében. A hangerő ismét fokozódott, a magyarországi társaság lecsapott egy asztalra, a szlovákiai magyar író pedig hirtelen kitört közülük és villámgyors léptekkel elindult hátrafelé, berontott a lengőajtón, és ott találta a kalapos férfit egy karosszékben, egy óriási asztal mellett, cigarettát sodorva.

A szlovákiai magyar író megtorpant. A kalapos férfi felnézett rá, ekkor mutatta először feléje az arcát. Egyszerre volt sötét és fényes, mintha egyszerre borulna rá nappal és éjszaka. A szlovákiai magyar író zavartan megszólította oroszul. A kalapos férfi mérgesen pillantott rá, de nem hagyta abba a cigisodrást. Mit akar tőlem, kérdezte rekedtes hangon. A szlovákiai magyar író dadogott és hadonászott, nem először találkozunk, már a kiállításon is, emlékszik, a nagy grafikák. A kalapos férfi gyanakvón meredt rá. Bólintott. Igen, emlékszem magára. Járok kiállításokra, tette hozzá, na és. A szlovákiai magyar író nyelt egyet, és határozottabbra váltott. Én most jöttem rá, ki maga. Na és ki vagyok, kérdezte komoran a másik. Beszélni szeretnék magával, mondta a szlovákiai magyar író. Meg kell hallgatnia. Talán soha többé nem lesz ilyen lehetőségem. Talán soha többé nem találkozhatok magával. Miért, honnan való, kérdezte a kalapos férfi még mindig mogorván. Csehszlovákiából, felelte a szlovákiai magyar író. Most jutottam ki először, és ki

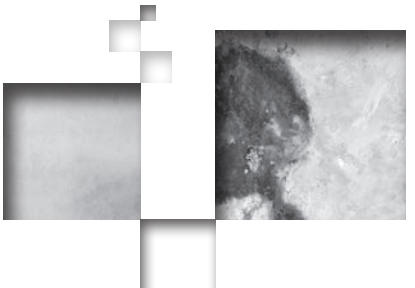

tudja, talán utoljára. A kalapos férfi még egyszer végigmérte, lassan, szúrós tekintettel, majd intett neki, hogy üljön le. Odadobott neki egy frissen sodort cigit. A szlovákiai magyar író nem dohányzott ugyan, de ezt most jobbnak látta elfogadni. Hallgatom, de fogja rövidre, mondta a kalapos férfi. Nézze, én is szeretnék mihamarabb túlesni rajta, mondta a szlovákiai magyar író, ne kerteljünk, mindketten tudjuk, ki maga, és nekem szükségem van magára, hajlandó vagyok magával üzletet kötni. A kalapos férfi összevonta a szemöldökét, miféle üzletet. A szlovákiai magyar író felsóhajtott, én először nem sejtettem, kivel van dolgom, eltartott egy ideig, amíg rájöttem, miért is vagyok itt, és kicsoda maga, aki mintegy véletlenszerűen fel-felbukkan a város legkülönbözőbb pontjain. Ez egy jóféle ónémet ördögfészek, tudjuk jól, folytatta a szlovákiai magyar író, a világ kapuja, ahogy a németek nevezik, és ahol a világ kapuja van, ott nagy esély van az alvilág kapuját is megtalálni, nemde. Fogalmam sincs, miről beszél, mondta a kalapos férfi, és finom mozdulatokkal rágyújtott. Ne kéresse magát, tudja jól, miről beszélek, és jobb lenne, ha megkímélnénk egymást az udvariassági köröktől, itt vannak kint a barátaim, vissza kell mennem hozzájuk. A barátai, mosolyodott el a kalapos férfi, és hosszan kifújta a füstöt. A szlovákiai magyar író erre egy kicsit összezavarodott, de összeszedte magát, és folytatta. Maga, maga ugye foglalkozik még a régi üzlettel, úgy értem, űzi még az egykori foglalkozását, kérdezte. A kalapos férfi felsóhajtott, mit akar tőlem. A szlovákiai magyar író tüzet kért tőle, és ő is rágyújtott, óvatosan szívva bele a cigarettába. Na jó, elmondom, nézze, magának biztosan megvan az irodalmi műveltsége, hiszen kiállításokra is jár, szóval biztosan ismeri azt a Borges-novellát, amelyben a cseh drámaírót a nácik halálra ítélik, Jaromír Hladíknak hívják a drámaírót, és azt kéri Istentől – a kalapos férfi mintha összerezzent volna ezen a ponton –, hogy adjon neki annyi időt, míg az utolsó drámáját befejezi, és megkapja, a halála előtti utolsó másodperc egy évvé nyúlik, amíg a világ megáll, csak az ő tudata dolgozik tovább. Nem templomban van, hogy ilyesmiket emlegessen nekem, hördült fel a kalapos férfi, mondja el, mit akar, és takarodjon. Alkotni akarok, mondta a szlovákiai magyar író, meg akarom kapni az alkotáshoz szükséges időt, ami másfajta idő, mint a szokványos, és én kész vagyok megfizetni érte. Magának még van ideje, mondta halkabban a kalapos férfi, fiatal még. Én nem a szokványos időről beszélek, tudja jól, arról a kitágult időről beszélek,

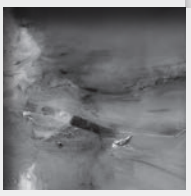

ami nem az átlagember ideje. Én kész vagyok megfizetni érte, és tudom, mivel szoktak fizetni magának. Kész vagyok egészséggel fizetni és szeretettel fizetni, kész vagyok vállalni minden terhet, és szerintem magának van mintaszerződése, gondolom, csak elő kell húznia a fiókból. Nem értem, miről hablatyol, mondta a kalapos férfi türelmetlenül, miközben odakintről egyre nagyobb hangzavar szivárgott be, mintha incidens lenne kirobbanóban, és mindketten egy kicsit arrafelé is figyeltek, de a szlovákiai magyar író mindent megtett, hogy lekösse a kalapos férfit. Tudom én, hogy maga az, hiába próbálja leplezni, hiszen maga legyeskedett körülöttem, és ne akarja nekem bebeszélni, hogy mindez a véletlen műve, és a szlovákiai magyar író elnyomta a cigijét, és felpattant, itt vagyok, felkínálom magamat magának, a lelkemet kínálom magának, hiszen ezért környékezett meg, ne tagadja, csak adjon bizonyosságot, hogy igen, megkötjük az üzletet, hogy tudhassam, megkapom a kitágított időt, hogy kinyújtózkodhatok végre egyszer, és ne kelljen még ötven évet ugyanebben a kutyaólban leélnem.

Ekkor beesett valaki a lengőajtón, és a szlovákiai magyar író látta, ez az ő magyarországi pajtásai közül való, és a kalapos férfi felállt, és összekapkodta a dohányát, és nem nézett rá, egy pillanatra megtorpant, egyre nagyobb kiabálás hallatszott a nagyteremből, és a kalapos férfi azt morogta, tűnjön innen inkább maga is, és kirohant, a nagyterembe, a szlovákiai magyar író pedig követte, de akkora volt a kavarodás, hogy nem látta, hova tűnt. Egyszer csak Bertalan ragadta meg a karját, vérzett az orra, kaphatott már egy pofont, és kirángatta őt a vendéglőből, rohantak át a fényekkel elárasztott Reeperbahnon, minden irányból dőlt feléjük a hőzöngés, a bömbölés, és meg sem álltak az első gyorsvasúti megállóig, és beálltak az arctalan, néma emberek közé, és a fejüket a kabátjuk gallérjába rejtették, de így is dideregtek a kérlelhetetlen decemberi éjszakában.

Az utolsó hamburgi napjukon az eddiginél is sűrűbb ködszitálásra ébredtek. Bertalan már kilenckor talpon volt, friss volt és fürge, a szlovákiai magyar író azonban alig reagált a nógatására. Múzeumlátogatás volt a program, és este a városvezetés fogadta a tisztelt íróvendégeket. A szlovákiai magyar író fáradtságra panaszkodott, biztosan az időjárás, mondta, és hagyta Bertalant, induljon el egyedül múzeumozni. A szlovákiai magyar író bevágódott a karosszékbe a szobában, és nézte a ködszitálást a város felett, a távolban a kikötői daruk karjait, a hajóantennákat és -árbócokat. Amikor Bertalan visszatért, még

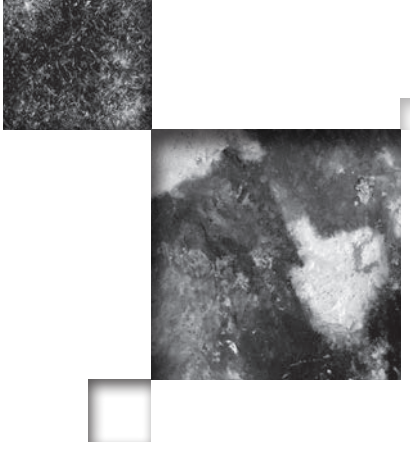

mindig a fotelben találta a szlovákiai magyar írót, aki szédülésre panaszkodott, és azt mondta, még gyengébb, mint reggel volt, mintha fokozatosan csapolnák le a testnedveit. Bertalan kérte, ne idegesítse, és szedje összse magát, de a szlovákiai magyar író képtelen volt lábra állni. Nem megy, mondta Bertalannak, és sápadt volt az arca. Bertalan megkomolyodott, akkor orvoshoz viszünk, mondta, amire a szlovákiai magyar író minden erejét összeszedve tiltakozni kezdett. Hogyan fogadhatna ennek a dicső polgári városnak akármelyik orvosa is egy magamfajta szocialista potyadékot. Bertalan az írószövetséget kezdte emlegetni, valamiféle biztosítást, és hogy a szlovákiai magyar író csak ne aggódjon, mire a szlovákiai magyar író végül beadta a derekát. Az orvosok sokkal szívélyesebbek voltak vele, mint odahaza bármikor, elektródákat tapasztottak rá, és hosszasan vizsgálgatták, még egy tolmácsot is találtak a kórházban, egy Hedvig nevű idős ápolónőt, aki az ötvenes évek végén disszidált. Estére lettek meg az eredmények, az orvosok széttárták a karjukat, túl konkrét megállapításokra nem jutottak, de azt ki merték jelenteni, olyasmi ez, mint az általános szívgyengeség, valahogy így fordította az egész jelenetet a kedves magyar disszidens ápolónő. A szlovákiai magyar író egy pillanatra lehunyta a szemét, magában elégedetten elmosolyodott, majd hálás köszönetét fejezte ki mind Hedvignek, mind az orvosoknak. Visszakapta közben az erejét, talán a gyógyszerektől, amiket beléje diktáltak, talán csak úgy önmagától, a saját lábán tért vissza a szállodába, és az ágyba vetődve olyan mély álomba merült, hogy Bertalan alig bírta őt felverni a másnapi induláskor.

(A szerző a szöveg írása idején az Emberi Erőforrások Minisztériuma Móricz Zsigmond irodalmi alkotói ösztöndíjában részesült.)

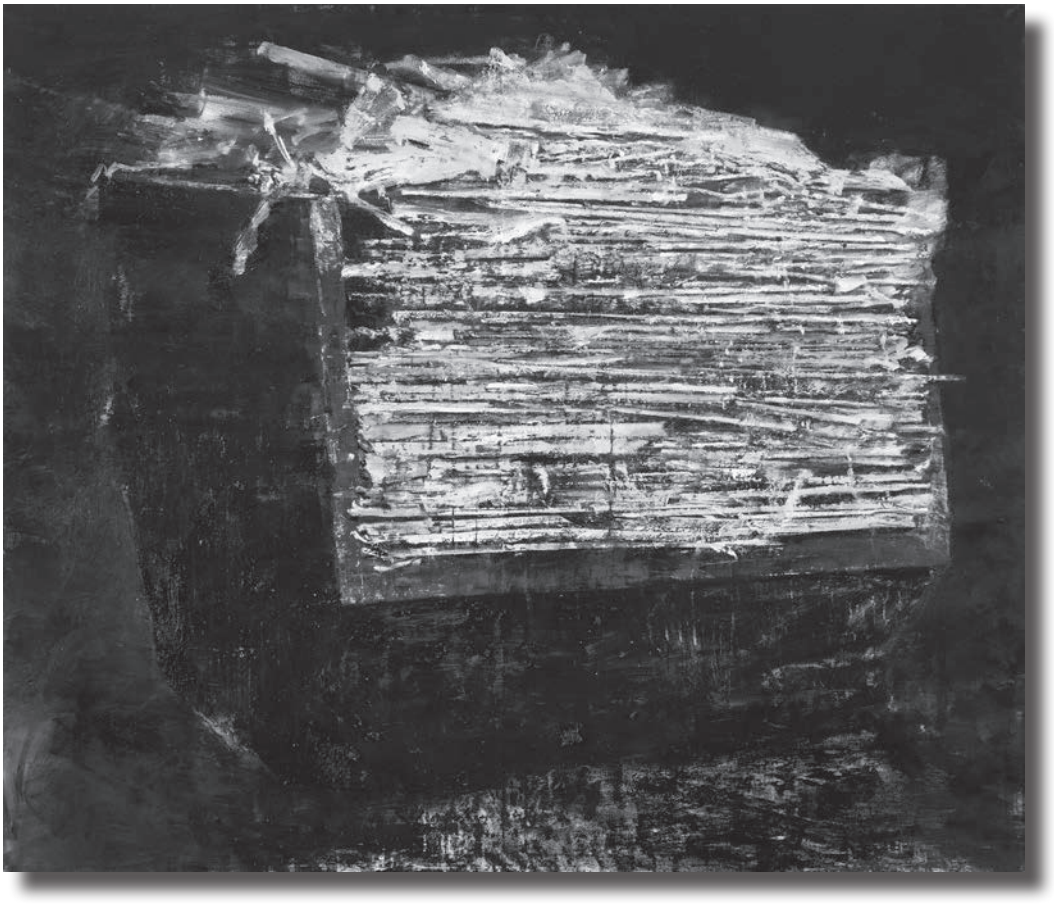

ARCHÍVUM, 2011, OLAJ, VÁSZON, 170x200 cm

FORGÁCS PÉTER

TERASZ

A teraszon ültem, felettem a csillaggal beszórt égbolt, az asztalon egy üveg bor. Alattam ott kushadt a folyó sötéten, komoran, szinte hangtalanul. Bámultam bele az éjszakába, nem láttam ugyan semmit, de úgyis tudtam, mit kéne látnom, hiszen ismertem a tájat. Töltöttem újra és újra. Lassan átszállt belém a palackba zárt mámor. Jólesett. Magányomban épp azon töprengtem, vajon jó-e ez így, ahogy élek, amikor történt valami, valami szörnyű. Szétesett az idő. Darabjaira hullt bennem. Nem, talán mégsem bennem, hiszen láttam a magam körül szanaszét heverő, erőtlen perceket, amint kétségbeesett, rövid sikolyt hallatva kipukkannak. Maradt a néma időtlenség. Megszűnt a múlt, vagyis hát nem szűnt meg, csak összemosta őt a jelen a jövővel. Tudtam, nincs többé érzékelhető idő, s talán soha nem is volt. Vagyis hát, ha volt is, nem volt más, mint képzelgés, hiszen a múlt maguk az emlékek, a jövő pedig az álmok.

Az időtlenség, az örökös „most" káosszal fenyegetett, de még ennél is rémisztőbb dolog vette kezdetét: a rend. Az áttetsző, rideg, makulátlan rend. Ami kikövetkeztethető, logikus, számokkal leírható, véletlenektől mentes, állandó, monoton és unalmas. Miután ittam egy újabb pohárkával, felnéztem az égre: Hé, Uram, mi ezzel a célod? Mit akarsz bizonyítani? Mit? Ha egyáltalán megvagy még. Megvagy még? Hahó! Vagy az időtlenségben Te sem létezel? Léteztél-e valaha? (Hoppácska! Csak óvatosan! Nincs „valaha". Csak „most" van.)

Válasz híján ittam még néhány kortyot, s közben arra gondoltam, hogy nem szabad elkeserednem. Ha szétesett az idő, hát szétesett. Na bumm! És akkor mi van? Egy dimenzióval több, vagy kevesebb, nem nagy ügy! Még mindig ott van a jó öreg tér a maga görbületeivel, féregjárataival és fekete lyukaival. De vajon van-e értelme a térnek idő nélkül? Mert ha nincs, akkor előbb-utóbb a tér is meg fog szűnni. Naná! Megszűnik az én kis terecském, terem, burám! De meg ám! Na, de hogyan? Szétesik ő is, mint az idő? Ugyan, kérem! A tér halála másmilyen. Icike-picike ponttá zsugorodik, olyan parányi ponttá, hogy elférne az orrom hegyén! De nem tud, hiszen magam is a szingularitás része leszek, barátocskám! Na, erre varrjál gombot!

És akkor kivilágosodott az égbolt. Szóval elkezdődött, mármint a zsugorodás, hasított belém a gondolat. Csillagok, sőt, egész galaxisok száguldottak felém eszeveszett sebességgel, fényük egyre jobban betöltötte a fokozatosan összehúzódó teret. Ha ez ilyen tempóban folytatódik, gondoltam, az utolsó pohárra már nem is marad időm!

Nagyon homályosan ugyan, de emlékszem, hogy később még meghánytam-vetettem magamban az anyag és a tér kapcsolatának problematikáját is. Tüneményes, kifejezetten isteni megoldásnak tartottam, ahogy az ormótlan, nehézkes anyag, persze, velem együtt, fokozatosan kecsesen cikázó sugárzássá alakul, majd egy váratlan pillanatban (még hogy „váratlan pillanat", ez ugye megint egy nyegle következetlenség, hiszen a rend és az időtlenség fázisában sem a „pillanat", sem a „váratlan" fogalma nem értelmezhető), szóval, hogy a sugárzást egyszer csak bekebelezi az ősanyag. Volt, nincs. Voltam, nem vagyok. Agyő, világ!

De arra mégiscsak maradt időm, hogy az utolsó pohár bort legurítsam. Valószínűleg ekkor következett be, csak úgy sitty-sutty, kozmikus megsemmisülésem. Az asztalra borulva aludtam hajnalig.

Másnap, legnagyobb csodálatomra, megszűnt az időtlenség. Apró emlékkép-szilánkok formájában újjáépítette magát a múlt, és a jövő is be-bevillantotta ízelítőül a józanság áttetsző, tiszta érzését, miközben a fejem egyre csak sajgott. Egy cuki kis privát Big Bang készült atomizálni az agyam. Gyanakodva néztem szét magam körül, de a zsugorodásnak sem láttam semmi nyomát. És újra volt tér és anyag is. A folyó lomhán hömpölygött alattam, mintha mi sem történt volna.

Talán nem is történt...

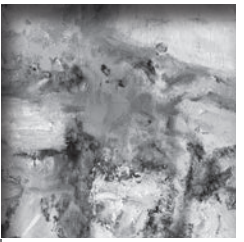

CIKLUS, 2012, OLAJ, VÁSZON, 150x200 cm

HANGÁCSI ZSUZSANNA

KÜLDETÉS ÉS TÖBBLETFELADAT

SZÉPIRODALMI FORDÍTÁSOK AZ IRODALMI SZEMLÉBEN

„Dalolj szívem, zengjen a szó, dalra a szív a bíztató.
Dalra figyel kelet, nyugat, verjünk, ha kell, dalból hidat.
Dalolj, dalolj, ne félj szívem, a bátraké a győzelem!”[1]

„»Irodalomnál – többet! Lényeget. Életet. Embert!« – vallja Fábry 1926 márciusában, s ezzel jelzi azt is, hogy az »öncélú« irodalom ideje lejárt.”[2] A kicsinyesség, a törpülés veszélye elől ugrani kell, menekülni „másba, többe, nagyobba”[3] – írja Fábry Zoltán 1958-ban, a Szemle indulásának idején. A következő oldalakon részletezett vizsgálat az Irodalmi Szemle lapjain a kezdetektől a rendszerváltásig megjelenő magas számú szépirodalmi fordításokat a kisebbségi sorsból eredő, a politikai ideológia által támogatott küldetéstudat eredményeként értelmezi. Az 1958-tól 1989-ig terjedő időszak fordításirodalmával kapcsolatos kérdéseket boncolgat egyrészt a számok tényszerűségének tükrében, másrészt a számbeli adatokat értelmezve. Megkülönböztető figyelmet kapnak a szlovák–magyar irodalmi fordítások a következő vélekedés alapján: „a szlovák irodalom nekünk, magyaroknak több, mint az idegen irodalmak egyike, mert rólunk is szól, […] a szlovák irodalom talán a világ valamennyi irodalma közül a legközelebb áll hozzánk.”[4] – írja Käfer István 1981-es tanulmányában.

A Szemle oldalain 1958-tól 1989-ig 463 szlovák szépirodalmi mű magyar fordítása jelent meg. Ez tízéves időszakokra bontva azt jelenti, hogy 1958 és 1969 között 152, 1970 és 1979 között 157 és 1980 és 1989 között 154 szlovák fordítást közöltek. Ehhez képest az 1958–1969 időszakban cseh–magyar fordításból 18-at, németből 25-öt, oroszból 22 darabot találunk, lengyelt 21-et. 1970 és 1979 között 67 cseh–magyar fordítást közölnek, 57 oroszt, ami úgy gondolom, magas érték, de még

1 Miklósi Péter, *A Kórus (Húszéves a Csehszlovákiai Magyar Tanítók Központi Énekkara)*, ISz, 1984/8, 731.
2 Fónod Zoltán, *Megmozdult világban...*, ISz, 1987/4, 390.
3 Fábry Zoltán, *Ideje már bizony*, ISz, 1958/1, 4.
4 Käfer István, *Megjegyzések a szlovák irodalom magyarországi fogadtatásáról*, ISz, 1981/1, 72.

mindig nem éri el a szlovák fordítások számát (157). Végül 1980 és 1989 között szintén cseh fordításból találunk a legtöbbet – a szlovák után – vagyis 28-at, kicsivel marad el mögötte a 23 oroszból magyarra fordított mű. A nagyszámú szlovák, cseh, orosz, német, lengyel fordítás mellett találkozhatunk japán, olasz, török, angol, amerikai (USA-beli és dél-amerikai egyaránt), ausztriai, olasz, spanyol, svéd, skót, ukrán, francia, bolgár, portugál, román, svájci, finn fordításokkal, valamint Szlovákiában született ukrán nemzetiségű írók, svájci német költők, csehszlovákiai lengyel költők verseinek fordításával.

„A csehszlovákiai magyar irodalom számottevő részben – túlnyomó részben – fordítások irodalma"[5] – mondja Rácz Olivér, s bár állítása „túlnyomó részben" része nem állja meg a helyét,[6] tény, hogy a Szemlében komoly fordítói munka folyt. A kérdés megválaszolására: miért lehetett olyan fontos az Irodalmi Szemle szerkesztőinek a fordításirodalom, a következő fejezetekben teszek kísérletet. Maga a tény, hogy az összes felsorolt nemzet minden képviselője, akitől a Szemle lapjain magyar fordításban szépirodalmi mű jelent meg, vagy a szocialista blokk országának tagja, vagy – például a francia alkotók esetében[7] – a szocialista elvekkel kapcsolatba hozható, legalábbis azokat nem kizáró világnézettel és munkássággal rendelkező író, arra enged következtetni, hogy a fordítások magas száma irodalmon kívüli: politikai hatás következménye. Nem tagadható ugyanakkor, hogy a csehszlovákiai magyar írók nevében Duba Gyula 1964-ben – feltehetően politikai-ideológiai hatástól nem mentesen – ebben a kérdésben így nyilatkozik: „számunkra az internacionalizmus nem ideológiai kritérium, vagy politikai jelszó, de élet és létkérdés."[8] Legalábbis 1989-ig. A rendszerváltás után jelentősen csökkent a fordítások száma: szlovákból magyarra fordított szépirodalmi műből 1990 és 1999 között 77-et találunk.

INTERNACIONALIZMUS ÉS IRODALOM KAPCSOLATA

A Szemle történetében – mint alább bővebben lesz róla szó – a rendszerváltásig a szocialista ideológia meghatározó szerepet játszott az irodalmi művek közlésében, megítélésében. Az irodalom és ideológia kapcsolatát vizsgálva, valamint a fordítások magas

5 Rácz Olivér, *Műfordítók és műfordítások*, ISz, 1958/2, 139.

6 A csehszlovákiai magyar irodalmárok által írott művek már az 1958–1964 közötti időszakban elérik a 711-et, vagyis jóval több csehszlovákiai magyar írók által alkotott szépirodalmi művet közöltek az Irodalmi Szemlében, mint fordításokat.

7 Például René Char francia író részt vett a Franciaország náci megszállása elleni tiltakozásokban a második világháború idején. Az internacionalizmust gyakran említik a nácizmus ellentéteként. „Ölvedy László nacionalizmusával szembe Földes Sándor internacionalizmusát állítja." Duba Gyula, *Fábry Zoltán időszerűsége*, ISz, 1986/1, 11.

8 Duba Gyula, *Híd önmagunkban*, ISz,1964/4, 354.

számának okát kutatva érdemes megvizsgálni az internacionalizmus fogalmát. A magyar nyelv értelmező szótárának szócikke alapján a proletár internacionalizmus „a világ proletárjainak, dolgozóinak nemzetközi osztályegysége és szolidaritása a burzsoázia uralmának megdöntéséért, az imperializmus megsemmisítéséért és a kommunizmusnak az egész világon való felépítéséért vívott harcban. […] Valamennyi nép szabadságának és egyenlőségének, a népek együttműködésének és barátságának elve; nemzetköziség."[9] Jóval később, a rendszerváltás után mondja ki Miroslav Kusý, hogy a kommunista internacionalizmus nem a nemzetek identitásának erősítésére szolgáló, a nemzetek közti barátság eszméje, hanem az amerikai „melting pot" mintájára egy egységes szovjet, nemzetek fölötti nép létrehozása, melyet az eszme, ideológia fog egybe.[10]

A népek egyenjogúságáért vívott politikai, társadalmi harc a művészet,[11] így az irodalom színterein is megjelent, irodalomszervező elvvé vált. Az internacionalizmus legelső előfordulása az Irodalmi Szemlében, mely magát irodalmi és kritikai folyóiratként pozícionálja, rögtön az első szám első, beköszönő cikkében található: „Mi lettünk az emberség, a nép, a szegénynemzet, az internacionalizmus kor- és térbeli elkötelezettjei."[12] Az idézet Fábry Zoltán – Ady Endre verssorát[13] idéző – *Ideje már bizony* című beköszönőjéből származik. Nem véletlen, hogy a folyóiratot Fábry Ady szavaival indítja útjára, Adyra ugyanis az internacionalista elvek tökéletes, felülmúlhatatlan[14] megvalósítójaként gondoltak, akire Pavol Országh Hviezdoslav, az egyik legismertebb és legnépszerűbb szlovák költő is mestereként tekintett.[15] Már itt, Ady személyének és munkásságának az internacionalizmusért folytatott küzdelembe való integrálásánál megfigyelhetjük az irodalom és politika szoros összefonódását.

9 *A magyar nyelv értelmező szótára*, szerk. Bárczi Géza, Országh László, III, Bp., Akadémiai, 1965, 512.

10 Kiemelés az eredetiben. Miroslav Kusý, *A nem-szlovák jelenség*, ISz, 1990/8, 788.

11 „Csehszlovákia Kommunista Pártja arra törekszik kulturális politikájában, hogy állandóan növelje a művészet társadalmi szerepét; a művészet feladata, hogy hozzájáruljon a dolgozók széles rétegeinek valódi értékekkel való gazdagításához, a szocializmus és a kommunizmus eszméi iránt érzett tettre kész viszony elmélyítéséhez, a szocialista életmódnak, az emberek kulturális és társadalmi aktivitásának a fejlesztéséhez." Klimits Lajos, *Ankét a kritikáról*, ISz, 1985/5, 646.

12 Fábry, *Ideje… i.m.,* 4.

13 Ady Endre, *Levél ifjú társakhoz,* Bp., Athenaeum, 1923, 13–15.

14 Fónod Zoltán, *Szlovenszkói küldetés*, ISz, 1982/2, 129.

15 Zalabai Zsigmond, *„Követelem a holnapot" I. Az Ady-líra és környéke*, 1978/9, 750.

Ez a határozott elkötelezettség az Irodalmi Szemlében az internacionalista elvek mellett egyrészt onnan eredhet, hogy a Szemle 1958-as indulása előtt számos rövid életű irodalmi-kulturális folyóirat létezett, például a Fáklya, mely 1951 és 1956 között jelent meg. Márpedig abban minden csehszlovákiai magyar író egyetértett, hogy az identitáskereső csehszlovákiai magyar irodalmi élet fejlődéséhez mindenképpen szükség van egy állandó irodalmi fórumra. Másrészt az 1945–1948 közötti időszakhoz, az úgynevezett jogfosztottság éveihez képest, amikor 89 660 csehszlovákiai magyart telepítettek erőszakkal Magyarországra 41 666-ot Csehország területére és 410 820-at kényszerítettek, hogy reszlovakizáljanak,[16] azaz szlovák nemzetiségűnek vallják magukat, sokkal megnyugtatóbban hangzottak az internacionalista szólamok – még ha csak szólamok maradtak is.

Hogy az internacionalizmus a csehszlovákiai magyar irodalmat szervező elv volt, számos könyvkritika, verselemzés bizonyítja. Tóth Tibor 1958-as kritikájában elismerőleg szól Egri Viktor könyvéről, hisz a könyv hőse: „szlovákiai magyar munkás, aki megtestesíti ez osztály két legjellemzőbb sajátosságát, a harcos szocializmust és a más népek felé megértőn, sorsközösséget vállalón forduló internacionalizmust."[17] A csehszlovákiai magyar irodalom kezdeteiről értekezve, ismét Ady jelentőségét hangsúlyozza Fried István, tanulmányából idézek: „Győry Dezső Adyból induló, s az expresszionizmus néhány elemét is magába ölelő költészete teremti meg az egymással ellentétes irányok (internacionalizmus, szlovákiai magyar patriotizmus: »újarcú magyarok«) szintézisét."[18] A nyolcvanas években is előfordul, hogy egy irodalmi alkotást azért tartanak jónak, mert a proletár internacionalizmus jegyében íródott.[19]

Az internacionalizmus jegyében született irodalom – legalábbis egyes állítások szerint – még arra is alkalmas, hogy feloldja a történelmi ellentéteket, sérelmeket szlovákok és magyarok között. „Ezeknek az eszméknek a birtokában aztán már induló költőink (elsősorban Bábi, Gyurcsó és Dénes) nagy erővel demonstrálni tudják azt, hogy a szlovákiai magyarság »elemésztette magában« a jogfosztottság

16 „Különböző magyar becslések ugyanakkor ennél jóval nagyobbra, 60 és 100 ezer közöttire teszik a cseh országrészekbe hurcolt magyarok számát." Popély Gyula, *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1989*, Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 24–25.

17 Tóth Tibor, *Egri Viktor hatvan éves*, ISz, 1958/2, 19.

18 Fried István, *A csehszlovákiai magyar irodalom kezdetéhez*, ISz, 1970/7, 644.

19 Mészáros László, *Történelmi tükörcserepek*, ISz, 1980/3, 281.

által előhívott nemzeti sértődöttség és gyűlölködés elemeit."[20] Hogy a jogfosztottság okozta nemzeti sértődöttséget az internacionalizmus hangoztatása ellenére sem sikerült feloldani, arra Fábry *A vádlott megszólal*[21] című műve enged következtetni, mely vádirat a cseh és szlovák értelmiségnek címezve a jogfosztottság évei alatt a csehszlovákiai magyarokkal szemben tanúsított atrocitások miatt, s amelynek részleteit az 1968-as események során, mikor rövid időre enyhült az ideológiai nyomás, közzétették a Szemlében. Még egy példa arra, hogy az internacionalizmus sokkal erősebben létezett a szlogenek szintjén, mint a valóságban: Dobos Lászlóval 1988-ban készített interjúból tudjuk meg, hogy 1966-ban az Irodalmi Szemle szerkesztősége ankétot szervezett a Plameň, a Slovenské pohľady, a Kortárs folyóiratok részvételével Internacionalizmus és hazafiság címmel. Nagyszabású, nyilvános beszédet terveztek, mely Illyés Gyula, Jiří Hájek, Laco Novomeský és Fábry Zoltán írásaival indult volna. A párbeszéd sosem jött létre, „a lapokat eszmeileg patronáló hatóságok a nacionalizmus fellángolásától tartottak." [22]

A fenti sorokból kitűnik, hogy lapunk indulásától kezdve, az 1968-as forradalom rövid időszakát kivéve a rendszerváltásig, különböző, fentebb tárgyalt okok miatt az internacionalista elvek gyakorlatba való átültetésére törekedett. A népek barátságának, a nemzetköziség erősítésének feltétele a kommunikáció, ehhez pedig az irodalomban elengedhetetlenek a fordítások. A fordításirodalom ideológiai háttere az internacionalizmusból nőtt hídszerep.

HÍDSZEREP

Az internacionalizmushoz szorosan köthető fogalom a hídszerep, melynek csehszlovákiai magyarosított változata elsősorban a szlovák és magyar nép irodalmi közeledését előmozdító többletfeladat,[23] küldetés.[24] A csehszlovákiai magyar irodalomban az internacionalizmushoz hasonlóan a hídszerep is „Ady szellemében fogant",[25] és ezzel a küldetéssel is Fábry *Ideje már bizony* című írásában találkozunk

20 Turczel Lajos, *Költészetünk helyzete és problémái*, ISz, 1959/2, 580.
21 Fábry Zoltán, *A vádlott megszólal*, ISz, 1968/7, 577–592. Fábry Zoltán, *A vádlott megszólal*, ISz, 1968/8, 676–692.
22 Dobos László, *Közös irodalmi tulajdonunk, Kövesdi János interjúja*, ISz, 1988/8, 797.
23 Fábry Zoltán, *Vallomás a rokonságról és az akadályokról*, ISz, 1964/1, 4.
24 Csizmadia Dezső, *Két Jilemnicky-dokumentum*, ISz, 1958/2, 84.
25 Dobossy László, *Az előszók vallomása*, ISz, 1967/7, 654.

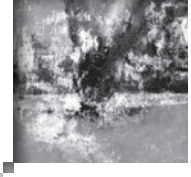

először a Szemle lapjain: „Oszloptartók voltunk: a legfeszültebb, a legexponáltabb ponton, a középen. De a híd két vége a levegőben lógott: a való érdemben sohse vállalt minket."[26] Fábry-féle híd metafora: az egyik parton van a cseh és szlovák irodalom, a másikon a magyarországi magyar, a csehszlovákiai magyar irodalom pedig a pillér, amely a hidat tartja, ugyanakkor tulajdonképpen a híd maga. Az internacionalizmushoz hasonlóan szintén átpolitizált fogalom: „lényege az egymás iránti erkölcsi felelősség: különböző nyelvű és természetű kultúrák közvetítése, ismertetése, közelítése, rokonítása. A hídszerep a nemzetiségi irodalmak földjéből, humánumából sarjadt program, s mára már szocialista politikum is."[27]

A hídszerep betöltésének legkézenfekvőbb módja, már csak a földrajzi adottságokból adódóan is, a szlovák néppel való barátság ápolása volt, amit többek között a kultúrán keresztül, ezen belül az irodalom segítségével igyekeztek megvalósítani. Az Irodalmi Szemlében ezt a szerepet rendkívül komolyan vették: a szlovák ünnepekre való reflektáláson kívül reagálnak a szlovák kulturális, irodalmi élet eseményeire is, például szlovák költők halálhírére,[28] tudósítanak szlovák nyelvű könyvek megjelenéséről,[29] kapcsolódási pontokat keresnek a két nép közös történetében, mint a Rákóczi-szabadságharc,[30] mindkét fél számára ismert magyar költőkről, például Petőfiről szóló tanulmányok által.[31] Hírt adnak a szlovákra fordított magyar művek megjelenéséről[32] és figyelemmel kísérik a szlovák sajtó történéseit,[33] valamint a kortárs irodalmi élet fejleményeit.[34] A szépirodalmi fordítások mellett az Irodalmi Szemle 1958 és 1969 között 77 darab magyar nyelvű, szlovák–magyar irodalmi kapcsolattal foglalkozó tanulmányt közölt, az 1970 és 1979 közötti időszakban 58-at, az 1980 és 1989 közötti időszakban 28-at. Szlovákról magyarra fordított, szintén a szlovák–ma-

26 Fábry, *Ideje…, i.m.*, 4.
27 Tóth Tibor, *„...minél kisebb egy irodalom, annál inkább a minőség útjára kényszerül." Beszélgetés Dobos Lászlóval*, ISz, 1979/5, 432.
28 [sz. n.], *Meghalt František Hečko író*, ISz, 1960/1, 3–5.
29 Gyüre Lajos, *Jurán Vidor: Vadászkrónika*, ISz, 1960/2, 311.
30 Csanda Sándor, *Szlovák-magyar kapcsolatok a Rákóczi-felkelésben*, ISz, 1960/3, 399–407.
31 Szalatnai Rezső, *Petőfi és a szlovákok*, ISz, 1966/5, 451–452.
32 Dr. Radó György, *Az ember tragédiája szlovákul*, ISz, 1966/4, 353–357.
33 Koncsol László, *Magyar vonatkozások a szlovák és cseh sajtóban*, ISz, 1966/6, 560–562.
34 Fukári Valéria, *Jegyzetek a fiatal szlovák prózáról*, ISz, 1968/7, 642–648.

gyar kapcsolatot érintő tanulmányból az 1958–1969 közötti időszakban 55-öt olvashatunk, 1970 és 1979 között 34-et, 1980 és 1989 között 46-ot. Mint a számokból is kiderül, leginkább a szépirodalmi művek fordítása által kívánták betölteni a híd szerepét. Hiszen a fordítás, azaz a szépirodalmi művek magyarról szlovákra ültetése „specifikusan hídverő tevékenység."[35]

A fentebb közölt, szlovák–magyar fordítások tízéves bontásban közölt számbeli adatai – mindhárom időszakban közel ugyanannyi szlovákról magyarra fordított mű jelent meg – nem tükrözik azt a változást, ami a híd fogalmának, szerepének megítélésével kapcsolatban jelentkezik. Míg Fábry nyomán a híd-verést a csehszlovákiai magyar író legfontosabb feladatának tartották,[36] az idő előrehaladtával a csehszlovákiai magyar irodalmárok nem csupán a híd szerepét szánják az irodalomnak. Tőzsér Árpád megfogalmazása szerint „régen rossz annak az irodalomnak, amelyik csak »híd« akar lenni, azaz olyan terület, ahol senki sem kíván elidőzni, amelyre mindenkinek csak addig van szüksége, míg valahonnan valahová eljut."[37] A hídépítés helyett egyre inkább a saját irodalom fejlesztésének igénye válik fontossá, emellett azonban a hídépítés fontosságába vetett hit – mint azt a fordítások magas száma is mutatja – továbbélt.

A hídszerep hagyományának ápolása iránt mutatkozó lelkesedés bizonyára azért is csökkent, mert mint már Fábry is jelezte az 1958-as beköszönő cikkben: a híd két vége a levegőben lógott, a magyarországi, illetve cseh és szlovák irodalom kevéssé lépett irodalmi párbeszédbe. Az egyirányú híd fogalma szerint a csehszlovákiai magyar írók lefordították a cseh és szlovák irodalom klasszikusait, folyamatosan hírt adnak a szlovák s cseh irodalom fejlődéséről a magyar közönségnek.[38] A kétirányú közlekedés azért nem valósulhat meg, mert a magyarról szlovák és cseh nyelvre fordított

35 [sz. n.], *Műfordítói versenyünk elé*, ISz, 1975/2, 105.
36 Rácz Olivér, *A csehszlovákiai magyar irodalom és egy csehszlovákiai magyar regény*, ISz, 1958/1, 145.
37 Tóth László, *Vita és vallomás: Beszélgetés Tőzsér Árpáddal*, ISz, 1978/6, 487.
38 Tóth László, *„Mert dolgozni muszáj...": Beszélgetés Zalabai Zsigmonddal*, ISz, 1980/3, 227.

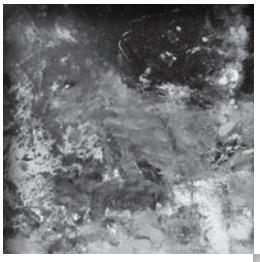

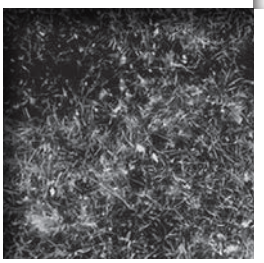

művek megjelenésének híre a szlovák és cseh sajtó passzivitása miatt nem jut el a cseh és szlovák olvasóközönséghez.[39] „Egy könyv megjelenik, s átvonul a közvéleményen, mint a bibliai zsidók a Vörös-tengeren, nem érinti a víz."[40]

A hídszerephagyomány újraértékelésének további oka lehet, ami egy 1977-es ankét során fogalmazódik meg: a fordítók helyzete minden szempontból nehéz, sem anyagi biztonságot, sem elismerést nem hoz, az idő rövidsége miatt a mennyiség gyakran a minőség rovására megy,[41] egyáltalán nincs fordítóképzés.[42] Ugyanezen az ankéton Tőzsér Árpád és Cselényi László a két nyelvhez (szlovák és magyar) való kötődést is csapdaként jellemzi, hiszen a csehszlovákiai magyar költő számára kézenfekvő, hogy ezeket a műveket fordítsa magyarra, holott rendkívül fontos lenne a világirodalmi tájékozódás is.[43] Mikola Anikó, a kecsua indiánok meséinek fordításaival kapcsolatban teszi hozzá, hogy nem cseh vagy szlovák nyelvből fordított mű aligha jelenhet meg könyv formájában, maximum a Szemle lapjain.[44]

Az 1980-as évek végére, a rendszerváltozással a hídszerep és az internacionalizmus is teljesen átértékelődik. Bár a Szlovákiai Írók Szövetsége Magyar Tagozatának a Szemlében 1990-ben közzétett hivatalos állásfoglalása szerint a rendszerváltást is a régi rendszer fogalmainak, így az internacionalizmusnak megtartásával, legfeljebb megújításával képzelték el,[45] voltak, akik ezekben az években már nyíltan „badarságnak" nevezték mind az internacionalizmust, mind a hídszerepet.[46] Tóth Károly olyan szerepként jellemzi, amely egy egészséges irodalomban automatikus, a csehszlovákiai magyar irodalomban azzal vált problematikussá, hogy egyedüli célként volt feltüntetve.[47]

39 Minden valószínűség szerint a magyar sajtóban sem volt számottevően jobb a helyzet, vagyis a magyarországi magyar sajtóban sem reflektáltak a cseh és szlovák nyelvből fordított szépirodalmi alkotásokra.

40 Szalatnai Rezső, *Ankét: válaszok az Irodalmi Szemle kérdéseire*, ISz, 1966/1, 51.

41 „Kiadóinkban fordítói nagyüzem folyik, s ez felületes ránézésre jó, a hivatalok nyilván örülnek neki, mert nagy számokra hivatkozhatnak, de aligha örül az igényes olvasó. Koncsol László, *Ankét műfordításunkról*, ISz, 1977/8, 725.

42 Tőzsér Árpád, *Ankét műfordításunkról*, ISz, 1977/8, 723.

43 *Uo.*, 730.

44 Mikola Anikó, *Ankét műfordításunkról*, ISz, 1977/8, 729. A mesefordítások kötetbe rendezve 1995-ben, illetve 1997-ben jelentek meg. Mikola Anikó, *A jaguár fiai,* Pozsony, Ab-Art, 1995. Mikola Anikó, *Az Arany-patak*, Pozsony, Ab-Art, 1997.

45 [sz. n.], *Kultúra, átalakítás és demokratizálás*, ISz, 1990/1, 57.

46 *Folyóirat a lőporos hordón (Az Irodalmi Szemle kerekasztala. Duba Gyulával, Grendel Lajossal, Hizsnyai Zoltánnal, Tóth Lászlóval és Tőzsér Árpáddal beszélget Domokos Mátyás)*, ISz, 1992/4, 421.

47 Tóth Károly, *A prózai és kisebbségi önreflexió összefüggése irodalmunkban*, ISz, 1989/7, 730.

Mint arról már volt szó, a rendszerváltással a fordítások száma csökkent, de természetesen 1989 után is találunk fordításokat, és 1989 után is a szlovákból fordított művek száma a legmagasabb (szlovák–magyar fordítás 1990 és 1999 között: 77, cseh: 15, lengyel: 15). A fordítások azonban nem, legalábbis sokkal kisebb mértékben politikai program hatására jönnek létre, inkább a spontán érdeklődés jegyében. Például Farnbauer Gábor egyik versének esetében. Farnbauer *Mintha* című versét Peter Michalovič, a Romboid című szlovák irodalmi lap szerkesztőjének kérésére megpróbálta szlovákra fordítani. Michalovič beszámolójából tudjuk meg, hogy ez az önfordítás Farnbauernél egyáltalán nem működött, ezért megpróbálta a magyar művet megírni, újraírni szlovák nyelven. A másik, idegen, legalábbis nem anyanyelven írt szöveg egészen más lett, mint a magyar eredeti. A nyelvi ping-pongot Tőzsér Árpád úgy fokozta tovább, hogy a Romboid közölte szlovák *Ako keby (Mintha)* című, a magyar Farnbauer által szlovákul megírt szöveget lefordította magyar nyelvre.[48]

Természetesen a rendszerváltás előtt is akadtak fordítással kapcsolatos versenyek, játékok, például 1975-ben. A „szerkesztő" leírása alapján felütötte az asztalán heverő szlovák irodalmi lap legújabb számát, és Milan Rúfus versét olvasva az az ötlete támadt, hogy ezt a művet érdemes lenne megosztani a magyar közönséggel és érdekes lenne több fordítást is közölni. Ennek érdekében szerkesztőségi levélben kéri meg Gál Sándort, Kulcsár Ferencet, Ozsvald Árpádot, Rácz Olivért, Tőzsér Árpádot, Veres Jánost a fordítás elkészítésére, a Szemle három szerkesztője számára pedig (Koncsol László, Varga Imre, Zalabai Zsigmond) kötelező a részvétel. A felhívást Gál Sándor és Zalabai Zsigmond kivételével mindannyian elfogadták, s kétségtelenül izgalmas alkotások születtek. Szlovák részről a többfordulós versenynek semmilyen visszhangja nem volt, bár a „szerkesztő" megjegyzése szerint nem is ez volt a cél: „nem várunk viszonzást: nem udvariaskodni kívánunk, hanem izmosodni – játszva és munkálkodva."[49]

48 Peter Michalovič, *Utószó Farnbauer Gábor Mintha című művéhez, avagy a szöveg játéka* és Tőzsér Árpád, *A fordító utószava Peter Michalovič utószavához*, ISz, 1995/2, 15–16.

49 [sz. n.], *Műfordítói…, i. m.*, 106.

ÖSSZEGZÉS

Az Irodalmi Szemle indulásának idején Fábry beköszönőjével elkötelezte magát az internacionalizmus elvei mellett és a hídépítő szerepet az egyik legfontosabb irodalmi küldetésként jelölte ki. Ez a szocialista ideológia elveivel, céljaival egybevágó elköteleződés biztosította a Szemle létét és folyamatosságát, az irodalmi élet fejlődésének lehetőségét. Bár a hídszerep fontosságába vetett hit, valamint a szlovák és cseh, illetve magyar part által ugyan elutasított, a csehszlovákiai magyar írók által mégis szorgalmasan épített híd építése egészen a rendszerváltásig folytatódik, megjelenik egy másik nézet is, miszerint a híd-szereppel egyenrangú feladat a saját irodalom építése. Ez tulajdonképpen óvatos, rendszerváltás előtti megfogalmazása annak, amit Grendel Lajos 1992-ben kimond: „Úgy látom, hogy az én nemzedékem, de főleg a fiatalabb nemzedék semmilyen ilyen úgynevezett hídszerepet nem is igényel, azon túl, hogy esetleg fölfedez egy jó szlovák prózaírót, egy jó szlovák költőt, és lefordítja az illető prózaíró novelláját vagy a költőnek néhány versét. Azt hiszem, hogy ezzel a legtöbbet tette, amit mint író tehet."[50]

50 *Folyóirat a lőporos…, i. m.,* 421.

ENCIKLOPÉDIA, 2014, OLAJ, VÁSZON, 180x140 cm

SZÁSZI ZOLTÁN

ÉNEKVERSENY MENÁDOKKAL, AVAGY ORPHEUSZ VISZONTAGSÁGAI

AZ ÉN KÓRTÁRSAIM

Valamikor, amikor a lágy mezőkön még fényes szőrű birkák legelésztek, és mielőtt még nem dúlta végig a szépséges Trákia meredélyeit vad faunok fuvolázó csapata, mely azért vágtatott át az Olümposzt északról karoló rengetegeken, hogy a csillapodó erdősűrűség szélén mohát és epret szedő lányokra rátörjön, s ölüket feltárva, abba belemártva irdatlan dorongját egy szűz vérével mocskolja, azelőtt még szelíd béke volt a világban. Az istenek ebben a korban szívesen lenéztek a Földre, megvizsgálva az embereket, s keresve, hogy van-e köztük méltó arra, akinek halhatatlanságot adó isteni vérrel felfrissíthetik halandó földi vérvonalát. Mindig megakadt ilyen! Zeusz maga isteni fenségében, s mindenféle alakban szívesen és gyakran járt kegyeket gyakorolni, hol az égi világba, hol a földibe. Egyszer például annyira megtetszett neki Mnémoszüné, a letaszított titánok, Uranosz és Gaia lánya, hogy kilenc éjjelt ajándékozott neki. Kilencszer eresztette át a magját az isteni lányba. E hosszú nászból születtek a múzsák, s köztük Kalliopé, akit más nyelven szép szavúnak hívnak, s aki az epikus költészetnek lett múzsája az isteni rendelés szerint. Trákiában élt ez a csodás szépségű múzsa asszony, Kalliopé, ahol is Oiagrosz trák király hitvese lett, s az ő nászukból született minden idők legnevesebb dalnoka, Orpheusz. Ő az, ki a hét-húros lírát oly csodás módon képes megszólítani, hogy a vadállatok megszelídülnek, a viharos tenger lecsillapodik, a zúgó folyók megfordulnak medrükben. Sorsát ennek a szép és okos dalnoknak, együtt a kedvesével, a szépséges Eurüdikével sokan megénekelték, így hát most nem ezt a mesét idézném meg. A történetemben a Hádészhoz visszaköltözött leány siratásától távolabb vagyunk már. A mesém abban az időben gomolyog ki a mitikus homályból, amikor Orpheusz egy énekversenyre érkezik. Mint isteni származású lénynek, neki mindig is lehetősége volt időutazóként bárhová és bármelyik korba eljutni. Legyen ez az énekversenyes este a keresztény időszámítás szerinti, az Úr születése utáni 2018-ik év. Helye pedig valahol egy nagy folyam partján épült oppidum. Ahol egy teremben, mely a dalnokok versenyére nyittatott meg, összegyűltek páran. Versengeni. S miként az ilyenkor szokásos, persze némelyek e dalnokok közül eljöttek ide kérkedni. Azzal, hogy hol, ki, s mennyiszer, s hányat, s kik előtt, mily, s mekkora sikerrel pengetett lantot az elmúlt esztendőben. Gyűltek

a dalnokok, mert ilyen a vérszagot érző vadállat. Ha magánál szebbet s jobbat lát, fogcsikorgat, s vonyít. De folytatom, miért is érdekes ez. Orpheusz miatt!

Ki isteni vérű, az nem kérkedik semmi olyasmivel, mennyiszer s hány helyen pengette meg nemes szantálfából faragott, arannyal és elektrónnal kivert líráját. Azt sem rója fel semmire, hány kőtáblára vésetett fel dalának szövege. Múlékony földi díjazásaival sem kérkedik hiún. Minek? Hisz mindez mulandó! Orpheusz soha nem volt statisztikus, a dolgok számolását, számon tartását tehát rábízta a halandó világra. Nem érdekelték az efféle hívságok soha! Annyi helyen énekelt szívből és tisztán, számít hát a mennyi? Neki? Aki a halottak birodalmának kapuit megnyitotta énekével! Netán számítsa bele azt az egy esetet is, amikor véletlenül elkésett? Volt ilyen, mert pont így esett, amikor Atlantisz elpusztult, bizonyos Krisztus próféta születése előtt másfélezer évvel. Minósz király bukása után talán? Ki számolja az időt? Nos, erre az eseményre Orpheusz azért érkezett időutazóként, mert meg akarta állítani lírájával a mindent elpusztító tengeráradatot. Ám elkésett, így Poszeidón kedves birodalma, mely a Gizai piramisoktól hatezer sztadionnyira feküdt, Héraklész oszlopaihoz közel, Orpheusz érkezésekor már elsüllyedt a sós habok alá. – Elmúlik hát minden dicsőség! Minek azt hajszolni! – gondolta Orpheusz a csapkodó habok láttán. Aztán azon tűnődött, ha egész világok képesek ily gyorsan, pár pillanat alatt elmúlni, vajon az ember s annak vélt vagy valós dicsősége, avagy annak rosszabb fajtái, mint például az irigységtől felingerelt öndicséret és dicsekedés, nos, akkor ezek a dolgok meddig érhetnek el időben és térben? Úgy gondolta Orpheusz, picike pontok azok csak, bizony, csak légypiszoknyi pontok. Az akkorkánál is apróbbak, melyeket a gonosz zümmögők ejtenek Zeusz vagy Héra ambróziába mártott ujjainak tövében, mikor az Olümposzon tréfálkozva együtt iddogálnak, az istenek víg koszorújában múlatva az időt, mely nekik végtelenné szabatott. Tudta ezt Orpheusz, s azt is, hogy a legrosszabbak efféle dicsekvők közt a saját korlátoltságuktól felingerelt, öntömjénező dalnokok. Kikkel most dolga lesz ezen a folyamparti oppidumban

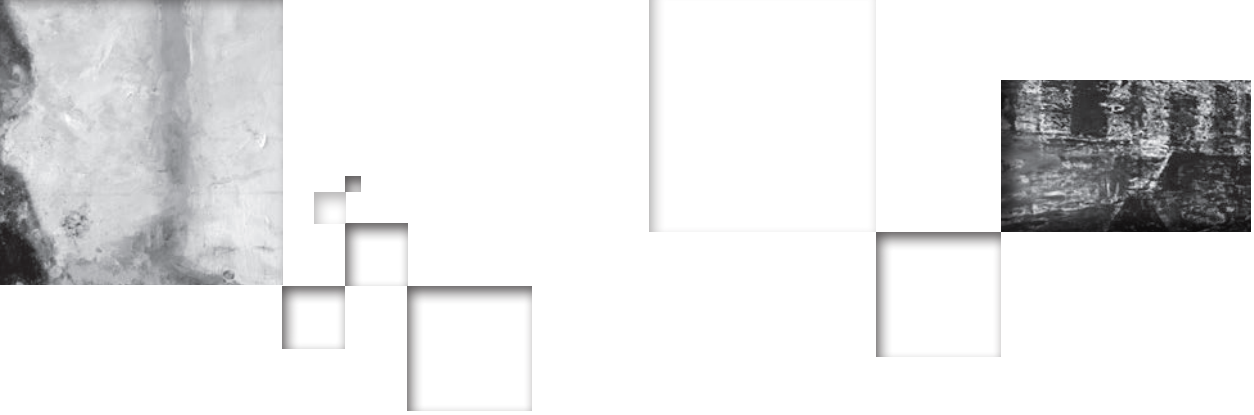

megtartandó énekversenyen. Mert ezek az öntömjénező dalnokok azok, akik persze sikeresnek érezhetik magukat a földi percemberke-létben, mivel kikényszerített és ezüstért vásárolt tapson hizlaltatják talmi hírnevüket. Attól sem riadnak ám az effélék vissza, hogy izzadó homlokukra díszként a legocsmányabb kifőzdék szemétdombjára kihajított, bablevesben kétszer is elhasznált babérlevelekből fonatnak poétai, dalnoki koszorút maguknak. Mutatós az! Olcsó és nem is ráz! – Hej, mégis hiba van benne, mert bizony csak istállószagú marad a viselője, bizony csak trágyaszagú marad az a babérlevél-koszorú az izzadt homlokon is! Még ha százszor imádatják is meg magukat ezek a hamis dalnokok cirkuszi felvonulásokkal szórakoztatott, döghússal megzabáltatott, halottak szájába való aprópénzen, obulussal lefizetett álrajongótáborral. Melynek számát alkalmasint nem átallnak saját kis házi használatú diadalívükre százzal vagy netán tízezerrel is megszorozva, s a valót alaposan meghamisíttatva vastagon felvésetni. No, lelkük rajta! – gondolta Orpheusz, s tovább gondolkodott sorsának vélhető fordulásán.

– Vajon tudja-e ezt a világ, s érdemes-e, kell-e tudnia az isteni ihletésű, szívből s elméből ihlettel fakadó, valós értékű zengő éneknél, hogy számszerűen hányan, s mily neves helyeken is hallgatták már meg azt? Ilyesmire lehet-e szüksége igaz dalnoknak? Nem hiszem! Alighanem ezek itt létemre törnek, s Hádész birodalmába akarnak juttatni. Nem gond, van a zsebemben egy obulus, olyan Kháronnak való, s bab is van szütyőmben, a Styx folyó felé menők eledele. Ha halni kell, hát halhatok! – gondolta végig Orpheusz. A külsőségekre, baldachinos gyászágyra, márványra, és arany halotti maszkra csupán a magát hírveréssel hírhedtté tevőknek, a nyomakodó tehetségteleneknek, a mániásoknak van szüksége. – Mily hatalmas tömege lett az efféléknek itt e dalnokversenyen! Van bizton haduk, igen nagy! Életemre törnek, felingerelt hadaik! Sebaj! – suttogta magának Orpheusz és hangolni kezdte lírájának a folyami köd miatt megereszkedett hét húrját. Ez hát a megkezdett mese! Orpheusz e mesében most nem alászáll, hanem kibukkan a mostani létünkbe. Poéták s dalnokok közé, a dalnokversenyre. A vad hordából kérdés, hogy kiket lehet valóban poétának s dalnoknak nevezni. Sok megengedéssel. Lám, itt a teremben zsongnak ők, már megrészegedtek kissé a szőlő levétől, vagy párlatától, már habzik a szájuk, van köztük olyan, aki a bableveses, fentebb már említett babérkoszorúját is elhozta magával, még a rászáradt tejföl foltja is látszik rajta, s a disznócsülök csillogó

zsírja is! Nézzük csak meg e terebélyes dalnokot, ki egyben kereskedő is. A zsebében eladott marháiért és gabonájáért kapott drachmák csörögnek, tán egy vagy kéttalentumnyi jóféle aureus is közte! Így, s ezekkel az eszközökkel lehet gyorsan barátokat, híveket szerezni! Lehet! Így is esik ez meg. Folyik az ital, nő a kedve! Már dalolnak ők, és már egymást dicsérgetik, koccintgatnak bőszen, ők azok, a menádok, más néven a mániások! S hogy hol s miért is vagyunk itt e folyamparti oppidumban. Hát nem más ez, mint a dalnokok éves nagy találkája, ahová mindenkit meghívott a kor hamisságának megtestesülése, a szotyolakereskedő Sambuccus király, más nevén Capsicum bárója, a fehér hintón járó szerencselovag. Aki az „oszd meg és uralkodj" elve szerint mozgatja bábjait! Most is ő szórakoztatja, meg itatja és eteti vendégeit úgy, hogy azok nem is tudják, kétszer fizették már meg előre e lakoma árát, s majd harmadszor is behajtja rajtuk a dolgot még a ravasz úr valami körmönfont ürügygyel! Isznak hát és hőbörögnek ezek az urak, és némely dámák is köztük, s kiül arcukra lassan a tehetségtelenségük és tehetetlenségük által gerjesztett téboly! Isznak és duruzsolnak, félelmetesen hisznek magukban, s már várják, mint a dögkeselyűk, mikor hullik konc le végre. Mikor kapják meg a jelet a szerencselovagtól, hogy végre kibe lehetne belemarni csupán azért, mert tehetségesebb náluk. Ennek az autodafénak itt most ilyen célja van. Lám, itt van, megérkezett Orpheusz! Látják és hallják, mert énekel, ha halkan is. Megint az igazat énekli, s szépen, finoman, de erősen! Orpheusz! Itt van! Zsákmányállat találtatott tehát! Mit tesz az áldozati állat? Fél-e vajon? Ez nem! Már-már el is hiszi az ember, hogy ők, ez áldatlan dalnokcsoport, ezek az áldalnokok, hogy ők maguk lennének a mainaszok! A mániásak. Hogy Dionüszosz követői lennének ők, s most itt teremnek bosszút állni Orpheuszon? Meglehet! Elszámolások ideje jár most! Felingerelt csapatuk vért akar. Ha már itt van, ha mégis elmerészkedett, akkor széttépni kell Orpheuszt! Miért? Mert a tehetségtelen mindig irigy lesz a szárnyalóra, mert a bunkó, az mindig lesújtani akar.

S így esik ez most is, mint régen, mint a regében, mikor Orpheusz meghalt. Meg kell halnia most is, mert a szépnek múlnia kell, mert a rút világuralomra tör, s nyomja magát felfelé ostoba. Fokhagymaszagú s trágyaszagú mind. Röghöz ragadt s irigy.

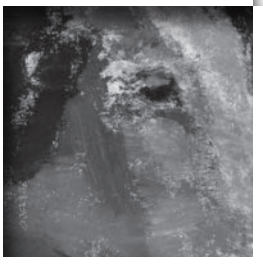

Meg kell hát, hogy öljék az igaz dalnokot. Így is esik! Miként a régi rege írja, jó Orpheuszról, ki kedvese halála és végleges elvesztése után Trákia hegyoldalain a fáradt pásztorokat vidította csodás énekével egykor, úgy, mint akkor régen, úgy történik az most is. Orpheusz életével a mániások, a menádok végeznek most is. Ahogy a regékbeni időkben, úgy most sem bírták elviselni azt, hogy Orpheusz dalára a vadállatok megszelídültek, s a folyam is egy pillanatra visszafelé folyt. Mert igazságok sorozata hagyta el Orpheusz száját ezen a dalnokversenyen. Kiénekelte, hogy az irigység kórja tombol, s e kór milyen hatalmas dühvel irt ki minden értéket e cseppnyi tájon, mely Trákiához hason.

Trákiával hason. Hegy s völgy van itt is. Van szelíd lanka, rajta birkák, vannak kis falvak, s bennük még él az ének tisztasága. Mely nem minden, magát dalnoknak tartónak adatik meg. Az aureusok, a tetradrachmák kora majd csak lejár! S eljön még az az idő, amikor a mániadiagnózisra legfeljebb nyugtatót lehet kérni Petrus mesternél, ki lelkek idomárja, s mellesleg jó regös is ezen a vidéken. Eddig ugyanis itt e zsenge tájon a mániadiagnózisra dalnoki díjakat osztogattak. Meg babérkoszorút! Mondván a díjazottról, adjuk neki, szegénynek, hiszen maga monda, mily beteg, még röntgenfelvételt is behozott, s mint olvashattátok, hallhattátok ti dalnoktársak, ő ettől jobbat már nem ír! Legyen hát, adjuk oda most neki azt a bableveses babérkoszorút, hiszen beteg! Menádok közé tartozik. Így esett ez most meg! S az igaz dalnoknak mi lett a sorsa? Joggal kérdezitek. Hát a csorda nekiesett. Megölték. Bár teste széttépetett, de ennek ellenére Orpheusz és dalai mindenen felülemelkednek. A dalnok vígan nevet, s a vadállatok csak nézik, kissé elcsodálkozva azon, a felingerelt áldalnok-tömeg miként vicsorg a rájuk nevető Orpheuszra.

JOHN KEATS

ÓDA EGY FÜLEMÜLÉHEZ

(ODE TO A NIGHTINGALE)

A szívem fáj és bágyadt zsibbadás
kábít nyomasztva, akárha bürök
levét innám, avagy valami más
mákonyedűt, Léthébe merülök –
nem mert irigylem boldogságodat,
sőt örömödhöz jó sorod emel,
hogy Téged, bükkön rebbenő driád,
fent lombos ág fogad,
jól hallató, árnyak fölötti hely,
s tág torokkal zenged a nyár dalát.

Ó hadd kortyoljam, mint mély, földbe vájt
pincék korokon át hűlő borát;
Flórát idéz, zöldes vidéki tájt,
táncot, provánszi dalt, nap sugarát.
Kelyhet kínál, Dél hevével telit:
színén a múzsaforrás habja hord
rózsapírt, gyöngyöz a pohárszegély,
s bíborló bor derít –
iszom, ne lássam ezt a földi hont,
s veled tűnjek el erdők rejtekén.

Eltűnni! elfeledni így lehet,
mit nem látsz fentről a zöld lomb alatt:
epekedést, lázat, rettenetet,
hol beteg nyögdel, szűköl hallgatag,
hol reszket, sápad, őszül, aki vén,
hol ifja senyved, sorvad, sírba hull –
csak belegondolni is gyötrelem,
szempárásító kín;
a szépség szemefénye elborul,
bántja új, holnaptalan szerelem.

Elszállni! El! Csak hozzád! Csak veled!
Nem Bacchus párducvonta szekerén –
láthatatlan szárny: Költészet vihet
ahová hűvös agyunk el nem ér.
S immáron veled! Az éj gyönyörű,
királynő-trónján fenn a Hold ragyog,
s csillagkoszorú, a hölgyeié.
Itt lenn nincs fény, derű,
csak annyi, mit a szellő meghagyott:
árnyzugé, indázó ösvényeké.

Nem látom, lábam mely virágra lép,
s mily tömjén függ ott fönn az ágakon;
de sejteti a balzsamos sötét,
mit az évszaktól édes-áthatón
a pázsit nyer (és amit rejtene:
az ibolya) – s vadgyümölcsfa, garád,
csipkerózsa, hószín galagonya
s május szép gyermeke,
a pézsmarózsa – mézharmat-borát
légyrajjal szegi nyárest alkonya.

Sötétben hallgatlak. Hány éjszakán
szerettem így a jótevő halált.
Becézve hívtam halk versek során,
vegye el lelkem szelíd sóhaját.
Most legteljesebb tán az elmúlás,
kín nélkül éjféltájban hunyni el,
míg lelked árján szertehömpölyög
ily elragadtatás!
Még zeng dalod, s már hasztalan: fülem
nagy gyászzenédhez néma mint a rög.

Nem halni szültek, halhatatlan lény!
Rád éhes nemzedéksor nem tipor;
a szózatot, mely most zokog felém,
császár s bolond hallotta egykoron;
s tán ugyanez a dal hatotta át
Ruth szívét, míg az idegen vetés
mentén honát siratni sose szűnt,
és bűvös ablakát
kitárta zajgó tengereknek és
a tündérhonnak, amely tovatűnt.

Tovatűnt – harangszó ez, kongva kong,
elvon tőled, magamhoz visszavet.
Isten veled! – amit a híre mond,
hazugság: rossz csaló a képzelet.
Isten veled! – nagy himnuszod felel:
panaszos, esdő dallamáradás
lejtőnek föl, le néma folyamon,
s a szurdokban hal el.
Mi volt ez? Éber álom? Látomás?
Már dal sincs: – ébren vagyok? álmodom?

Szili József fordítása

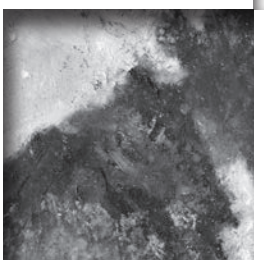

ENCIKLOPÉDIA, 2017, OLAJ, VÁSZON, 140x110 cm

GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF

A TUDOMÁNYÁGAK KORSZAKBAN FELTÉTELEZETT RANGSORA ARANY JÁNOS AKADÉMIAI TITOKNOKSÁGA IDEJÉN II.

AZ EGYES OSZTÁLYOK ÉS A HOZZÁJUK KÖTŐDŐ BIZOTTSÁGOK ÁLTAL INDÍTOTT FOLYÓIRATOK, ILLETVE SOROZATOK

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

Mint az *Akadémiai Kiadványok Jegyzéke* című munka megállapítja, az akadémiai folyóirat és könyvkiadás területén „az első évek lendületét megtörte a szabadságharc bukása, s utána évekig nagyon gyér kiadói tevékenységről számolhatunk be, hiszen maga az Akadémia is félig-meddig törvényen kívüli helyzetben volt 1858-ig, amikor újra jóváhagyták *Alapszabály*ait. A hatvanas években induló kiadói fellendülés a hetvenes és nyolcvanas években érte el tetőpontját, és egészen az első világháborúig figyelemre méltó számban jelentek meg értékes tudományos munkák az Akadémia műhelyéből."[2] A kiadói tevékenység megújulását követően 1860-tól 1866-ig az Akadémia osztályai egymással párhuzamosan három Magyar Akademiai Értesítőt adtak ki, melyek alcímei – A Nyelv és Széptudományi Osztály Közlönye; A Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztályok Közlönye; A Mathematikai és Természettudományi Osztály Közlönye –[3] már a későbbi osztályszerkeze-

1 Az itt közölt tanulmány a szerző témáról írt, megjelenés előtt álló nagytanulmányának a része. A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének posztdoktori ösztöndíjasa, a tanulmány írásának idején az MTA posztdoktori kutatói programja támogatásában részesült.

2 MTA K J, 5.

3 AkAlm 1866, 141. Az Értesítők ebben a bontásban 1860 és 1867 között jelentek meg. (MTA K J, 29.) Az Értesítőre lásd még AkAlm 1865, 155–157.

tet előlegezték meg.[4] Jól látható, hogy a humán tudományokat művelő osztályok közül az Értesítőkben az I. kapott önálló sorozatot, míg a többi ebbe a tudománycsoportba sorolható diszciplína csak közösen indíthatott egyet. A reáliákkal foglalkozó osztályok szintén csupán *egy Értesítő* kiadására voltak jogosultak, igaz a Mathematikai osztálynak joga volt Közlönyét soron kívül is kinyomatni.[5] E jogot a Magyar Tudományos Akadémiai Almanach ugyanakkor a természettudományos kutatásokból fakadó sajátossággal, a szerző prioritási joga biztosításának szándékával indokolta, vagyis, hogy az azonos területen dolgozó külföldi és magyar kutatók közül a felfedezés elsőségének tényét az azonnali publikálással a hazai kutató számára biztosítsa.[6] E jogból tehát a Mathematikai, illetve a Természettudományi Osztályok magasabb megbecsültségére nem következtethetünk. Az *Akadémiai Alapszabály* rendelkezéseivel összhangban azonban a Nyelv- és Széptudományi Osztály az Értesítők kiadása terén is kiemelt figyelmet élvezett.[7] A három Értesítő szerkesztői ugyanakkor mind az illetékes tudományterületről kerültek ki: A Nyelv és Széptudományi Osztály Közlönyének szerkesztője Toldy Ferenc, az I. osztály rendes tagja, a Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztály Közlönyéé Csengery Antal jegyző, a IV. osztály rendes tagja, míg a harmadik Értesítőé Győry Sándor, az V. osztály rendes tagja volt.[8] 1867-ben a három Értesítő már együtt, egy kötetben jelent meg, ám az Akadémiai Almanach erről a változtatásról csak 1868-ban tett említést, miközben a változtatás időpontjaként 1867. január 1-jét jelölte meg.[9] Az Értesítő szerkesztője az egyesítés után az akadémiai jegyző lett.[10] A jegyzői pozíció azonban az 1869-es új *Alapszabály* elfogadásával megszűnt,[11] és az Értesítő szerkesztését a titoknok vette át.[12]

4 Az Akadémia 1825–1869 között hat szakosztályra – Nyelv- és Széptudományi, Philosophiai, Törvénytudományi, Történelmi, majd 1864-től Történettudományi, Mathematikai, Természettudományi – oszlott. (AkAlm 1865, 137–139; Fekete 1975, 558.) Az intézmény 1869-ben átszervezésen esett át, melynek során és az addig fennállt osztályokat háromba vonták össze, a Nyelv- és Széptudományi Osztályba, a Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok, valamint a Mathematikai és Természettudományok Osztályaiba. (*Uo.* Lásd még AkAlm 1870, 125–127.) Az Akadémia osztályszerkezete ezt követően nem változott egészen 1945-ig. (AJÖM XIV, 601.)

5 AkAlm 1866, 141.; AkAlm, 1867, 207.

6 AkAlm 1866, 141.

7 Lásd a szerző tanulmányát a 2017. szeptemberi lapszámunkban. Gábori Kovács József, *A tudományágak korszakban feltételezett rangsora Arany János akadémiai titoknoksága idején,* Irodalmi Szemle, 2017/9, 42–62.

8 A szerkesztők kilétére lásd: AkAlm 1866, 141. A három szerkesztő osztálytagságára felsorolásuk sorrendjében lásd: Fekete 1975, 285., 47., 97.

9 AkAlm 1868, 141. Lásd még MTA K J, 37.

10 AkAlm 1869, 142.

11 Az új *Alapszabály* már nem említi az akadémiai jegyzői pozíciót (AkAlm 1870, 109–121.), és a tisztség az akadémiai tisztviselők felsorolásában sem szerepel. (*Uo.*, 217–218.)

12 AkAlm 1870, 129.; Gergely 1958, 4.

Az Értesítők mellett 1867-től kiadtak egy Értekezések című sorozatot is.[13] Az Értekezések hat osztályra voltak különítve, azaz az osztályszerkezetnek megfelelő bontásban jelentek meg. Szerkesztőiket az osztályok maguk választották,[14] míg 1870 után a szerkesztői feladatokat az ekkortól kinevezett osztálytitkárok látták el.[15] Szintén értekezéseket tartalmazott a Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei,[16] melynek szerkesztése a titoknok feladata volt.[17]

1861–1918 között jelent meg az Akadémia éppen érvényben lévő *Alapszabályai*t, *Ügyrend*jét és egyéb közérdekű adatait tartalmazó Magyar Tudományos Akadémiai Almanach,[18] mely jellegéből fakadóan az intézmény egészéhez kötődött, így a tudományok rangsorának vizsgálatához csak a benne publikált, és a tanulmány más pontjain vizsgált akadémiai alapdokumentumok tartalmával járulhat hozzá. Szerkesztője a titoknok,[19] majd pedig a főtitkár volt.[20] 1863–1866 között jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei című kiadvány, mely valamennyi, az adott időkörben tartott akadémiai ülés jegyzőkönyvét tartalmazta, szerkesztését pedig a jegyzőre bízták.[21]

Az Akadémia egészéhez köthető folyóiratok tehát nem szolgáltatnak releváns információt a tudományhierarchiai rangsor felállításához, hiszen az osztályszerkezetnek megfelelően tagolódó kiadványok esetében minden osztálynak volt lehetősége saját sorozat kiadására. Ráadásul ezeket a köteteket minden esetben az adott osztályhoz kötődő személy szerkesztette. Az összes osztály tevékenységét egy kötetben ismertető folyóiratok szerkesztői pedig az intézmény fő, hivatalukban az osztályszerkezettől független tisztségviselői – jegyző, titoknok – közül kerültek ki. Egyedül az 1860 és 1867 között nem pontosan az akkori osztályszerkezetnek megfelelően tagolt Magyar Akademiai Értesítő révén vált kimutathatóvá a Nyelv- és Széptudományi Osztály kiemelt helyzete.

13 AkAlm, 1868, 141.
14 AkAlm, 1868, 144. Az Értekezések a természettudományok köréből 1865–1895 között jelent meg (MTA K J, 33), míg az Értekezések a történeti tudományok köréből 1866–1947 (MTA K J, 34), az Értekezések a bölcseleti tudományok köréből 1867–1910, az Értekezések a matematikai tudományok köréből 1867–1894, az Értekezések a Nyelv- és széptudományok köréből 1867–1949 (MTA K J, 37), az Értekezések a társadalomtudományok köréből pedig 1868–1915 között. (MTA K J, 39.)
15 AkAlm 1870, 129.
16 AkAlm 1865, 154–155.
17 AkAlm 1865, 126; Gergely 1958, 4.
18 MTA K J, 30; AkAlm, 1865, 159–160.
19 AkAlm 1865, 126.
20 AkAlm 1870, 154.
21 MTA K J, 32; AkAlm, 1865, 160.

Az Akadémiai Bizottságok folyóiratai közül a Magyar Történelmi Tár jelent meg elsőként, 1855-ben,[22] majd ezt az Archaeológiai Közlemények követte 1859-ben,[23] a Mathematikai és Természettudományi Közlemények 1861-ben,[24] illetve a Statisztikai Közlemények 1861-ben,[25] míg a Nyelvtudományi Közlemények 1862-ben.[26] A Nyelvtudományi Bizottság által kiadott Magyar Nyelvőr 1872-ben indult.[27] Ugyancsak 1872-ben kezdeményezte,[28] de 1874-ben indította meg a Statisztikai Bizottság a Statisztikai Közlemények helyett a Nemzetgazdasági Szemle című havi folyóiratot. A lap megjelenése egy év múlva abbamaradt, és csak 1877-től jelent meg tartósan.[29] Érdekes, hogy az utolsóként alapított Mathematikai és Természettudományi Bizottság folyóirata időrendben harmadik bizottsági folyóiratként indult meg,[30] míg a másodikként alakult Nyelvtudományi Bizottság – melynek osztálya egyébként az intézményen belül kiemelt figyelmet élvezett – lapja utolsóként. Ennek ellenére az egyetlen bizottság, mely két folyóiratot is indíthatott, a Nyelvtudományi volt, így 1872-től ez a testület, illetve az általa képviselt tudományág tűnik a leginkább támogatottnak. Osztályszinten azonban a Történettudományi, az Archaeológiai és a Statisticai Bizottságokat is működtető Történettudományi, majd Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztályának súlya tűnik a legnagyobbnak az indított folyóiratok száma alapján.

22 Megjelent: 1855–1863, majd 1867–1878. (Fráter 1974, 169; MTA K J, 26, 37. Lásd még pl. AkAlm 1865, 146–147.) 1878 és 1899 között Történelmi Tár néven került kiadásra. (MTA K J, 74.)

23 Megjelent: 1859–1899. (MTA K J, 28. Lásd még pl. AkAlm 1865, 150; Fráter 1974, 225.)

24 Megjelent: 1861–1944. (MTA K J, 30. Lásd még pl. AkAlm 1865, 153; Fráter 1974, 292.)

25 Megjelent: 1861–1864. (MTA K J, 30; AkAlm 1865, 152.) Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények néven megjelent: 1865–1871. (MTA K J, 33; AkAlm 1869, 138.)

26 AkAlm 1865, 157; MTA K J, 31; Fráter 1974, 89.

27 MTA K J, 48. Fráter Jánosné szerint a Bizottság csak 1876-tól támogatta a Magyar Nyelvőrt: Fráter 1974, 91.

28 *A magyar tud. Akadémia statistikai bizottságának 1872. márczius 21^én tartott rendkivüli ülésének jegyzőkönyve*, MTA KIK Kt RAL 1316/1872.

29 Megjelent: 1874–1892. (MTA K J, 56; Fráter 1974, 236–237.) Az 1874-es megakadásra és az újraindulásra lásd: Pach–Vörös 1975, 167–168. (A vonatkozó fejezetet Kosáry Domokos jegyzi.)

30 Az Akadémia tudományos bizottságai közül a Történettudományi jött létre elsőként, 1854-ben. Ezt 1855-ben a Nyelvtudományi, majd 1858-ban az Archaeológiai, 1860-ban a Statisticai, illetve a Mathematikai és Természettudományi Bizottság követte. (Fráter 1974, 3–4; Pach–Vörös 1975, 89.)

SOROZATOK

Az akadémiai intézményszervezet egységei közül csupán az Akadémia állandó tudományos bizottságai indítottak könyvsorozatokat, ám ezek számarányának áttekintése révén lehetségesnek tűnik rangsort felállítani az egyes tudományágak között. Egyértelműen a Történettudományi Bizottsághoz kötődött a *Török-magyarkori Történelmi Emlékek* kiadása, melynek munkálatai már 1853-ban megkezdődtek,[31] az 1857-ben induló *Magyar Történelmi Emlékek – Monumenta Hungariae Historica, –*[32] az 1861-től megjelenő *Magyar Leveles Tár*,[33] majd 1873-tól az *Archivum Rákóczianum*.[34]

Az Archeológiai Bizottság 1868-tól jelentette meg az *Archaeológiai Értesítő*,[35] majd 1870-től a *Magyarországi Régészeti Emlékek – Monumenta Hungariae Archaeologica* – sorozatot,[36] míg a Nyelvtudományi Bizottság 1874-től a *Nyelvemléktár*at[37], valamint 1881-ben átvette a még 1877-ben indult *Régi Magyar Költők Tára* sorozatot.[38] E testülethez kötődött később a *Régi Magyar Nyelvemlékek* sorozat is, mely azonban a vizsgált korszakban nem jelentetett meg kötetet.[39] A Statisticai Bizottság ugyanakkor egyetlen sorozatot sem indított.

A Könyvtári Bizottság indította a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata* című sorozatot 1874-ben, mely három tudományszakba – történelem, irodalom, jog- és államtudományok – vágó eredeti és fordított műveket kívánt megjelentetni. Természettudományos műveket ugyanakkor nem tervezett publikálni, mivel ezek kiadását a Királyi

31 AkAlm 1865, 146–147; Fráter 1974, 177.
32 AkAlm 1865, 146–147; Fráter1974, 175–176; MTA K J, 27.
33 Megjelent: 1861–1879. (MTA K J, 30. Lásd még AkAlm 1865, 146–147; Fráter 1974, 177.)
34 MTA K J, 52.
35 Megjelent: 1868–1881. (MTA K J, 39. Lásd még pl. AkAlm 1870, 143; Fráter1974, 225.)
36 Megjelent: 1870–1876. (MTA K J, 43. Lásd még pl. AkAlm 1870, 143; Fráter1974, 219–220.)
37 Megjelent: 1874–1916. (MTA K J, 56; Fráter 1974, 90.)
38 MTA K J, 70.
39 A sorozat 1838 és 1888 között jelent meg: AkAlm, 1865, 157; MTA K J, 102–103.

Magyar Természettudományi Társulat sikeresen végezte.[40] Ez magyarázza ugyanakkor azt is, hogy a Mathematikai és Természettudományi Bizottság miért nem jelentetett meg sorozatokat. A könyvsorozatok megindulásának idejéből, valamint az időközben megjelent kötetek számából így tehát csupán a humán tudományok egymás közötti hierarchiájára következtethetünk. Az Akadémia tudományos bizottságai közül a sorozatok száma alapján egyértelműen a Történettudományi emelkedik ki, melyet az Archaeologiai követ két, ezt a Nyelvtudományi egy, illetve a Statisticai nulla megindított sorozattal.

A sorozatokat és folyóiratokat együttesen vizsgálva viszont egyértelműen a bizottságok közül elsőként alapított és legnagyobb anyagi támogatottságban is részesülő Történettudományi Bizottság elsődleges fontossága mutatható ki. (A folyóiratok és sorozatok mennyiségi mutatói nyilvánvalóan összefüggnek a kapott anyagi támogatás mértékével.) A Statisticai és Természettudományi Bizottságok ugyanakkor nem indítottak sorozatokat, aminek oka azonban nem ezek elenyésző súlyában, hanem az Országos Statisztikai Hivatal és a Természettudományi Társulat sikeres működésében keresendő.

A FOLYÓIRATOKBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓKÉRT JÁRÓ HONORÁRIUM ÖSSZEGE

Az Akadémia minden osztályának tudományterületét érintő akadémiai folyóiratok a különböző tudományágak publikációiért rendszerint

40 Fráter 1974, 34; Pach–Vörös 1975, 169. (A vonatkozó fejezetet Vörös Antal jegyzi.)

ugyanannyit fizettek. Az Akadémiai Értesítőbe adott kivonatokért, hivatalos jelentésekért és egyéb írásokért például 1866-ban egyáltalán nem járt honorárium.[41] Az Akadémiai Szemle írói díját 30 forintban határozta meg az 1872. június 24-i összes ülés.[42] Az akadémiai írói tiszteletdíj szabályozása végett kiküldött bizottság jelentése nyomán az 1874. július 1-jei összes ülés 1875. január 1-től az Évkönyvekben megjelenő értekezések tiszteletdíját az addigi 5 aranyról – 25 Ft[43] – 40 Ft-ra emelte aranyban, míg az Értekezésekben és az Értesítőben publikált dolgozatok, valamint az önálló munkák írói díját 30 osztrák értékű forintban határozta meg. Az Értekezések és önálló munkák mellé adott fordításokért és oklevelekért pedig ívenként 15 osztrák értékű forintot fizettek. A kiemelkedő tudományos jelentőségű munkák tiszteletdíját azonban a bírálók javaslata alapján az érintett osztály értekezlete megemelhette.[44] Mindebből persze az is következik, hogy az egyes tudományágak hierarchiájának a honoráriumok segítségével történő meghatározásában leginkább a bizottságok kiadványai lehetnek segítségünkre. Az Akadémiai Értesítő tanúsága szerint ugyanis az intézmény állandó bizottságainak már 1867 előtt is joga volt „munkálkodó társaik fáradsága jutalmazására, a tiszteletdíjt szabadon" meghatározni, és e joggal ezt követően is élhettek.[45] Pontosan nem tudható azonban, hogy a bizottságok mióta rendelkeztek e joggal. Mint azonban lentebb látható lesz, a szóban forgó testületeknek egyes esetekben az általuk megítélt honoráriumot csak hosszú küzdelem után sikerült elfogadtatniuk és kifizettetniük az Igazgatótanáccsal, aminek leginkább anyagi okai voltak. A bizottságok folyóiratainak tiszteletdíjai így leginkább azt tükrözik, hogy maguk a bizottságok mennyire tartották munkaigényesnek és a kutatót költségekkel terhelőnek a folyóirataikban

41 MTAJ 1866, 143.

42 AkÉrt 1872, 188. Az idézett szöveghely szerint a folyóirat indítását elhatározták, szerkesztője Gyulai Pál lett volna, és 1873 januárjától jelent volna meg kéthavi füzetekben, évente 80 ív terjedelemben. Az ívenkénti 30 forint írói tiszteletdíjat Ráth Mór kiadó, a szerkesztőnek és segédjének járó 2000 Ft díjat az Akadémia fizette volna. A lap tényleges megindítására azonban jelenlegi ismereteink szerint nem került sor, ahogyan tervezett tartalmáról sem rendelkezünk információval.

43 1 arany = 5 forint. Vö. MTAJ 1866, 13.

44 AkÉrt 1874, 166.

45 AkÉrt 1867, 271.

megjelenő publikációkat. Ennek megítélése persze nem független az egyes tudományágak presztízsétől sem.

Az egyes publikációkért járó ívenkénti honorárium összegéről, valamint a folyóiratok szerkesztési díjáról az Akadémiai Értesítőben közölt jegyzőkönyvekből, valamint fizetési kimutatásokból, illetve az Akadémia állandó bizottságainak jegyzőkönyveiből tájékozódhatunk. Igaz, a rendelkezésre álló adatok meglehetősen hiányosak. Fizetési kimutatásokat csak 1865-ből az Archaeologiai Közleményekkel, a Mathematikai és Természettudományi Értesítővel, továbbá a Nyelvtudományi Értesítővel, illetve a Nyelvtudományi Közleményekkel kapcsolatban ismerünk. A Mathematikai és Természettudományi Értesítő 1865. március 1-jén ívenként 21 forintot fizetett a szerzőknek, és 3 forintot a szerkesztőnek,[46] míg a Nyelvtudományi, valamint az Archaeologiai Közlemények ugyanez év nyarán még csak 20 forintot,[47] és szerkesztői díjat is csak a nyelvészeti folyóirat esetében tüntet fel a vonatkozó *Pénztári Értesítés*, mégpedig 3 forintot. A Nyelvtudományi Értesítő ugyanakkor szintén 21 forintot fizetett a szerzőknek ívenként 1865 decemberében, igaz a forrás ekkor a szerkesztőnek járó összegről nem tett említést.[48]

Az Akadémiai Értesítő és a bizottságok jegyzőkönyvei jóval több adatot tartalmaznak az írói honoráriumokkal kapcsolatban, ugyanakkor e jegyzőkönyvek sem teszik minden esetben egyértelművé, hogy pontosan mit is fedeznek a folyóiratok és sorozatok fenntartására igényelt, illetve kifizetett összegek, valamint, hogy a fizetendő tiszteletdíj összege hány ív megírásáért járt. A továbbiakban ezért csupán a pontosan megadott, vagy az egyértelműen kikövetkeztethető összegekről szóló információkat közlöm. Az Archaeologiai Közlemények még 1867-ben is csupán 20 forintot fizetett egy ívnyi tanulmányért. A folyóiratot kiadó Archaeologiai Bizottság 1867. február 12-én, majd az elutasítást tudató titoknoki levél átvétele után, 1867. december 3-án határozatot hozott arról, hogy

46 *Pénztári Értesítés*, 1865. március 1, MTA KIK Kt RAL U. 9 arch./817/1865; *Pénztári Értesítés*, 1865, MTA KIK Kt RAL U.41., U. 42./817/1865. A Mathematikai és Természettudományi Bizottság jegyzőkönyvei tanúsága szerint 1865 áprilisában Közleményei 28 ívéért a rajzokért járó honoráriummal együtt 645 Ft 75 kr-t fizetett. Mivel a rajzokért fizetett összeg nagyságáról nem rendelkezünk információval, csak megbecsülni lehet, hogy ez az összeg körülbelül szintén 21 forint ívenkénti tiszteletdíjnak felelhet meg. (*A math. s természettudományi állandó bizottság 1865 april 7 tartott r. havi űlésének jegyzőkönyve = A Mathematikai és Természettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei 1865–1879*, MTA KIK Kt RAL K 1594.)

47 Az Archaeologiai Közlemények kapcsán lásd: *Pénztári Értesítés*, 1865. július 13., MTA KIK Kt RAL U. K. átal. 9sz.//8171865. A Nyelvtudományi Közlemények kapcsán pedig: *Pénztári Értesítés*, 1865. aug. 17., MTA KIK Kt RAL U. 10, 11, Nyelvt./817/1865.

48 *Pénztári Értesítés*, 1865. december 5., MTA KIK Kt RAL U. 62, átal./817/1865.

az írói honoráriumot 20 forintról 32 forintra emeljék.[49] Ugyanezen év február 12-én emellett a Közlemények szerkesztéséért 300 forintot fizettek, és az előadó jelezte, hogy az ívenkénti 32 forint tiszteletdíj mellett csupán 16 ívnyi Közleményeket adhatnak ki a *Műemlékek* mellett.[50] Eötvös József akadémiai elnök azonban a bizottság határozatát addig nem engedte foganatba venni, míg az Akadémia költségvetését jóváhagyni hivatott Igazgatótanács a tiszteletdíj fölemelését nem engedélyezte.[51] A bizottság legközelebb az 1868. február 4-i rendes ülésen kérte az Igazgatótanácstól a honorárium emelésének engedélyezését,[52] amire nem tudni pontosan, mikor került sor. Az 1870. július 5-i ülés jegyzőkönyve szerint azonban a bizottság a Közlemények 16 ívéért 512 forint honoráriumot, azaz ívenként 32 forintot fizetett ki.[53] Ugyanekkor a Közlemények szerkesztéséért 200, a szerkesztősegédnek pedig 120 forintot fizettek.[54] Az előadó tehát ívenként 12,5, míg a segéd 7,5 forint honoráriumot kapott.

A *Magyarországi Régészeti Emlékek* írói díjául az Archaeologiai Bizottság 1868. június 23-i rendes ülése 41 forintot fogadott el,[55] és a továbbiakban az itt megjelent munkákat ennek megfelelően is díjazták.[56] 1872-ben pedig az *Emlékek* javításáért 3 forintot fizettek,[57] míg az *Archaeologiai Értesítő*ben közölt tanulmányok ívéért 1870-ben és 1872-ben egyaránt 32 forintot.[58]

49 Vö.: Arany János és Lónyay Menyhért Eötvös Józsefnek, 1867. december 16. MTA KIK Kt RAL 0112/1867/1. A bizottság első határozatára lásd: *1867. febr. 12. az Archeologiai bizottság III. rendkívüli ülésén = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1582; Rómer Flóris Arany Jánosnak, 1867. március 14., MTA KIK Kt RAL 0203/1867; Arany János az Archaeologiai Bizottságnak, 1867. június 4., MTA KIK Kt RAL 00112/1867/2. A második határozatra: *1867. december 3. Az Archaeológiai Bizottság V. rendes ülésén = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1582. (1866-ban a Bizottság május 1-jei rendes ülése szerint 24 ívért 480 forint tiszteletdíjat fizettek, ami szintén 20 forint ívenkénti honoráriumnak felel meg. [*Uo.*]) Az összes ülés 1867. december 16-án tárgyalta az előterjesztést, és úgy határozott, hogy ha a bizottság büdzséje engedi, a bizottságnak joga van saját hatáskörében dönteni az írói díjak összegéről. Arany János titoknok ezt követően levélben kérte Eötvös József elnököt, hogy támogassa a bizottság említett jogát, és utalványozza a szükséges összeget. (Arany János Eötvös Józsefnek, 1867. december 16., MTA KIK Kt RAL 0112/1867/1.)

50 *1867. febr. 12. az Archeologiai bizottság III. rendkívüli ülésén = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1582.

51 Arany János az Archaeologiai Bizottságnak, 1867. június 4., MTA KIK Kt RAL 00112/1867/2

52 *1868. febr. 4. az Archeologiai bizottság II. rendes ülésén = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1582.

53 *1870. július 5. VII. ülés = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1583.

54 *Uo.* A bizottság 1868. december 1-jei rendes ülésén kért maga mellé az előadó egy szerkesztői segédet, mivel soknak tartotta az *Archaeologiai Értesítő* szerkesztésével járó munkát. A segéd fizetésére a bizottság 3 Ft ívenkénti tiszteletdíjat szavazott meg. (*1868. december 1-jei X. rendes ülés = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1582.) Úgy tűnik, a szerkesztősegéd a többi archeológiai kiadvány szerkesztésében is közreműködött.

55 *1868. június 23-i VI. rendes ülés = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1582.

56 *1870. július 5. VII. ülés*; *1872. április 9. IV. Jegyzőkönyv = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1583.

57 *1872. április 9. IV. Jegyzőkönyv = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1583.

58 *1870. július 5. VII. ülés*; *1872. április 9. IV. Jegyzőkönyv = Az Archaeológai Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1583.

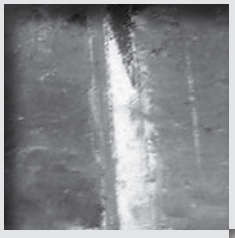

A Nyelvtudományi Bizottság az 1871-es költségvetés tervezésekor úgy határozott, „hogy a' 30 ívnyi Közleményekre, az eddigi 1200 forintnál többet kérjen, még pedig annyit, hogy a' 600 forintnyi nyomtatási költségen felül tiszteletdíjakra 20 for.[int] helyett 30-at lehessen adni egy egy ivért, minthogy tudva lévő dolog, hogy 1 ívet nyelvtudományi nyomozással írni meg néha nagyon is sok időbe kerül. Egyébiránt fentartja magának a' bizottság, hogy az egyes munkák tiszteletdíját maga határozza meg, s 30 forintnál kevesebbel is dijazhassa."[59] Az idézett szövegrészből kiderül, hogy 1871 előtt a nyelvtudományi értekezésekért ívenként 20 forintot fizettek, ami elmarad az ekkoriban a többi folyóiratban hasonló jellegű írásokért adott honóráriumtól. (Ugyanezért az ívenkénti díjért vállalta Budenz József egy finn–magyar szótár elkészítését, amire a Nyelvtudományi Bizottság kérte fel 1869-ben.)[60] Nem lehet tudni, hogy az Igazgató Tanács mikor járult hozzá a bizottság által 1871-ben szakmai indokok alapján kérvényezett honorárium növeléséhez. A bizottság azonban 1871 márciusában Munkácsi Bernát vogul szótáráért és nyelvtanáért 30 ívnyi terjedelemben 900 forint tiszteletdíjat kívánt kifizetni, ami ívenkénti átlagban a fentebb óhajtott 30 forintnak felel meg.[61] A bizottság mindezzel egybehangzóan 1872 decemberében kifejtette, hogy az *Egybehasonlító Ugor szótár*ból addigra elkészült 8 ívért kevésnek tartja az egységenkénti 20 forint honóráriumot.[62] A fizetendő összeg növelésére azonban nem tettek lépéseket.

59 *A' Nyelvtudományi Bizottságnak 1871 Jan. 12-kén tartott ülésének jegyzőkönyve = A Nyelvtudományi Bizottság jegyzőkönyvei és iratai 1871–1877*, MTA KIK Kt RAL K 1567.

60 AkÉrt 1869, 33. A felkérés eredménye valószínűleg a 62. jegyzetben említett *Magyar-ugor összehasonlító szótár* lett.

61 *A Nyelvtudományi Bizottság 1871. Martius 10-kén tartott ülésének jegyzőkönyve = A Nyelvtudományi Bizottság jegyzőkönyvei és iratai 1871–1877*, MTA KIK Kt RAL K 1567. A munka nem jelent meg.

62 *Nyelvtudományi Bizottsági ülés 1872. dec. 5-ken = A Nyelvtudományi Bizottság jegyzőkönyvei és iratai 1871–1877*, MTA KIK Kt RAL K 1567. A mű: Budenz József, *Magyar–ugor összehasonlító szótár*, Bp., A M. T. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1873–1881.

A Nyelvtudományi Közlemények írói tiszteletdíjára vonatkozóan még 1877-ből ismert adat, mikor is a Bizottság az Igazgatótanácstól ívenként 30 forintot igényelt honoráriumra.[63] Ugyanekkor pedig a gróf Kuun Géza által sajtó alá rendezett „Petrarca-féle kún szótárra" 1878-ra 10 ívre 400 forintot, azaz ívenként 40-et kértek írói tiszteletdíjra.[64] A szokatlanul magas honoráriumot azonban „a tetemes fáradságra és költségre" való tekintettel helyezték kilátásba, így tehát általában véve nem kívánták emelni az értekezésekért járó díjazást. A Nyelvtudományi Közlemények szerkesztéséért járó summáról igencsak hiányosak az adatok. 1872 januárjában a bizottság a folyóirat szerkesztéséért legalább évi 200 forintért folyamodott az Igazgatótanácshoz,[65] ami a Közlemények szokásos 30 ívnyi terjedelmével számolva 6 forint 40 krajcárnak felel meg. 1873-ban és 1877-ben azonban már csak 3 forintot igényeltek egy ív szerkesztéséért.[66]

Az 1872. január 22-i osztályülésen alapított Magyar Nyelvőr[67] évi kb. 80 ívének szerkesztéséért a szerkesztő 1000 forintot, míg a két szerkesztőtárs fejenként 500-500 forintot kapott. Az ívenként fizetendő tiszteletdíj meghatározását az osztályülés ugyanakkor a szerkesztő hatáskörébe utalta.[68] A tényleges írói díjra vonatkozó adat azonban nem ismert. A szerkesztő ugyanakkor ívenként 12 forint 30 krajcárt, míg a segédek 6 forint 15 krajcárt kaptak.

A Mathematikai és Természettudományi Bizottság által kifizetett honoráriumokról az 1870-es évekből egyetlen adat áll a rendelkezésünkre. 1876 áprilisában a bizottság közelebbről meg nem határo-

63 *A Nyelvtudományi Bizottság 1877. dec. 19-én tartott ülésének jegyzőkönyve = A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának Jegyzőkönyvei 1877–1919*, MTA KIK Kt RAL 1568, 9.

64 *Uo.* A mű: Géza Kuun, *Codex Cumanicus bibliothecae ad templum divi Marci Venetiarum: Primum ex integro edidit prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit*, Bp., MTA, 1880.

65 *A' Nyelvtudományi Bizottság 1872. jan. 5-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve = A Nyelvtudományi Bizottság jegyzőkönyvei és iratai 1871–1877*, MTA KIK Kt RAL K 1567.

66 *A' Magyar Nyelvtudományi Bizottság 1873. Nov. 28-kán tartott ülésének Jegyzőkönyve = A Nyelvtudományi Bizottság jegyzőkönyvei és iratai 1871–1877*, MTA KIK Kt RAL K 1567; *A Nyelvtudományi Bizottság 1877. dec. 19-én tartott ülésének jegyzőkönyve = A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának Jegyzőkönyvei 1877–1919*, MTA KIK Kt RAL 1568, 9.

67 AkÉrt 1872, 38–39.

68 AkÉrt 1872, 38.

zott kiadványok tiszteletdíjára 30 ív után 900, azaz ívenként 30 forintot fizetett.[69]

A Történettudományi Bizottság 1865-ben a Történelmi Tár évi 30 ívéért 450 forint tiszteletdíjat tervezett fizetni, ami 15 forintos ívenkénti összegnek felel meg. A *Monumenta*k 100 ívéért pedig 2000 forintot, ami 20 forint ívenkénti honoráriumot jelent.[70] 1872 márciusában a *Monumenta Diplomatoria* XVIII. kötetének, valamint a *Pázmány Péter Levelestára* I. kötetének 25-25 ívéért egyaránt 375 forint írói díj járt, ami megegyezik a korábban is kifizetett 15 forint ívenkénti honoráriummal, ám az *Archivum Rákóczianum* az évben megjelenő 40 ívéért kevesebbet, ívenként 12 – összesen 480 – forintot fizetett a bizottság.[71] A *Diplomáciai Emlékek* 50 ívéért egyenként szintén 15 – összesen 750 – forintot könyvelt el a bizottság 1874 februárjában.[72] Mindehhez hozzátartozik, hogy az eddig felsorolt folyóirat és a sorozatok is forrásokat közöltek, és a bizottság az ebben megjelent honoráriumot is ennek megfelelően szabta meg 12, illetve 15 forintban. A tanulmányokért és monográfiákért járó tiszteletdíj azonban ennél lényegesen magasabb volt. 1876 januárjában például Szabó Károlynak a *Hunyadiak kora* VII kötetének kéziratáért ívenként 30 forintot ígértek.[73] A napra pontosan egy évvel később tartott bizottsági ülésen pedig a megindítandó *Anjoukori Okmánytár* tárgyában kiküldött bizottság jelentésében kifejezetten élesen különítette el egymástól a kötet különböző műfajú részeiért járó honoráriumot: „Az egész terjedelemben kőzölt oklevelek után

69 *A math. s természettud. állandó bizottság 1876. april 7 tartott rendes ülésének jegyzőkönyve = A Mathematikai és Természettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei 1865–1879* = MTA KIK Kt RAL K 1594.

70 *1865. jan. 13. = A Történettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei*, MTA KIK Kt RAL K 1574. 1854–1870, 70.

71 *Történelmi Bizottság Ülése Mart. 16. 1872 = A Történettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei 1871–1885*, MTA KIK Kt RAL K 1575, 20–21. A szóban forgó két kötet a *Magyar Történelmi Emlékek* sorozat I. osztályának, az *Okmánytárak*nak 18., illetve 19. kötete volt: *Árpádkori új okmánytár: Tizedik kötet*, kiad. Wenzel Gusztáv, Eggenberger, 1873 (*Monumenta Hungariae Historica, Első Osztály: Codex Diplom. Arpadianus Continuatus* 18); *Pázmány Péter levelezése: Első kötet 1605–1625*, Frankl Vilmos, Budapest, Eggenberger, 1873 (*Monumenta Hungariae Historica, Első Osztály: Codex Epistolaris Petri Pázmány Card. 19.)*.

72 *A Történelmi Bizottság Ülésén febr. 14. 1874. = A Történettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei 1871–1885*, MTA KIK Kt RAL K 1575, 41–44. A *Diplomáciai Emlékek* a *Magyar Történelmi Emlékek* sorozat IV. osztálya volt. (Fráter 1974, 200.)

73 *A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának 1876. Január 13-án tartott űlése = A Történettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei 1871–1885*, MTA KIK Kt RAL K 1575, 70–73. A munka végül nem készült el.

a tiszteletdíj ívenként 15 ftban, a regestakért és a kőtet végén adandó név- s tárgymutatókért 20 ftban, az előszóért 30 ftban állapíttatik meg. Ezen felül a szerkesztő ívenként 5 ft tiszteletdíjt nyer."[74] A forráskiadás és a szakszöveg honorálása közötti különbség magyarázhatja, hogy 1876 decemberében a bizottság a *Magyar Országgyűlési Emlékek* IV., valamint az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* III. kötetének tiszteletdíjait miért „30 és 15 ft"-ban határozta meg. A források kiadásáért vélhetően ez esetben is ívenként 15, míg a bevezető tanulmányért ugyanilyen terjedelem alapján 30 forint járt. Ugyanekkor más forráskötetek kiadását továbbra is 12, illetve 15 forinttal díjazta a bizottság, míg a Történelmi Tár szintén 15 forint ívenkénti honoráriumot fizetett.[75]

A Statisticai Bizottság kiadványaira vonatkozó egyetlen adat, hogy a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztői díját 1874-ben 60 ív után 1200 ft-ban, azaz egységenként 20 forintban, míg írói tiszteletdíját ívenként 30 ft-ban határozták meg.[76]

A honoráriumok összegében 1865-ben megmutatkozó minimális eltérés a természettudományok valamivel nagyobb megbecsültségére enged következtetni. Az pedig, hogy a Nyelvtudományi Értesítő honoráriumát hamarabb emelték, mint a régészeti folyóiratét, a nyelvtudományok magasabb Akadémián belüli presztízsére utalhat, habár a Nyelv- és Széptudományi Osztályhoz tartozó Nyelvtudományi Bizottság folyóiratának, a Nyelvtudományi Közleményeknek írói díját csak 1871-ben változtatták 20-ról 30 forintra. Ezt követően a legtöbb

74 *A M. T. Akadémia Történelmi Bizottságának 1877 Január 13-án tartott űlése = A Történettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei 1871–1885*, MTA KIK Kt RAL K 1575, 87–88. Az idézetet lásd *uo.*, 88. A sorozat első kötete 1879-ben jelent meg: *A Magyar Tudományos Akadémia Kiadványai* = AkAlm 1880, 85.

75 *A Történelmi Bizottságnak 1876 Deczember 16-án tartott űlése = A Történettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei 1871–1885*, MTA KIK Kt RAL K 1575, 83–85. A forrásokért járó 15 forint honoráriumra lásd még pl.: *A Történelmi Bizottság 1877. Márczius 23-án tartott űlése = A Történettudományi Bizottság Jegyzőkönyvei 1871–1885*, MTA KIK Kt RAL K 1575, 89–90. A *Magyar Országgyűlési Emlékek*, és az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* is a *Magyar Történelmi Emlékek* sorozat III. osztályába tartoztak.

76 AkÉrt 1874, 173.

folyóiratnál és sorozatnál ez az ívenkénti 30 forint lett a tanulmányokért általánosan fizetendő tiszteletdíj, a jelenleg rendelkezésre álló adatok szerint a Mathematikai és Természettudományi, valamint a Történettudományi Bizottság kiadványainál csak később, 1876-ban. (A forráskiadást is végző Történettudományi Bizottság ugyanakkor a vizsgált időszakban az ilyen típusú munkákért végig kevesebb, ívenként 12–15 forint tiszteletdíjat fizetett. Ugyancsak 15 forintot adtak a forráskiadásokért, illetve a fordításokért az intézmény minden tudományterületének írásait közlő folyóiratok is.[77]) Az egyetlen olyan bizottság, mely a tanulmányokért járó 30 forint tiszteletdíjnál többet, 32 forintot utalványozott, az Archaeologiai volt. E bizottság ráadásul a *Magyarországi Régészeti Emlékek* című sorozata után 1868-tól 41 forint ívenkénti honoráriumot adott, ami messze a legmagasabb Akadémia által kifizetett írói díj volt a korszakban. A honoráriumok terén megmutatkozó, kezdeti minimális természettudományi fölény után tehát 1868-tól már a régészeti folyóiratok presztízse tűnik ki. Ez ugyanakkor elsősorban annak volt köszönhető, hogy az Archaeologiai Bizottság a körébe tartozó értekezések elkészítését munkaigényesebbnek ítélte más tudományterületek írásainál. Ezen a ponton érdemes felidézni Henszlmann Imre 1867. február 12-i ülésen elhangzott érveit a bizottság kiadványaiban való publikációért járó honorárium felemelése mellett. Az ülés jegyzőkönyve szerint: „Henszlmann inditványozza, hogy jövőre az Arch.[aeologiai] bizottság az írói dijt 20 ftot 32 forintra emelje fel

77 Lásd fentebb.

azért, mivel az archaeologia kutatások és előtanulmányozások tömérdek időt és fáradságot vesznek igénybe, és mivel a bécsi arch. középponti bizottmány is 32 fttal dijjazá a nagyobb, 40-nel pedig a kisebb betűjü nyomtatott ivet: a bizottmány helyesnek találá az indokolást, azt határozá: hogy a nagyobb betüjü értekezések közé csak a fontosabb munkák vétessenek fel és 32 fttal dijjaztassanak; a kisebb vagy kevesebbé fontosak pedig 2 oszlopba ugyanazon dijért nyomassanak ki."[78] Az 1867. december 3-i ülés jegyzőkönyve a Henszlmann javaslatának elutasítását ismertető titoknoki értesítés után megismételte Henszlmann érveit, majd azokat azzal egészítette ki, hogy az archeológiai kutatások költségesebbek is más tudományágak vizsgálódásainál.[79] Fontos megjegyezni ugyanakkor azt is, hogy például a Nyelvtudományi Bizottság a Nyelvtudományi Közlemények honoráriumának felemelése mellett azzal érvelt, „hogy 1 ívet nyelvtudományi nyomozással írni meg néha nagyon is sok időbe kerül".[80] Ugyanazt az okot hangsúlyozta tehát, melyet Henszlmann is a régészeti munkák tiszteletdíjának emelésének kérvényezésekor, a nyelvtudományi értekezések tiszteletdíja mégis elmaradt az archeológiaiakétól. Az ívenként kifizetett írói díjak nagysága alapján tehát a vizsgált korszak végén a régészet tűnik a legnagyobb megbecsültségnek örvendő tudományágnak.

78 *1867. február 12-i III. rendkívüli ülés = Archeológiai Bizottság jegyzőkönyvei 1864–1869*, MTA KIK Kt RAL K 1582.

79 *1867. december 3-i V. rendes ülés = Archeológiai Bizottság jegyzőkönyvei 1864–1869*, MTA KIK Kt RAL K 1582.

80 Lásd fentebb.

BIBLIOGRÁFIAI RÖVIDÍTÉSEK

FORRÁSOK

AJÖM XIV	Arany János, *Hivatali iratok 2.: Akadémiai évek (1859–77)*, szerk. jegyz. Gergely Pál, Budapest, 1964.
AkAlm	*Magyar Tudom. Akadémiai Almanach csillagászati és közönséges naptárral*
AkÉrt	*A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*
MTA KIK Kt RAL	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár Régi Akadémiai Levéltár
MTAJ	*A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei*

HIVATKOZOTT IRODALOM

Fekete 1975	Fekete Gézáné, *A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825–1973*, Bp., MTA Könyvtára, 1975.
Fráter 1974	Fráter Jánosné, *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949*, Bp., MTA Könyvtára, 1974 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae 70.)
Gergely 1958	Gergely Pál, *Arany János és az Akadémiai Könyvtár*, Bp., [MTA Könyvtára], 1958 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 6.).
MTA K J	*A Magyar Tudományos Akadémia kiadványainak jegyzéke*, Bp., MTA, 1934.
Pach–Vörös 1975	*A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada*: 1825–1975, szerk. Pach Zsigmond Pál – Vörös Antal, Bp., Akadémiai, 1975.

TEHÉN, 2012, OLAJ, VÁSZON, 110x130 cm

CZUCZ ENIKŐ

„EGYSZEMÉLYES HALÁLTÁNC"

KALI ÁGNES *ÓPIA* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Kali Ágnes első kötete feltűnően szép könyv. A borítón található illusztráció, amely Kusztos Juli munkája, s amelynek a kötettestbe szőtt további, a sorozathoz tartozó variánsaival találkozunk, egy határok közé zárt, mozdulatlanságra ítélt szubjektumot sejtet. Az *Ópia* a határon, vagy talán még pontosabban egy kettős térben, két dimenzió, két létforma metszetének szűk terében való létezés könyve, egy olyan limbó nyelvi manifesztációja, amelybe nem a holt lelkek, hanem a hátrahagyott gyászolók kerülnek, s melynek kereteit egy visszatérő álom szabja ki: a „71-es évjáratú" elhunyt édesapa ígérete a halálból való visszatérésre, amennyiben a beszélő meggyilkolja a lépcsősor előtt álló összes szerettét. A kapcsolatok szimbolikus felszámolása nem megy végbe teljes egészében, ugyanis a könyv utolsó szövegének tanulsága szerint a szubjektum saját maga ellen fordítja a fegyvert, így oldva fel az apai parancs – álomban is – kötelező érvényét, saját élete felett nyerve irányítást a gyász ellenében. De nem ez, nem a végcél a lényeg: Kali Ágnes a két állapot közti rést mutatja meg, nem a határok átlépésének, feloldásának pillanatát, hanem a „sötétalvást", egy groteszk és fenyegető, valójában is érzékien szép lélektáj építésének folyamatát, ahol Thanatosz és Hüpnosz megneveztetnek.

Az apa a kötettérben is megelőzi lányát: Kali Szabolcs *öngyilkosság vázlat* című versének kötet élén való szerepeltetése, melynek szikár, tőmondatos nyelviségében a születés és a halál ér össze, kiemelt pozíciója révén szabja ki a lírai én önértelmezésének viszonyait, valamint megszólalásainak – legalábbis részleges – feltételrendszerét. Kali Ágnes töredékes, jelentéssűrítő, szimbólumokkal átszőtt versnyelvet használ, amely a trauma elbeszélhetetlensége ellenére és az elhallgatás konstitutív lehetőségeit kihasználva, a tudatalatti rétegek megszólításával, az archaikus-mitikus, ösztönkésztetésekbe szorult tudás felidézésével képes rögzíteni, érzékelhetővé, megnevezhetővé tenni a veszteség és hiány ambivalens tapasztalatát. Ennek talán legjobb, de közel sem egyetlen

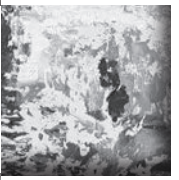

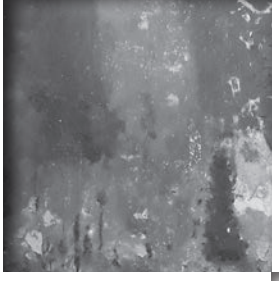

példája az intertextuális jelentésrétegeket is aktivizáló „vályogtéglahattyúfa", mely mindamellett, hogy az ajánlásban szereplő fiktív figura, Csokonai Lili mondatára kapcsolódik, jelzi is az apa emlékének, illetve hiányának kettős potencionalitását: lehúzhat a mélybe, de fent is tart a víz színén. A gyermekek világértésére, nyelvelsajátítására jellemző elemek (pl. a nyelvbotlásként is értékelhető „nekemet" vagy az „anyatej" fogalmának gyermeklogika szerint való szerepeltetése, t. i. az a tej, amit anya főz) a tartalmi síkot erősítve érzékeltetik a gyerekkorban bekövetkezett, a szubjektum identitásának integritását, sőt létét fenyegető törést. A széttöredezett, másokat tükröző én több szövegben is megjelenik: „visszhangok ütköződése vagyok." (*Tükör*), „torkomon nyomom le elképzelt szavait / – az összes visszajön a számon" (*Ne érj hozzám*). Az egzisztenciális függés fájdalmasan egyoldalú: az apa léte gyermekében valósul meg, s így örök, szinte felülírhatatlan keretet is szab ki létértelmezésének: „ennél a szerelemnél nincs nagyobb, / ebbe aztán bele kell dögleni. / belőled nincs kiút. / belémszültek. / ő szült belém, aki szeretett"(*4*).

Az *Ópia* feltűnően kegyetlen, húsba maró könyv is. A véget nem érő gyászmunka – bár az örökös visszatérés ígéretével kecsegtet – egy olyan állapotba taszítja a versek szubjektumát, melyben a folytonosság csak groteszk és fájdalmas formában következhet be. Már az első vers (Möebius) a meredtséget, a fenségesen való erőszaktevést, a kicsavart tagokat jeleníti meg, valamint címében aktivizálja a köztesség, az átutazás, az egyik szférából a másikba való szükségszerű, akarat felett álló átcsúszás visszatérő motívumát, amely a kötet kompozíciós elvévé emelkedik: halál és élet, álom és ébrenlét, képzelet és emlékezés, autobiográfia és fikció közti határvonalak meghatározhatatlanok lesznek, mint ahogy a szeretett halott és utóda közt is: „ahol már nem biztonságos, ott kezdődsz el: / ott kezdődöm én." (*4*) Ennek függvényében a versek szubjektumaiként megszólaló hangok azonosíthatósága szintúgy kérdésessé

válik: különböző szólamok szűrődnek a szövegbe jelölve és jelöletlenül, különböző szövegkompozíciós technikák vegyülnek az egyes költeményekben, a *Nárcisz* című vers utolsó szakasza pedig egyenesen az apa, vagy legalábbis egy elhunyt személy képzelt monológjaként hat. A beszéd- és létmódok vegyülése során a formulatív repetitivitás és tükörszerkezetek mintha a gyermek-ént idéznék meg a *Mondóka* című költeményben; az ébrenlét és álom határán sodródó, visszatükröződésében megkettőződött szubjektum ösztönös mechanizmusaira pedig a tudati-én válaszol: „Hová menekülsz így, ez a táj nevelt. / *Ezek a férfiak, ezek a nők, / ezek a kocsmák, ezek a temetők.* / Szemhéjadra tusvonalat rajzol az árvaság: / minden sarkon másvalaki volt apád helyett apád – / most felnősz ezen a haldokló vonaton." (kiemelés az eredetiben.) Ezen a ponton emelkedik a kötetfülön található szerzői portré igazsága (*Kali Ágnes, átutazóban*) igazán ars poétikává.

A szerelem, a közösség és a kötetben hangsúlyosan jelenlevő nőiség körvonalazó fogalmai is az apa után maradt üres hely körül gravitálnak. A szerelmes versek(ként olvasható) szövegek (mint amilyen a *Hétvége*, a *Soulbitch* vagy a *Bűntudat*) egyes jelentésrétegei egy olyanfajta identitásalapozó, illetve megőrző ismétlődés, a személyes mitológiához tartozó ritualitás felől válnak értelmezhetővé, amelyek a családi tragédiára reflektáló szövegekben alapozódnak meg (pl. *Nekemet*, *Anyatej*, *Bábel*). A kötet egyik legtisztább szólamú, *Nem a szerelemről* című szabadverse mutatja meg a predesztinatív kontinuitást a két eltérő minőségű, az apai és a szerelmi kapcsolat között: „egyszer el akartam mondani, / milyen a kislány egy idegen szemébe zárva, / sárga fogsorban viszontlátni őt, / összevarrt szájjal lihegni. / megbánni a legelején, / és végigcsinálni lelkiismeretlenül. // nem a szerelemről akartam beszélni, / hanem a félelemről. a kislányról, / ahogy apja nyakába ül és ordítja: / nő vagyok."

A nőiség leggyakrabban a sérülékeny és feláldozandó korporealitással kerül összefüggésbe az *Ópia* szövegvilágában (*Vénasszonyok nyara*, *Luna*), a keresztény-misztikus kódrendszer áthallásai pedig egy kulturális-szimbolikus meghatározottságú végtelenített időbe emelik a család nőtagjainak sorsközösségét. A szeretett elvesztése visszafordíthatatlan és megkerülhetetlen („visszafele írsz, nem tudsz átlépni rajta", *Vágyidomítás*), az új élet és a megváltás ígérete, a szó testesülése még az álom, a nyelv és a rítusok terében is sikertelenségre ítéltetik: „éjszakára az ágyunk műtőasztallá válik / te meg rosszarcú nőgyógyász leszel / cafatokban csúszik ki belőlem az erő // leállítod a gépeket / mindig ugyanazt mondom hogy nem a te hibád / én nem tanultam meg időben szülni" (*Bűntudat*). A *Bábel* című versben a világgal való nyelvi kapcsolatot a gyermekhalál felett érzett, kozmikus méretű, a test csonkulásával

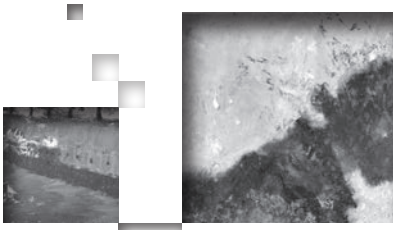

érzékeltetett fájdalom számolja fel: „Nagymamám méhéből kiszakad az ózon-réteg, / Az elfolyó tejút beteríti a földet. // (…) Nagymamám csak halott nyelveken beszél, / hiába tárcsázza a segélyhívót, / a vonal túloldalán reccsenés, utána csend." A versekkel szorosan összefüggő, megrázó álomleírások és gondolatfoszlányok is ezt a tapasztalatot közvetítik: az üldözött, veszélyeztetett, halott vagy vallási szöveggel jelölt női test jelenik meg, amelynek anya általi megtisztítása a temetésre való felkészülés rítusainak asszociációit kelti (*Kövér*). A női szerepek tragikuma tárul fel egy olyan szövegvilágban, ahol nincs megérkezés, csak út, nincs feloldozás, csak bűntudat, a test roncsolódik, a megváltás lehetősége pedig már csírájában holt, hiszen az anya teste vagy eleve terméketlen, vagy azzá váló föld: nem születhet meg a gyermek (*Fénytörés*), vagy keresztre feszülve hal meg (*Beszűkül*).

Az *Ópia* az őszinte önreflexió könyve is, s bár az önmagára kommentárként, másodszereplőként tekintő szubjektum (ön)vádja és haragjának szólamai erőteljesebben hangzanak, a megértés és önironikus távolságteremtés alig-alig tetten érhető foszlányai is kivehetőek (pl. a *Vérszerződés* stílusa vagy a *Soulbitch*et záró „viszlát."). A *Nekemet* takarítás-motívuma később a *Ne érj hozzám*ban teljesedik ki: a decluttering, a rendrakás csakúgy, mint a szubjektum által konstruált, változékony apakép revíziója a belső terekben zajlik, a befogadó pedig ezt a folyamatot szemléli a kulcslyukon keresztül, és – a kötet élén szereplő John Koenig-mottóra rímelve – nem tudja eldönteni, hogy ki- vagy befelé néz.

(FISZ, Budapest, 2018)

PENÉSZ, 2017, OLAJ, VÁSZON, 110x140 cm

MELLÁR DÁVID

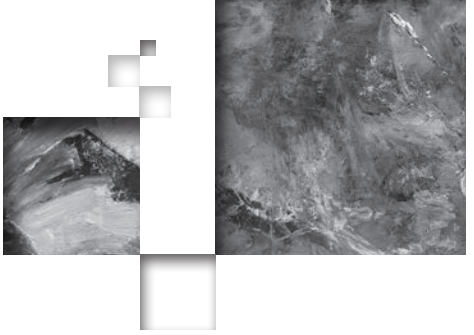

A TÉRBEVETETTSÉG ÉRZETE

ZÁVADA PÉTER *RONCS SZÉLÁRNYÉKBAN* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Belső világunk tágulása által nemcsak mi vetülünk ki a környezetünkre, de ezzel párhuzamosan a külvilág (a természet elemei, egy tárgy és funkciói, a kimondott vagy leírt szavak, a Másik maga) is belénk szivárog „*mintha mindig is összetartoztak volna*" (56). Ez a súlytalan mozgás kerül színpadi megvilágításba Závada Péter tavaly megjelent *Roncs szélárnyékban* című verseskötetében.

A költő korábban a slam poetryt is kipróbálta, s ez erősen érződött is első kötetén, az *Ahol megszakad*on (2012). A *Mész* (2015) című második köteténél viszont már nem merült föl a kérdés, hogy a slam vagy a költészet felől közelítsünk-e ahhoz a traumalírához, amely az anya elvesztésének feldolgozásából fakad a kötetben. A 2017-ben megjelent *Roncs szélárnyékban* még ennél is mélyebbre hatol az emberi tudatban, miközben a szövegekből egyre tisztábban hallható ki Závada sajátos, sallangokat elhagyó hangja. Új kötetének szövegvilágát erősen áthatja a színpad elvont világa, ami az író dramaturgi karrierjét tekintve nem is meglepő. A költő verseiben egy elképzelt, személyes világot épít fel, amelyekben a teátrum megkérdőjelezi az objektív valóságot. Ő maga egy interjúban úgy beszél erről a világról, hogy az egy „*furcsa fragmentumokból felépülő létlehetőség, tele elmosódott körvonalakkal*".

A négy ciklusra osztott kötetet bevezető nyitóvers, a *Hely az időnek* előkészíti azt a világot, azt az „ott"-létet és „benne"-létet, amelyben a lírai én majd a kötet többi versében is megszólal. Már amennyire meg tud szólalni, hiszen nemcsak a felbomló időérzékelés, a térképzetek határsértései teremtik meg a versekben a szubjektum sajátos belső világát, de a nyelvi kifejezhetőség és a szavak mögött meghúzódó jelentések is újraértelmeződnek a nyelvről való beszélés során: „*Kimondanának minket a szavak, / de a torkukon akadunk. / Föltorlódunk egy megszólalás szűk / keresztmetszetében.*" (9) A „*Tér-idő rétegek egymásra hajlása*" – ahogy az a kötet hátlapján is olvasható –, az „ott" másságának kiterjesztése és a test határainak elbizonytalanítása teremtik meg azt a köztes létállapotot, amely felől a nyitóvers mellett a kötet többi szövege is értelmezhető.

Ez a létállapot olyan további problémákat rejteget magában, mint a megfigyelt (a természet és a tárgyak egyszerre belső és külső pozíciója) és a megfigyelő kölcsönös térbevetettsége. „*Testeden egy névtelen tekintet / sugara áthalad. Körbesétálsz / mozdu-*

latlanságod körül ./ Ha megtalálod a súlypontját, kibillentheted." (33) – a megfigyelés, mint tudatos emberi póz, egyszerre érvényesül és bizonytalanodik el számos szövegben.

A versekben a test határainak kiterjesztésével („*Nem érek véget a bőrömnél.*" [8]), és az én és környezet(e) közt megteremtett fúzióval többszörösen kihangsúlyozódik az elbeszélő térbe és helybe való beleszövődése. Az így megszemélyesített természet és tárgyi világ lesz az észlelés pozíciójának egyszerre külső és belső formája. Első olvasatra úgy tűnhet, hogy a hasonlatok csak viszonyításként funkcionálnak, de hamar kiderül, hogy ez a viszony valójában a természettel való teljes hasonulás, az az intim benne-lét, amelyben: „*Magad vagy a táj.*" (41) Ezt a térbevetettséget tűnik alátámasztani mind a versek, mind a ciklusok címeinek többsége. Ilyenek a *Távolodó lemezek,* a *Délkörök* és *A nézés pereme* cikluscímek, vagy a *párhuzamosok,* a *szintvonalak,* a *madártávlat,* a földrajzi helyhez kötött horváth *primošten, zadar*, a *trogiri szőlőhegyen* és a görög sziget nevét magán viselő *patmosz* című vers.

A természet és a tárgyi világ összemosása a testtel („*a műanyag / víztartály bugyogása, akár egy korgó gyomor*" [45]), az élettelen és az élő közti bizonytalanság kérdése („*Mit csinál egy oltár, / amikor magára hagyják?*" [61]), valamint a színház, pontosabban a színpad misztifikált és köztes világának leképeződése számos versben megjelenik. Erre példa a kötet egyik kiemelkedő szövege, az *oidipusz* című vers is, amelyben a kikapart szemű király a színpad mellett a tájban él tovább: „*Ujjaid a fák csontsovány gallyai, / kopár dombfejtetőd / bástyává koronázza / a lemenő nap.*" (41) Lapis József, a kötet szerkesztője, egy helyen így fogalmaz a versről: „*Oidipusz egyszerre jelenik meg előttünk a görög mondakör vak királyaként, a tragédia végzetsújtotta, szenvedő öregjeként, valamiféle archaikus-mitikus ősalakként, valamint a látható-hallható színpad figurájaként.*" Závada nem először nyúl az Oidipusz-témához. A mítosz értelmezése már feltűnik a *Mész*ben is Iokaszté nevének megjelenésével, ami az anya és a szerető egymásba olvadásának képét erősíti a kötet egyes verseiben.

Závada Péter új kötetében megmutatja, hogy mindannyian olyan világot teremtünk magunknak, amilyet csak akarunk. A kötet mottójaként választott Camus-részlet is erre utal, amelynek kapcsán Závada úgy nyilatkozik egy kötetbemutatóján, hogy „*ha*

az ember becsukja a szemét, felépíthet magában saját logikája mentén egy belső tájat, egy egyedi világot." Ám ezek az elgondolt, belső világok soha nem határolódnak el zárt rendszerként a külvilágtól, hanem rávetülnek arra. A bent mindig összefügg a kinttel, sőt ezen a megalkotott, szubjektív világon keresztül értelmezzük magát a minket körülvevő világot is, ezért a kettőt különválasztani szinte lehetetlen. Ennek a belső világteremtésnek köszönhetően látjuk olyannak a világot amilyen. Ezért más mindenkié. Závadáé például olyan, ami mindig rákérdez a nyelvre, mert érzi, hogy szavakkal ezek a világok elérhetetlenek, a róluk való beszéd csak sejtet, mint „*az alkonyati derengés, / vagy amit annak neveznek.*" (58)

(Pécs, Jelenkor, 2017)

SECOND LAND, 2015, AKRIL, OLAJ, VÁSZON, 50x71 cm

STRICKLAND-PAJTÓK ÁGNES

TRANSZ-INTER-MULTI-?

A TÖBBKULTÚRÁJÚSÁG IRODALMI MEGJELENÉSEI

A *TRANSZKULTURALIZMUS ÉS BILINGVIZMUS AZ IRODALOMBAN* CÍMŰ KÖTETRŐL

A Németh Zoltán és Magdalena Roguska által szerkesztett *Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban* című tanulmánykötet a 2017. november 6–7-én Nyitrán rendezett konferencia előadásainak gyűjteménye. Fő fókuszában vállaltan azok a „labilis helyzetű" szerzők és szövegek állnak, „melyek pozíciója az ún. nemzeti irodalmak keretei között nem egyértelmű" (6.), s melyek a kulturális hibriditás mindennapos tapasztalatának szépirodalmi lenyomatait vizsgálják.

Németh Zoltán nyitótanulmánya nemcsak e gyűjtemény főbb tematikáját adja meg, hanem a magyar nyelvű transzkulturális tanulmányok kontextusában is hiánypótlónak tekinthető. A kultúraköziség főbb elméleteinek ismertetésén kívül a szerző kísérletet tesz a tudományterület fogalmi zavarának rendbetételére is, s eligazít például a multikulturális, a transzkulturális és az interkulturális szövegek egymással átfedésben lévő definíciói és jellemzői között.

Németh írásának extenzív, a kötet határain túlmutató hatóköre, s programadó jellege a tanulmány zárlatában válik bizonyossá: összefoglalás és lezárás helyett ugyanis öt továbbgondolásra és további diskurzus elindítására sarkalló témát kapunk. E jövőbe mutató témák egyik vállalása, hogy az általános, angolszász gyökerű tudományterületet a helyi viszonyok közé ültesse, s az eredeti elméleti keret közép-európai viszonyokra való alkalmazhatóságának lehetőségét vizsgálja.

Az áttranszponálásra szükség is van, hiszen a szövegelemzések rögtön nyilvánvalóvá teszik: a lokális sajátosságok a kultúraköziség élményét szükségképp át- és újraértelmezik. Ilyen tipikusan közép-európai történelmi-kulturális jelenség az országhatárok instabil voltának megtapasztalása, a konkrét helyváltoztatás nélkül történő országelhagyás, s ezáltal a többségiből kisebbségi létbe való sodródás.

A sajátos közép-európai sors ilyetén koncentrációját ragadja meg Petres Csizmadia Gabriella a szlovák-magyar kétkultúrájú Mila Haugová önéletírásának vizsgálatával. Az első bécsi döntés következtében a külföld-belföld fogalompár az írónő szülei számára új értelmet nyer a többségi-kisebbségi lét közötti oszcillációban (először a szlovák apa lesz külföldi Magyarországon, majd a magyar anya éli át ugyanazt Szlovákiában). „Az a vidék, ahol Verebély elterült, Magyarország részévé vált, apa visszatért Szlovákiába, vagyis tulajdonképpen Magyarországra" (167.) – írja Haugová a tanulmány szerzőjének fordításában.

A másik, a nyugati elméletekhez képest megjelenő különbség, hogy Közép-Európában természetszerűleg elvész az angolszász transzkulturalizmusban oly hangsúlyos posztkolonialista aspektus, s helyette a lokális dimenziók, többek között a relatív depriváció örökké fojtogató érzése és a bizonytalanságkerülés szorongása szólal meg, melyhez sokszor az idegenség stigmájának és bűntudatának érzete társul. Ezt a származáshoz kapcsolódó megmagyarázhatatlan szégyenérzetet ragadja meg Mizser Attila Németh Gábor *Zsidó vagy?* című regénye ikonikus kertmozi jelenetének bemutatásával, mikoris az elbeszélő felidézi a traumát, hogy hatéves korában véletlenül és védtelenül egy mozi biztonságosnak hitt terében szembesül Auschwitz létével. „A dokumentumfilm a gyerek számára nem értelmezhető, nem tud mit kezdeni a történésekkel, és a »zsidó« szó jelentésével sem, amit akkor hall először. A halál, a bűn, az idegenség, az ismeretlen fogalma kapcsolódik a jelenethez, és a gyerek számára megmagyarázhatatlan, miért ő, miért akkor és ott volt kénytelen szembesülni ezzel a tapasztalattal." (178–179.)

A zsidóság (kényszerű vagy szabadon vállalt) megéléséből fakadó hibriditás a transzkulturális kutatások egyik speciális területe, mely jelen kötetben is megmutatkozik. A zsidó és az egyéb nemzeti identitások összehangolásának drámai megvalósulására, s a történelemben a hibriditás érzetéhez kapcsolt konnotációk megváltoztatásának képességére hívja fel a figyelmet Jablonczay Tímea Szenes Erzsi költészetének kapcsán. Hiszen míg Szenes Erzsi számára a többkultúrájúság kezdetben a Homi Bhabha-i Third Space-hez hasonlóan termékeny és új je-

lentéseket hordozó és dekonstruáló térként jelenik meg, addig „a vészkorszak szorításában" az itt megformálódó jelentések elveszik pluralitásukat, sőt jelentésüket, s az írónak „már a túlélés, határkezelés és ellenállás stratégiáit kellett mozgósítania." (42.)

A holokauszt után keletkező, a zsidó identitással megküzdő narratívák – mind a kifejezés korábbi módjainak kudarca okán, mind az identitás újrafogalmazásának lehetetlensége miatt az elmondhatatlan elmondására alkalmas új beszédmód megalkotására törekednek. Ezeknek a szövegeknek rendszerint három interkulturális vetületük van: a munkatáborok embertelen antikultúrájával való szembesülés, a traumát követően az anyaország kultúrájába való újra-beilleszkedés meghiúsulása, s végül az új otthonra való találás szándéka.

Az új otthon lehet a Kertész Imre prózájában körvonalazódó „belső emigráció" (Visy Beatrix), illetve valós országátlépés. Ez a konkrét országváltás bár nagyrészt pozitív töltetű, a múltat nem tudja meg nem történtté tenni. Livia Bitton-Jackson Lomboš Kornélia által bemutatott memoárjában a lágereket megjárt főszereplő a traumatikus emlékeket felidéző zsúfolt New York-i metrón például így kapaszkodik a jelen tudatosításának technikájába: „Kapd össze magad, Friedmann Elli, nem ott vagy már, hanem Amerikában, a metróban, nem a túltömött marhavagonban Auschwitz... Płaszów... Dachau felé... A rémálomnak vége: dolgozni indultál, metróval." (134.)

Az eddig ismertetett írások és a kötet nagy részét képező női szerzők munkájának feldolgozása arra enged következtetni, hogy a kultúraköziség jellemzően feminin megmutatkozásai egyre hangsúlyosabbá válnak, s hogy a 20–21. században a helyváltoztatás joga, lehetősége vagy kényszere már nem kizárólag a férfiak tapasztalata, hanem a tipikus női életút sajátja is lett. Sőt, a különböző kulturális impulzusok mentén megfogalmazódó identitáskeresés a női írás egyik kiemelt toposzává vált. Központi gondolatként jelenik meg mindez

(a már említett Jablonczay Tímea, Lomboš Kornélia, Petres Csizmadia Gabriella tanulmányain kívül) Keserű József Ursula K. Le Guin sci-fijeit és Földes György a szenegáli-francia Marie NDiaye-t bemutató munkáiban. Ez utóbbi írás az idegenség megjelenése különböző vetületeinek, a gender alapú, az ontológiai és nyelvi síkok összemosódására mutat rá: „A boszorkányság mítosza a boszorkányok titkos tudását is magába foglalja, mely nyelvi tudás is egyszersmind, s amely a fallogocentrikus társadalom és kultúra által háttérbe szorított nők diskurzusához is köthető." (118.)

Ez a megállapítás a transzkulturalizmus egy másik elkerülhetetlen témájával, az identitás nyelven keresztül történő definíciójának lehetőségével is szembesít. Ennek összefüggéseit jelen kötetben Orcsik Roland Danilo Kišről, vagy Bányai Éva Tompa Andreáról írt tanulmányai járják körül. A többkultúrájú szerzők saját többnyelvűségükhöz fűződő diverz érzelmi viszonya azonban további megkülönböztetés alapja is lehet: egyes alkotók úgy érzik, önkifejezésüknek gátjai, mások pedig éppen ennek katalizátoraként élik meg a különböző nyelvek szimultán használatát, birtoklását.

A megtermékenyítő sokszínűség eklatáns megjelenése a Polgár Anikó tanulmányában bemutatott, Finnországban élő szlovák írónő, Alexandra Salmela *Zsiráfanya és más agyament felnőttek* című gyerekkönyve, melynek szlovák és finn változatai nem egymás fordításai, hanem egymással párhuzamosan íródott variánsai. A nyelvi másság negatív konnotációi és az előítéletesség okai pedig Daniela Kapitáňová (Samko Tále álnéven írt) *Könyv a temetőről* című regénye elemzésében kerülnek a középpontba. A tanulmány szerzője, N. Tóth Anikó azt láttatja, hogy a sztereotípiák és az ellenséges indulatok az árnyalt, strukturált gondolkodás hiánya miatt is erősödhetnek. A gyermeki egyszerűség és befolyásolhatóság itt szükségszerű: a főhőst testi és mentális visszamaradottsága bábszerepre, sematikus gondolkodásra predesztinálja. Például bűntudattal vallja meg: „megtanultam magyarul, pedig azt nem is szabad, mert Szlovákiában vagyunk." (142.)

A szintén álnéven írt, s így a szerző identitását megint csak instabillá és esetlegessé tévő, Koloman Kocúr (Luboš Dojčan) által jegyzett *Szarbomba* című regényt Benyovszky Krisztián vizsgálja. A jövő disztópikus Közép-Európájában játszódó történetben is központi jelentőségű a nyelvkérdés, ám itt a nyelvkeveredés a valóság korlátozott megismeréséhez vezet. Nemcsak a regény fiktív világában, hanem a kortárs befogadó számára is, hiszen „a regény teljes értékű megértése és a stílusjátékok maradéktalan élvezete olyan olvasó számára válik lehetségessé, aki mindkét nyelvet ismeri, s nemcsak annak írott, hanem a beszélt nyelvi regiszterét is." (189.)

Ugyanennek a multilingvizmusnak a meta-példája a jelen tanulmánykötet is, hiszen a megszólított olvasóközönség itt is poliglott: a magyar nyelvű tanulmányok közé egy szlovák (Patrik Šenkár: *Polyfonické aspekty transkulturalizmu v básnických zbierkach Alexandra Kormoša z osemdesiatych rokov*) és egy angol (Száz Pál: *Ethnographic writing and the Subcarpathian reportages of Ivan Olbracht*) nyelven írt írás is ékelődik (mely utóbbi a nyelvváltás nehézkes, rögös útjának is manifeszt példája).

A gyűjtemény kronologikus szerkezetének két végpontját Csehy Zoltán és Menyhért Anna tanulmányai jelzik. Az előbbi a reneszánsz, a másik az újmediális transzkulturalitás megvalósulására irányítja a figyelmet. A nyilvánvaló különbségek mellett a 15. és a 21. század interkulturális tapasztalatainak univerzalizmusa is szembeötlő. A reneszánsz Itáliában felnövő görög Michael Tarchaniota Marullus sorsán és költészetén keresztül a köztes pozíció betöltésének vágya szólal meg: a kulturális hibrid szülőhazáját akarja újraalkotni az új világban, s mindkét kultúrát egyszerre megélni és birtokolni. Erre a több évszázados problémára, a többkultúrájúság frusztrációira talál válaszlehetőséget Menyhért Anna. A migránsok virtuális jelenlétét vizsgálva a kutató ugyanis azt tárja fel, hogy a közösségi média hozzájárulhat „a hallgatás leküzdéséhez, a trauma megosztásához, a kapcsolatok és közösségek kiépítéséhez." (269.) Vagyis a 21. század kínálta technika lehetőséget adhat a migránslét eddig inherensnek hitt idegenségérzetének csillapítására, s így „a migráns közösségek digitális otthona, a trauma feldolgozásának platformja, helye és eszköze" (269.) is lehet.

A kötet legfőbb tanulsága tehát talán az a felismerés, hogy a kultúra nem pusztán elvont fogalom, hanem a hétköznapjainkat és identitásunkat nagyban meghatározó va-

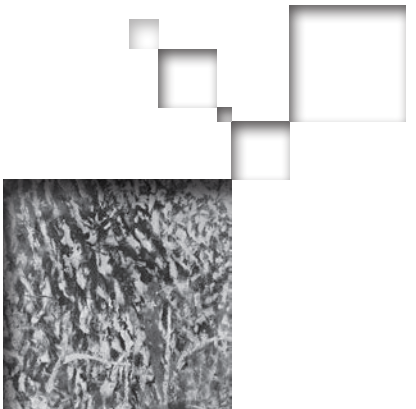

lóság. Erre emlékeztetnek Nagy Csilla *Enteriőrök, plánok, kulturális közegek Kukorelly Endre költészetében* és Magdalena Roguska *Étel és identitás: identitásépítési stratégiák a magyar származású transzkulturális író(nő)k műveiben* című írásai is, melyek talán arra is ráébresztik az olvasót, hogy a transzkulturalizmus tanulmányozása nem (elsősorban) elvont, önmagáért való vizsgálódás, hanem a hétköznapi élet jelenségeire is magyarázatot találó elméleti keret, s hogy ennek önmagunkban való tudatosítása akár egy toleránsabb magatartás, a – morális apátia nélküli – kulturális relativizmus attitűdjének záloga lehet.

(*Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban*, szerk. Németh Zoltán, Magdalena Roguska. A kötet szerzői: Németh Zoltán, Csehy Zoltán, Jablonczay Tímea, Száz Pál, Keserű József, Orcsik Roland, Patrik Šenkár, Földes Györgyi, Lomboš Kornélia, N. Tóth Anikó, Visy Beatrix, Petres Csizmadia Gabriella, Mizser Attila, Benyovszky Krisztián, Nagy Csilla, Magdalena Roguska, Polgár Anikó, Bányai Éva, Menyhért Anna. Nyitra, Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 2018)

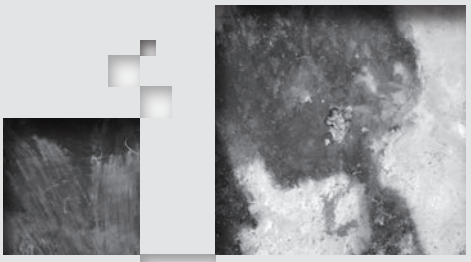

A MEGFIGYELŐ C. SOROZATBÓL, 2008, OLAJ, VÁSZON, 80x110 cm

PÁPAY SZANDRA

TRANSZKULTURALIZMUS AZ IRODALOMTUDOMÁNYBAN

A *TRANSZKULTURALIZMUS ÉS BILINGVIZMUS AZ IRODALOMBAN* CÍMŰ KÖTETRŐL

Az utóbbi évtizedekben az irodalom – és alapvetően minden művészet – egy-egy sajátos jelenségéről beszélni más jelenségektől elhatárolva szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnik. A társadalmi és kulturális mozgások, a folyamatos technikai fejlődés, a kommunikációs eszközök és fórumok radikális változásai soha nem tapasztalt mértékben alakítják a művészi gondolkodást is.

E váltást az irodalom a posztmodernnek nevezett kategóriával próbálja leírni és megérteni. A meghaladásként értelmezett korszakot nagyon sokáig pusztán az addig használt jel- és jelentésrendszer módosulásaiban, egyfajta művészi autonómiában tudta vizsgálni; így a motiváltság mint fontos jelentés-összetartó tényező, sokszor kívül került az interpretációkon. A műalkotásokban megjelenő nyelvi és stilisztikai keveredések, a fiktív és referenciális szövegek határelmosódásai többnyire tét nélküli játékként határozódtak meg. Míg e műértési stratégia relevánsnak is bizonyult a korszakhatárként értékelt időszakra tekintve, azonban most már jócskán túl vagyunk a posztmodern korai, váltásként értelmezett szakaszán. Több mint fél évszázad időbeli távlatából kezdünk rálátni a viszonylag egységként értelmezett posztmodern sajátos tendenciáira, belső váltásaira és változásaira.

Németh Zoltán *A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája* (2012) című könyvében a posztmodernt három egységre bontja, melynek jellegzetes állomása az előbb felvázolt areferencialitás, végpontján pedig egy a mába nyúló, még alakuló, jóval motiváltabb egység, az antropológiai posztmodern rajzolódik ki. E korszakrész értelmezése szerint jóval nagyobb tétje lesz a műalkotás korábban játékként értelmezett önmozgásainak. A határ-összemosódások tudatos eszközként, a művészi szöveg pedig olyan hibrid médiumként jelenik meg, mely saját művészi jelentéslehetőségein kívül megnyitja a teret a több nézőpont felőli olvashatóságnak.

A Németh Zoltán és Magdalena Roguska által szerkesztett *Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban* című tanulmánykötet alapvetően az e korszak indikálta irodalomértési stratégiákat járja körül. Egy olyan dinamikus gondolkodásmód eredményeit mutatja fel, mely belátja, hogy a megváltozott művészi anyag újszerű nézőpontokat és fogalmakat kell, hogy életre hívjon. Időszerűségét erősíti,

hogy a kötet szövegei egy a közös gondolkozást elindító 2017-es konferencia eredményeként születtek.

Az összehasonlító irodalomtudomány alapvetéseiből építkező kérdésfelvetések a multikulturalizmus köré kapcsolható fogalmak újragondolását tűzik ki célul, sok helyen párbeszédbe lépve, vagy épp meghaladni kívánva az adott fogalmi apparátust. A transzkulturalizmus mint a nyelvi és kulturális hibriditás kategóriáit mozgatni kívánó, azok fölé nyúló kategória elsődlegesen egy stabil nézőpontként határozódik meg. Németh Zoltán kötetindító elméleti áttekintésének fogalomhalmozásait olvasva (amalgamáció, kozmonomád, diverzitás, deterritorizáció, elmosódottság, multilingvizmus, integráció, negociáció stb.) érezzük is az iránymutatás szükségességét irodalomértési stratégiáink fogalmi útvesztőiben.

A kultúrák egymásra hatását központba helyező transzkulturalizmus alapvetései között a nemzeti szempontú irodalomértés meghaladása lesz lényeges szempont. A kötetben összegyűjtött kutatások ennek megfelelően több nyelvű, kevert kultúrájú szerzők műveit vizsgálják, akik szövegeikben témává is emelik e kettős létmód problematikusságát. E művek pozícionálása és értékelése egy nemzetiségi és kulturális alapon szerveződő műértési séma alapján valóban lehetetlen lenne.

S bár a megközelítésmód erős aktuális szociokulturális kontextusából úgy tűnhet, pusztán a kortárs irodalmi produktumokra tudjuk alkalmazni ezt az új nézőpontot, azonban a kötet egyes szövegei rögtön rácáfolnak erre témaválasztásukkal. Csehy Zoltán egy itáliai reneszánsz költőt, Jablonczay Tímea pedig egy 20. századi felvidéki zsidó költőnőt emel az újraértelmezés horizontjába. Mivel a kötet tanulmányainak sorrendje célzottan a vizsgált műalkotások időrendi sorrendjét követi, így az olvasó rögtön láthatja, hogy az aktuális jelenségekre reflektáló elméleti kiindulópont korszaktól független általános értelmezési kereteket is felkínál a szövegolvasásban.

A kötet szövegei egyrészt témaspecifikus fogalmakat vezetnek be, mint a migráns író kategóriája, másrészt azonban az irodalomértési köztudatban régen élő fogalmakat is képesek a transzkulturalizmus felől megközelíteni. Visy Beatrix tanulmánya Kertész Imre kapcsán az utazás motívumát vizsgálja, mint a térbeli, műfaji és egzisztenciális határátlépés hibrid kategóriáját. Földes Györgyi a metamorfózist testi és lelki hibridizá-

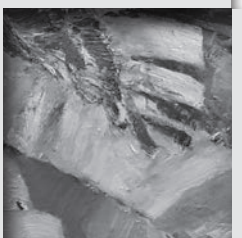

cióként határozza meg, amikor egy többkultúrájú, mindenhonnan idegen, de mindenhez kötődő nőalak létállapotát vizsgálja. Egy alapvetően új és egy már az ókori mítoszokban is élő fogalmi kategória egymást kiegészítve járul hozzá a szövegértelemhez. Mindez fontos bizonyítéka annak, hogy ez a fajta irodalomértési törekvés nem elkülönült, párbeszédre képtelen szigetként akar működni. Eszerint nemcsak a vizsgált szöveg lesz egy több oldalról nyitott, hibrid médium, hanem ehhez igazodva, az interpretációs eljárásokban is hasonló nyitottságra lesz szükségünk.

Bár a kötetnek nem célja a széttartó irodalomtudományi diskurzusok határfeszegetése, mégis egyes szövegeivel nagyon finoman utal arra a lehetséges szintézisre, mely szerint a különböző nézőpontokat párhuzamosan is lehet működtetni a szövegolvasatban. Orcsik Roland tanulmányában a megközelítésmód mondhatni egyszerre dekonstrukciós és formalista. Danilo Kiš prózája kapcsán a nyelvet mint formát egyszerre jelentésromboló entitásként és egzisztenciális lehetőségként írja le. Benyovszky Krisztián a nyelvkeveredés és nyelvi regiszterváltások aktuális szociokulturális jelenségét a bahtyini groteszk felől közelíti meg, mely alapvetően az ősi karneváli rítusokból építkezik.

Különösen érdekes, hogy több tanulmány is él az unheimlich fogalmának dinamizációjával, mely egy a múlt század elején köztudatba került freudi kategória. Az otthontalanság, kísértetiesség, illetve ismeretlen ismerősség a több kultúrához is kötődő, mégis mindenhonnan kívül rekedő ember létélményeként realizálódik. E köztes állapotban az identitásvesztés félelme, meg- és újrakonstruálhatóságának lehetősége lesz a műalkotások legfontosabb motivációja. Magdalena Roguska az evés motívumán keresztül járja körül az identitásépítési stratégiákat, olyan írónők műveiben, akik maguk is megtapasztalták az emigráció létbizonytalanságát.

A tanulmánykötet tudatosan generált problematikája, hogy az olvasatok szinte egytől egyig a szerzői referencialitást választják kiindulópontjuknak. Ez pedig alapvetően veti fel az autonómnak gondolt művészi szöveg határproblémáit is. Egy barthes-i áthallással kifejezve, a szerző itt bizony él, és szerves része az interpretációknak. Arra a nagyon is hártyaszerű határmezsgyére éreznek rá ezek a kutatások, ami a személyes léttapasztalatot és a művészi tapasztalást összeköti, illetve szétválasztja. Ennek megfelelően a kötet számos tanulmányában találkozhatunk határműfajokkal. Száz Pál az etnográfiai írás fikciós lehetőségeire kérdez rá, Keserű József a science fiction szociográfiai gyökereit keresi. A szépirodalmi korpuszból többnyire eliminált szövegek, mint útleírás, biográfia, illetve a memoár Lomboš Kornélia

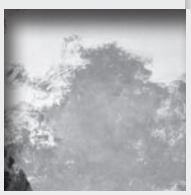

írásában sajátos hibrid műfajokként jelennek meg, melyek a transzkulturalizmus művészi közegében válnak igazán jelentésessé.

E fikció és realitás között ingázó kevert műfajok világítanak rá igazán a művészi szöveg viszonylagosságára. Ha művészi kategóriaként kezeljük az alapvetően szociológiához kapcsolható fogalmakat, akkor jóval dinamikusabbnak hatnak az alapvetően realisztikusnak tekintett irodalmi-művészi témák is. Jelzik azt is, hogy minden szociografikus probléma mögött az ember egzisztenciális léthelyzete sejlik fel, minden földrajzi határ saját határainkkal való számotvetés is egyben. Az ilyen értelemben vett etnográfiai írás nem puszta leírás, hanem alkotás és út a megértés felé – retorikai és hermeneutikai dimenziókkal rendelkező szöveg, mely a leírás objektivitásához képest jóval több személyességet kíván. N. Tóth Anikó tanulmánya az álszerzőség jelenségét is a transzkulturalizmus felől közelíti meg. A szerzői identitásjáték mögött az idegenség és másság kulturális tapasztalata sejlik fel.

A kötet ennek megfelelően a kétnyelvűség problémáját is kettős, szociokulturális és művészi szempontból járja végig. A transzkulturális nézőpont olyan kérdésfelvetések sorozatát tárja elénk, melyek korábban nem kerültek előtérbe a műértelmezések során. Polgár Anikó tanulmánya egy kétnyelvű szerző művével foglalkozik, amely párhuzamosan íródott finnül és szlovákul. Így gyakorlatilag az elsődleges és másodlagos szöveg filológiai és fordításelméleti kategóriája kérdőjeleződik meg.

Petres Csizmadia Gabriella az élettörténet megkonstruálásának lehetőségeire kérdez rá tanulmányában. Az önéletírás a kétnyelvűség kapcsán még kiélezettebben tárja elénk az élethelyzetek hiteles rögzíthetőségének viszonylagosságát. A nyelv a vizsgált szövegekben olyan dinamikus, több oldalról nyitott, alakítható matériaként jelenik meg, mely határtalan létmódjából adódóan képes a másságból fakadó feszültségeket feloldani. Több tanulmány is traumafeldolgozásként tekint a műalkotásokban megjelenő sajátos nyelvhasználatra. Mizser Attila a ke-

let-közép-európai identitásnarratívák kapcsán a szövegteret traumatikus térként határozza meg. Az identitás rögzíthetetlensége Bányai Éva tanulmányában a tér folytonos változásából következik. E nézőpont a holokauszt tapasztalatát feldolgozó műalkotások jelentésrétegeit is jóval mélyebben képes felfejteni.

Ahogy a kötet időrendi elvét követve haladunk a kortárs szövegeket feldolgozó tanulmányok felé, egyre inkább kerül előtérbe a nyelvi és kulturális hibriditásból adódó traumatizáltság, e léthelyzet egzisztenciális problémái, illetve a törekvés mindezen feszültségek feloldására.

Menyhért Anna kötetzáró tanulmánya visszarántja az olvasót a transzkulturalizmus aktuális szociokulturális meghatározottságába. Különállónak érezhetjük ezt a szöveget, hisz alapvetően nem írókat és műalkotásokat vizsgál. Az írás mint traumafeldolgozás jelen esetben nem művészi, hanem kizárólag egzisztenciális motiváció. Az online, digitális fórumok a távolságból adódó feszültség feloldásának lehetőségeként realizálódnak. A kötetegész tükrében azonban mintha új hibrid műfaji kategóriák születésének pillanatára érezne rá a szöveg. E szociokulturális háttér tehát nem korlátozza a művészi megértést, hanem nyitva hagyja az irodalomértés esztétikai dimenziói felé is, mely végső soron a transzkulturalizmus mint nézőpont és értelmezési keret létjogosultságát bizonyítja.

Nem egy önmagába futó elméleti kategória, hanem egy aktuális problémára reflektáló nyitott, dinamikus művészetértési lehetőség. A műalkotás egészét befogni vágyó olvasási stratégia ez, melyre nagy szükség van a sokszor kizáró elven működő irodalomtudományos világunkban.

(*Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban*, szerk. Németh Zoltán, Magdalena Roguska. A kötet szerzői: Németh Zoltán, Csehy Zoltán, Jablonczay Tímea, Száz Pál, Keserű József, Orcsik Roland, Patrik Šenkár, Földes Györgyi, Lomboš Kornélia, N. Tóth Anikó, Visy Beatrix, Petres Csizmadia Gabriella, Mizser Attila, Benyovszky Krisztián, Nagy Csilla, Magdalena Roguska, Polgár Anikó, Bányai Éva, Menyhért Anna. Nyitra, Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 2018)

POSZTER, 2017, SPRAY, PAPÍR, 131x90 cm

SZERZŐINK

CZUCZ ENIKŐ (1990, DUNASZERDAHELY) KÖLTŐ, IRODALOMKRITIKUS, A POZSONYI COMENIUS EGYETEM DOKTORANDUSZA ▮ **FORGÁCS PÉTER** (1963, PÁRKÁNY) ÍRÓ ▮ **GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF** (1983, SAJÓSZENTPÉTER) POSZTDOKTORI ÖSZTÖNDÍJAS, MTA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET ▮ **HANGÁCSI ZSUZSANNA** (1989, KASSA) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, PETŐFI IRODALMI MÚZEUM ▮ **KEATS, JOHN** (1795, LONDON – 1821, RÓMA) KÖLTŐ ▮ **KUKORELLY ENDRE** (1951, BUDAPEST) ÍRÓ, KÖLTŐ, ÚJSÁGÍRÓ, KRITIKUS ▮ **MELLÁR DÁVID** (1992, DUNASZERDAHELY) KÖLTŐ, ÍRÓ ▮ **MIZSER ATTILA** (1975, LOSONC) KÖLTŐ, ÍRÓ, SZERKESZTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM) ▮ **NÉMETH ZOLTÁN** (1970, ÉRSEKÚJVÁR) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS, SZERKESZTŐ (VARSÓI EGYETEM) ▮ **PÁPAY SZANDRA** (1988, SÁRVÁR) PHD-HALLGATÓ, PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM ▮ **SIMON BETTINA** (1990, MISKOLC) KÖLTŐ, MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ ▮ **STRICKLAND-PAJTÓK ÁGNES** (1981, EGER) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, GENDER-KUTATÓ, MŰFORDÍTÓ, EGYETEMI ADJUNKTUS (ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM) ▮ **SZALAY ZOLTÁN** (1985, POZSONY) ÍRÓ ▮ **SZÁSZI ZOLTÁN** (1964, TORNALJA) ÍRÓ, KÖLTŐ ▮ **SZILI JÓZSEF** (1929, BUDAPEST) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ ▮ **VARGA ERZSÉBET** (1951, KISÚJFALU – 1999, POZSONY) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, 1981-TŐL AZ IRODALMI SZEMLE SZERKESZTŐJE, 1983 ÉS 1989 KÖZÖTT FŐSZERKESZTŐJE

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – MADÁCH-KÖNYVESBOLT (JÓKAI UTCA / JÓKAIHO)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – A POZSONYI MAGYAR INTÉZET KÖNYVTÁRA (VÉDCÖLÖP ÚT 54. / PALISÁDY 54.)
SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

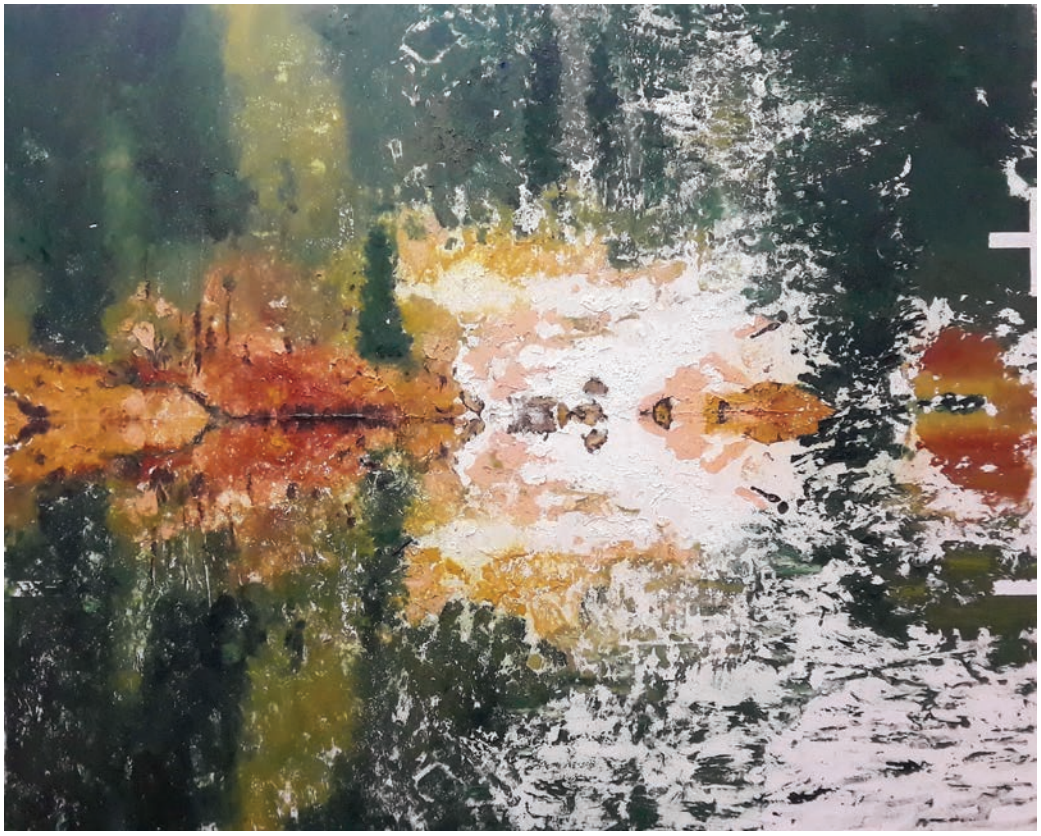

REZERVOÁR 2., 2018, 160x200 cm, OLAJ, VÁSZON

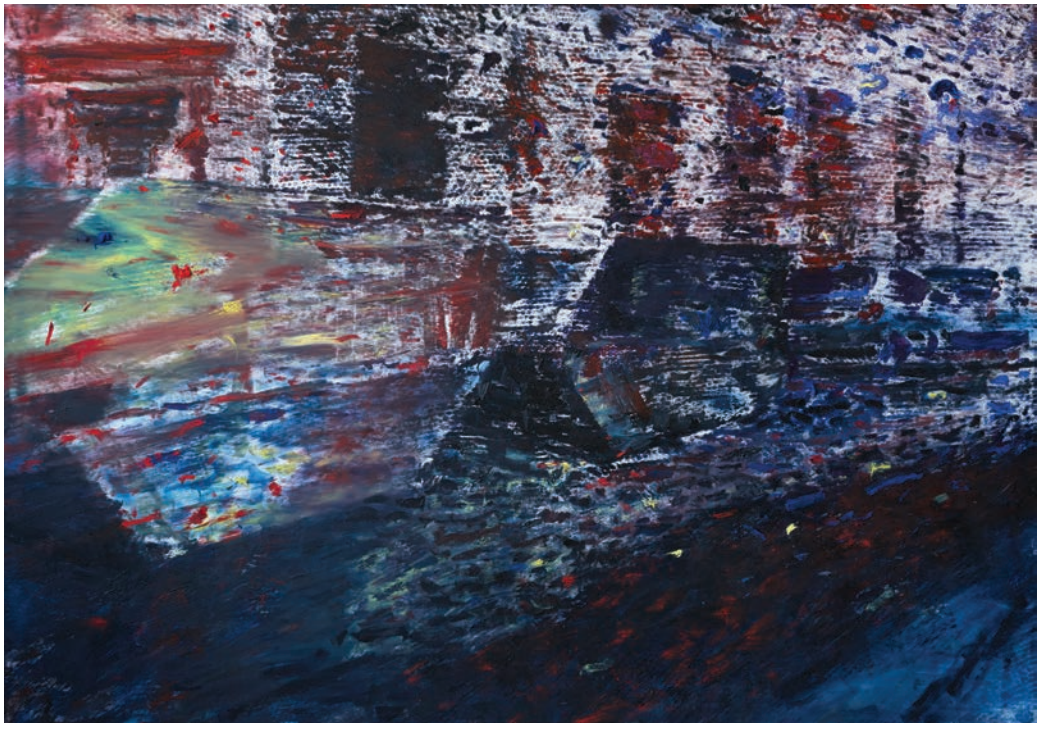

CYKLUS, 2016, 150x200 cm, OLAJ, VÁSZON

RASTISLAV PODOBA

1975-ben született, tanulmányait a pozsonyi Képzőművészeti Főiskolán végezte, mestere Vladimír Popovič és Rudolf Sikora voltak. 2009 és 2015 között doktori tanulmányokat folytatott a besztercebányai Művészeti Akadémia festő szakán. Jelentősebb kiállításai: *Field Trip,* 2017, Ernest Zmeták Művészeti Galéria, Érsekújvár; *Művirágok,* 2015, Krokus, Pozsony; *Podoba – Aerni,* Kunstkammer Galerie, Oensingen, Svájc; *One-man-show,* Kubikgallery, Porto, Portugália. 2009-ben Martin Benka-díjat, 2008-ban a pilseni VI. Nemzetközi Rajz Biennálé „International Association of Art" díját kapta meg. Művei több galéria és múzeum gyűjteményében megtalálhatóak. Rastislav Podoba, ellentétben a kortárs festészeti trendekkel, kerüli a pop-os dekorativizmust és a spektrális színvilágot. Redukált realizmussal, redukált színekkel dolgozik. A hiány, az emlékezés és a változás tematikáival foglalkozik, mind természeti, mind kulturális értelemben. A festészetet analitikusan műveli, a rétegek, folyamatok érdeklik az alkotás technikai szintjén is. Alkotásaira jellemző az erős atmoszféra, az elmélyültség.

9 771336 508003 12

TARTALOM

AZ IRODALMI SZEMLE LXI. (2018-AS) ÉVFOLYAMÁHOZ

A 2018-AS LAPSZÁMOK TEMATIKÁI ÉS TEMATIKUS BLOKKJAI

ANTROPOCÉN (7–8. SZ.)
ESTERHÁZY (2. SZ.)
IRODALMI SZEMLE 60 (12. SZ.)
KÉSŐMODERN (9. SZ.)
PLURICENTRIZMUS (10. SZ.)
SZABÓ LŐRINC II. (1. SZ.)
SZABÓ MAGDA (7–8. SZ.)
SZÍNHÁZ (6. SZ.)
SZLOVMAGY (4. SZ.)
TRANSLOVAK (3. SZ.)

VERS

Bíró József: *William Butler Yeats… –, hogy; John Cage… –, hogy; Bertold Brecht… –, hogy; William S. Borroughs –, hogy; Jackson Pollock… –, hogy; Philippe Soupault… –, hogy; Antonin Artaud… –, hogy; Yves Klein… –, hogy; James Joyce… –, hogy; Pablo Picasso… –, hogy; Antoine de Saint-Exupéry… –, hogy; Francis Picabia… –, hogy* (9. sz., 36–41.)
Csehy Zoltán: *Egy Aciman-jelenetre; Winckelmann szerint; Variációk egy Paisiello-áriára* (7–8. sz., 5–7.)

Csobánka Zsuzsa Emese: *Tart a föld* (11. sz., 51–53.)
Dékány Niki: *Szilvaíz, Sirályok versenye* (6. sz., 12–13.)
Demény Péter: *Romok* (11. sz., 24–26.)
Fekete Anna: *Emigráns elégiák 5.; Emigráns elégiák 11.; Emigráns elégiák 14.* (4. sz., 18–20.)
Fellinger Károly: *Zsoltár; Amfora* (5. sz., 90.)
Forgács Miklós: *ágyvendég* (7–8. sz., 132–136.)
Gagyi Judit Eszter: *A Hold túloldalán; Csonka testek* (5. sz., 10–11.)
Géczi János: *Köpés. És a zaja* (3. sz., 9–10.)
György Alida: *Pótcselekvések; Varratnyomok* (5. sz., 91–92.)
Gyurász Marianna: *Apotheosis?; Emesis; Kanalakat* (9. sz., 26–28.)
Gyurász Marianna: *első* (2. sz., 3–4.)
Juhász Katalin: *Személy, teher; Félig érett; Tessék; Végtelen; Vágy; Tapintatos hó; Anconai szerelmesek* (9. sz., 3–11.)
Juhász Tibor: *A város és alkotói* (10. sz., 3.)
Kabai Lóránt: *egy sosemvolt aranykorra…* (11. sz., 23.)
Katona Nikolasz: *Idő* (7–8. sz., 94.)
Katona Nikolasz: *Eső* (11. sz., 73–74.)
Kormányos Ákos: *Muszáj Herkules; Pilinszky első szerelme* (5. sz., 13–15.)
Kozmár Klára: *A kellékes; Morpheus művirága; Nijinsky tánca; Összegyűrve II.; Test(rész); Vodkára vodka; Autósmozi* (1. sz., 7–15.)
Kukorelly Endre: *A felhő, a felleg és a fodor* (12. sz., 3–4.)
Mellár Dávid: *Árnyékbokszolás; Kizökkenés; Kötél, tánc* (1. sz., 61–71.)
Mellár Dávid: *Medúza és tenger* (4. sz., 74–77.)
Nagy Hajnal Csilla: *Füst és hümmögés; Ha most meghalok; Konstruktívabb nihilizmust; Poncsó* (4. sz., 68–73.)

Nagypál István: *Schiele asztala* (3. sz., 3.)
Nyerges Gábor Ádám: *A mosoly országa; Fejlemények; megnyugvásképp* (2. sz., 70–75.)
Polgár Anikó: *A trójai kanca; Kincskeresés a hamuban; Állatbőrök* (9. sz., 17–19.)
Sebők György: *Űrnapló; Varjak* (2. sz., 10–13.)
Simon Bettina: *Magas; Miért nem lehet énekesmadarakat zárt helyen szaporítani?* (12. sz., 5–7.)
Szálinger Balázs: *Agrostressz–Esztervihar* (11. sz., 3–6.)
Tatár Sándor: *Na, pl. ha ezt elleshetném!; Túlsúlyban a nonverbál'* (2. sz., 84–85.)
Terék Anna: *Út Magadanba* (7–8. sz., 42–45.)
Tokai Tamás: *mélyül. világlani tovább* (11. sz., 64–68.)
Tóth Krisztina: *Mozgástér* (7–8. sz., 3–4.)
Tőzsér Árpád: *Héphaisztosz háza* (4. sz., 3–5.)
Vajna Ádám: *A szocialista munkaversenyek első napjai; Az angyalok strigulája; Barokk tudósok tartása* (10. sz., 4–8.)
Varga Erzsébet: *fehérre feketével* (12. sz., 10–23.)
Veres Erika: *Duett a sárban (részletek)* (11. sz., 15–20.)
Vida Gergely: *Hús-triptichon* (1. sz., 3–5.)

VERSFORDÍTÁS

Farkašová, Etela: *hol maradt a rózsa; a szerelemről; úttalan/út; belső utak folyamatábrái; a húr magánya* (Mellár Dávid és Mészáros Veronika fordításai) (7–8. sz., 105–109.)
Gumz, Alexander: *sötét ezredforduló* (Székely Örs fordítása) (7–8. sz., 47.)
Hefter, Martina: *Lassacskán osonnak az állatok kifele a történésből* (Székely Örs fordítása) (7–8. sz., 51.)

Hennemann, Judith: *Egy repülő tárgy rekonstrukciója* (Székely Örs fordítása) (7–8. sz., 49–50.)
Herrera, Juan Felipe: *A konzervgyári kísértethajók; Háborúkukkolók; Sehova nem megyek vissza* (Gyukics Gábor fordításai) (11. sz., 9–13.)
Keats, John: *Óda egy fülemüléhez* (Szili József fordítása) (12. sz., 53–55.)
Tanpınar, Ahmet Hamdi: *Ősz; Egész nyáron; Eső; Add át a fénynek* (Veres Erika fordításai) (5. sz., 78–81.)
Tawada, Yoko: *Westerland, Waste Land* (Székely Örs fordítása) (7–8. sz., 48.)

ELBESZÉLÉS, NOVELLA, TÁRCA

Bakos Gyöngyi: *Átszállási lehetőségek* (2. sz., 6–8.)
Csabai Máté: *Négykezes* (11. sz., 28–39.)
Csobánka Zsuzsa Emese: *Merülés* (9. sz., 21–25.)
Forgács Péter: *Háromezer nap. Részletek Liu Hszi-csün titkos naplójából* (7–8. sz., 9–10.)
Forgács Péter: *Itt az idő* (4. sz., 7–16.)
Forgács Péter: *Terasz* (12. sz., 34–35.)
Kele Fodor Ákos: *A szív vége* (3. sz., 71–91.)
R. Nagy Krisztián: *Csak a képzeletem; Forródrót; Cím nélkül* (1. sz., 73–89.)
Seres Róbert: *Aputól szeretettel* (4. sz., 79–87.)
Szászi Zoltán: *A hajószakács fia és a náthás szfinx* (5. sz., 83–88.)
Szászi Zoltán: *Az én kórtársaim: Egy köztisztviselő, ha beindul…* (9. sz., 30–34.)

Szászi Zoltán: *Az én kórtársaim: Énekverseny menádokkal avagy Orpheusz viszontagságai* (12. sz., 48–52.)
Szászi Zoltán: *Az én kórtársaim: Orpheusz, az univerzális ember* (11. sz., 69–72.)
Szászi Zoltán: *Az én kórtársaim: Új idők, új feladatokkal, avagy egy kis múzsalesen téglarakáskor* (10. sz., 9–12.)
Szászi Zoltán: *Mese egy városról* (2. sz., 76–82.)
Szekrényes Miklós: *Pszichopuzzle / a ketrec* (9. sz., 12–15.)
Szendi Nóra: *Könyvtár* (2. sz., 87–89.)
Szepesi Kornél: *Sámli diótöréshez* (11. sz., 76–81.)
Tóth Vivien: *Árpád* (6. sz., 42–43.)
Turbuly Lilla: *Színház* (2. sz., 15–17.)
Z. Németh István: *Szerelmem, Atlantisz* (9. sz., 86–90.)

REGÉNY- ÉS NAPLÓRÉSZLET

Benkő Géza: *Az Öreg* (6. sz., 3–10.)
Juhász Tibor: *Hitelláz* (3. sz., 4–7.)
Skuta Miklós: *Julien könyve* (7–8. sz., 28–40.)
Szalay Zoltán: *Faustus kisöccse* (12. sz., 25–32.)
Szalay Zoltán: *Faustus kisöccse* (5. sz., 3–8.)
Tóth László: *Várakozás – versekkel. Széljegyzetek elszelelt napokhoz* (10. sz., 74–87.)

DRÁMA ÉS DRÁMARÉSZLET

Forgács Miklós: *Csápok. Jelenetek egy lázasságból I. Bevezetés Szuffita Gégen komplex életművészeti és színészpedagógiai rendszerébe* (6. sz., 14–17.)

Soóky László: *A nagy (cseh) szlovákiai magyar forradalmi gulyásparti: Fejezetek Prof. Dr. Bíróferi C.Sc., Dr.Sc forradalmi naplójegyzeteiből* (6. sz., 45–66.)

PRÓZAFORDÍTÁS

Brežná, Irena: *A hálátlan idegen* (Vályi Horváth Erika fordítása) (3. sz., 11–18.)
Rankov, Pavol: *Agyonlőni a kutyákat* (Vályi Horváth Erika fordítása) (3. sz., 62–69.)

BESZÉLGETÉS, INTERJÚ, JEGYZET, ALKALMI ÍRÁS

Mizser Attila: *60* (12. sz., 8.)
Németh Zoltán: *Egy kézirat elé* (12. sz., 9.)
Székely Örs: *Mind a tied, Felség: kortárs német líra az antropocén korában* (7–8. sz., 52–53.)
Tőzsér Árpád: *Kulcsár Ferenc kálvinista verstemplomában* (6. sz., 94–95.)

TANULMÁNY, ESSZÉ

Balázs Imre József: *Lutheránus Zen Alaszkában. Megérkezés a nem-nyelvibe András Sándor műveiben* (7–8. sz., 95–103.)
Barna László: *„Werther álmai”. Vers és fordításszöveg Szabó Lőrincnél* (1. sz., 36–46.)
Bengi László: *Függő játszma. Az időtapasztalat formái Esterházy Péter* Bevezetés a szépirodalomba *című munkájában* (2. sz., 42–51.)

Benyovszky Krisztián: *Nyelvek karneválja Koloman Kocúr* Sracia zbraň *(Szarbomba) című regényében* (3. sz., 20–36.)
Bolemant Lilla: *Ordódy Katalin és a női irodalmi hagyomány* (4. sz., 30–41.)
Csehy Zoltán: *Michael Tarchaniota Marullus. Μιχαήλ Μάρουλλος Ταρχανειώτης. Egy második generációs migráns költő a reneszánsz Itáliában* (5. sz., 17–33.)
Elek Tibor: *Lévától a Hűtlenekig: Grendel Lajos pályakezdése* (4. sz., 43–56.)
Fried István: *Lolától a társadalomtörténetig. Megjegyzések Ötvös Anna* Lola könyve *c. műve margójára* (7–8. sz., 12–26.)
Gábori Kovács József: *A tudományágak korszakban feltételezett rangsora Arany János akadémiai titoknoksága idején II.* (12. sz., 57–72.)
Hangácsi Zsuzsanna: *Küldetés és többletfeladat. Szépirodalmi fordítások az* Irodalmi Szemlé*ben* (12. sz., 37–46.)
Jablonczay Tímea: *Száműzetés, melankólia, a nyelv idegensége Szenes Erzsi költészetében* (5. sz., 59–76.)
Kemény Aranka: *A tökéletes mű. Az átírás, az újraírás példái Szabó Lőrinc prózai életművében* (1. sz., 48–59.)
Kosztrabszky Réka: *A test és tekintet szerepe Szabó Magda* Az őz *című regényében* (7–8. sz., 82–93.)
Kulcsár Szabó Ernő: *„Graciőz" kötetlenség. Szólam és írhatóság Esterházy prózájában* (2. sz., 19–40.)
Kurdi Mária: *Szabó Magda regényeinek fogadtatása az angol nyelvű országokban* (7–8. sz., 55–80.)
Ladányi István: *Az újvidéki* Új Symposion *folyóirat első szerkesztői nemzedékének policentrikus irodalom- és kultúrafelfogása* (10. sz., 45–54.)

Lomboš Kornélia: *Livia Bitton-Jackson trilógiája és a transzkulturalizmus* (4. sz., 58–67.)
Major Ágnes: *Kanonizációs törekvések és a Csáth-kultusz megalapozása a* Függő*ben* (11. sz., 41–50.)
Mellár Dávid: *„Minden való ság örök kí van": Emlékezés és mítosz Száz Pál* Fűje sarjad mezőknek *című kötetében* (11. sz., 54–62.)
Mellár Dávid: *Séta kertben: Gyökerek. Száz Pál* Fűje sarjad mezőknek: Phytolegendárium *című kötetéről* (6. sz., 76–87.)
Mizser Attila: *Ami felette, ami alatta. Önreprezentáció és antológiakultúra a kortárs „szlovákiai magyar" irodalomban* (4. sz., 22–28.)
N. Tóth Anikó: *Samko Tále transzkulturális regénytere* (3. sz., 39–48.)
Nagy Csilla: *A megnevezés modora: Terminusok, koncepciók és stratégiák a '20-30-as évek irodalmának meghatározására* (9. sz., 58–85.)
Németh Zoltán: *Pluricentrikus nyelv és transzkulturalizmus a kortárs határon túli magyar irodalmakban* (10. sz., 14–28.)
Orcsik Roland: *Az ismeretlen tükre. Danilo Kiš nyelvi szilánkjai* (5. sz., 46–57.)
Petres Csizmadia Gabriella: *„A kétnyelvűség komplikációi". Mila Haugová* Zrkadlo dovnútra *(Belső tükör) című önéletrajzáról* (3. sz., 50–60.)
Petres Csizmadia Gabriella: *„Hijábo beszíll így vagy úgy a embër, akkor is csak a magájjét mongya." Száz Pál* Fűje sarjad mezőknek *című műve nyelvhasználatáról* (10. sz., 30–43.)
Roguska, Magdalena: *Étel és identitás: identitásépítési stratégiák a magyar származású transzkulturális író(nő)k műveiben* (5. sz., 35–44.)

Soóky László: *A nagy felvidéki magyar dekadencia – A kritikanélküliség kritikája* (6. sz., 35–40.)
Szabó Roland: *Az Én-képzés lehetőségei a történeti és mitikus idő viszonylatában József Attila* A Dunánál *című költeményében* (9. sz., 43–57.)
Szántai Márk: *„hogy meglássák, mitől hullámzik" – A vidékiség mintázatai Grecsó Krisztián* Tánciskola *című regényében* (7–8. sz., 111–130.)
Szávai Dorottya: *„Sátánná koronáztam magamat." Szabó Lőrinc és Baudelaire* (1. sz., 17–34.)
Szávai Dorottya: *A székely Edward. Gondolatok az első európai komparatisztikai lap, az* Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok, *az* Acta Comparationis Litterarum Universarum *történetéről a többnyelvűség perspektívájában* (10. sz., 57–72.)
Tolcsvai Nagy Gábor: *Testben létezés, átlényegülés, kinyilatkoztatás. Beszédmód a* Márk-változat*ban* (2. sz., 52–68.)
Varga Emese: *Színházi (visszapillantó) tükör. A Magyar Területi Színház és a Komáromi Jókai Színház 65 éve* (6. sz., 19–33.)

KÖNYV- ÉS SZÍNHÁZKRITIKA (AZ ISMERTETÉS SZERZŐJÉNEK NEVE SZERINT)

Czucz Enikő: *„Egyszemélyes haláltánc"* (Kali Ágnes: *Ópia*) (12. sz., 74–77.)
Gábori Kovács József: *A kísérletező Arany János* (Szilágyi Márton: *„Mi vagyok én?": Arany János költészete*) (11. sz., 83–94.)

Kosztrabszky Réka: *Kisvárosi legendák* (Szászi Zoltán: *Bábukák – Kisvárosi panoptikum*) (2. sz. 91–94.)
Kosztrabszky Réka: *Regionális irodalmi kalauz* (*Szlovákiai magyar szép irodalom 2016, 2017*) (6. sz., 89–92.)
Mellár Dávid: *A térbevetettség érzete* (Závada Péter: *Roncs szélárnyékban*) (12. sz., 79–81.)
Nagy Csilla: *Változók* (Tőzsér Árpád: *Imágók*) (4. sz., 93–94.)
Pápay Szandra: *Mutato nomine…* (*Pionírszív* az Örkény Színház előadásában) (6. sz., 72–74.)
Pápay Szandra: *Transzkulturalizmus az irodalomtudományban* (*Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban*, szerk. Németh Zoltán – Roguska, Magdalena) (12. sz., 90–94.)
Pápay Szandra: *Vers-törekvések* (Géczi János: *Török*) (7–8. sz., 137–139.)
Petres Csizmadia Gabriella: *Boncolókés alá helyezett pillanatképek* (Csutak Gabi: *Csendélet sárkánnyal*) (7–8. sz., 145–150.)
Plonicky Tamás: *„Csak jel vagyunk, s mögötte semmi": Identitásválság és amerikanizáció Csillag Lajos* Túlsó part *című regényében* (9. sz., 91–95.)
Polgár Anikó: *Időcsapdák és a múlt felszabdalt csontvázai* (Bánki Éva: *Elsodort idő*) (10. sz., 89–94.)
Sárdi Margit: *Egy hazai (közép-kelet-európai?) sci-fi* (Csörsz István: *Vesztesek*) (3. sz., 92–94.)
Soóky László: *Cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere: a színházgyilkos zene* (Simai Kristóf – Szarka Gyula: *Zsugori*, zenés vígjáték, Komáromi Jókai Színház) (1. sz., 91–94.)

Strickland-Pajtók Ágnes: *„Megtanulni élni”* (Bedecs László: *Egy lehetséges változat*) (7–8. sz., 141–143.)
Strickland-Pajtók Ágnes: Transz-Inter-Multi-? A többkultúrájúság irodalmi megjelenései (*Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban*, szerk. Németh Zoltán – Roguska, Magdalena) (12. sz., 83–88.)
Szászi Zoltán: *A helykeresés szabadsága* (N. Tóth Anikó: *Szabad ez a hely?*) (4. sz., 89–90.)
Száz Pál: *Szomszédolás az elvtársakkal* (Soóky László: *Egy disznótor pontos leírása*) (6. sz., 68–70.)
Vida Gergely: *Változatok agóniára* (Szalay Zoltán: *Felföld végnapjai*) (5. sz., 93–95.)

KÖNYV- ÉS SZÍNHÁZKRITIKA (AZ ISMERTETETT MŰ SZERZŐJÉNEK NEVE SZERINT)

Bánki Éva: *Elsodort idő* (Polgár Anikó: *Időcsapdák és a múlt felszabdalt csontvázai*) (10. sz., 89–94.)
Bedecs László: *Egy lehetséges változat* (Strickland-Pajtók Ágnes: *„Megtanulni élni”*) (7–8. sz., 141–143.)
Csillag Lajos: *Túlsó part* (Plonicky Tamás: *„Csak jel vagyunk, s mögötte semmi”: Identitásválság és amerikanizáció Csillag Lajos* Túlsó part *című regényében*) (9. sz., 91–95.)

Csörsz István: *Vesztesek* (Sárdi Margit: *Egy hazai [közép-kelet-európai?] sci-fi*) (3. sz., 92–94.)
Csutak Gabi: *Csendélet sárkánnyal* (Petres Csizmadia Gabriella: *Boncolókés alá helyezett pillanatképek*) (7–8. sz., 145–150.)
Géczi János: *Török* (Pápay Szandra: *Vers-törekvések*) (7–8. sz., 137–139.)
Kali Ágnes: *Ópia* (Czucz Enikő: „*Egyszemélyes haláltánc*") (12. sz., 74–77.)
N. Tóth Anikó: *Szabad ez a hely?* (Szászi Zoltán: *A helykeresés szabadsága*) (4. sz., 89–90.)
Örkény Színház: *Pionírszív* (Pápay Szandra: *Mutato nomine…*) (6. sz., 72–74.)
Simai Kristóf – Szarka Gyula: *Zsugori*, zenés vígjáték, Komáromi Jókai Színház (Soóky László: *Cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere, cibere: a színházgyilkos zene*) (1. sz., 91–94.)
Soóky László: *Egy disznótor pontos leírása* (Száz Pál: *Szomszédolás az elvtársakkal*) (6. sz., 68–70.)
Szalay Zoltán: *Felföld végnapjai* (Vida Gergely: *Változatok agóniára*) (5. sz., 93–95.)
Szászi Zoltán: *Bábukák – Kisvárosi panoptikum* (Kosztrabszky Réka: *Kisvárosi legendák*) (2. sz. 91–94.)
Szilágyi Márton: *„Mi vagyok én?": Arany János költészete* (Gábori Kovács József: *A kísérletező Arany János*) (11. sz., 83–94.)
Szlovákiai magyar szép irodalom 2016, 2017 (Kosztrabszky Réka: *Regionális irodalmi kalauz*) (6. sz., 89–92.)
Tőzsér Árpád: *Imágók* (Nagy Csilla: *Változók*) (4. sz., 93–94.)
Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban, szerk. Németh Zoltán – Roguska, Magdalena (Strickland-Pajtók Ágnes: *Transz-Inter-Multi-? A többkultúrájúság irodalmi megjelenései*) (12. sz., 83–88.)

Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban, szerk. Németh Zoltán – Roguska, Magdalena (Pápay Szandra: *Transzkulturalizmus az irodalomtudományban*) (12. sz., 90–94.)
Závada Péter: *Roncs szélárnyékban* (Mellár Dávid: *A térbevetettség érzete*) (12. sz., 79–81.)

ILLUSZTRÁCIÓK

Aradský Richard (1. sz.)
Cina, Marek (3. sz.)
Ferencz S. Apor (6. sz.)
In Situ II. művésztelep (9. sz.)
Kosmály, Gabriel (4. sz.)
Maťátko, Matúš (10. sz.)
Orosz István (7–8. sz.)
Podoba, Rastislav (12. sz.)
Szunyog Júlia (5. sz.)
Tolnay Imre (2. sz.)
Török Bianka (11. sz.)

AZ IRODALMI SZEMLE SZERKESZTŐSÉGE

Főszerkesztő: Mizser Attila
Szerkesztők: Nagy Csilla, Németh Zoltán
Lapterv, tördelés: Gyenes Gábor, Václav Kinga
Képszerkesztő: Gyenes Gábor
Korrektúra: Szaniszló Tibor

A REPERTÓRIUM

Összeállította:
Mizser Attila, Nagy Csilla
Tördelés, nyomdai előkészítés:
Gyenes Gábor, Václav Kinga

A 2018-AS ÉVFOLYAM CÍMLAPJAI

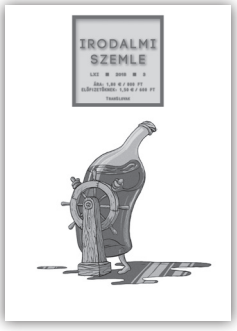

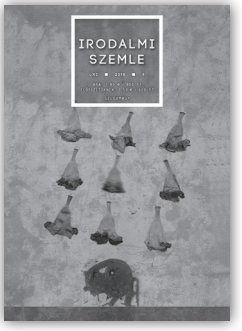

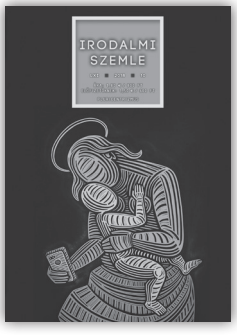

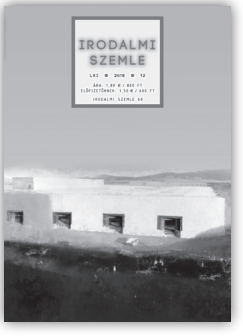

MEGRENDELŐLAP

☐ fél évre: 9,- €

☐ egész évre: 18,- €;
Magyarországon 7200,- Ft

Alulírott megrendelem az IRODALMI SZEMLÉT a 2019. évre

A megrendelő neve

.....

Címe (postai irányítószáma és helység)

.....

.....

Dátum ..... Aláírás.....

A KITÖLTÖTT ÉS ALÁÍRT MEGRENDELŐLAPOT
AZ ALÁBBI CÍMRE KÉRJÜK VISSZAKÜLDENI:

Madách Egyesület,
P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
E-mail:
madach.asist@gmail.com